

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Uroš Zagrajšek

**V iskanju celovitega koncepta človekove varnosti:
prednosti in slabosti**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

**Uroš Zagrajšek
Mentor: doc. dr. Milan Brglez**

**V iskanju celovitega koncepta človekove varnosti:
prednosti in slabosti**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

*Diplomsko delo posvečam svojima staršema, Vidi in Miroslavu, ki me že več kot
25 let spodbujata na moji življenjski poti.*

*Posebna in velika zahvala pa gre tudi mojemu mentorju, dr. Milanu Brglezu, ki
mi je s svojim časom in nasveti pomagal pri pisanju te diplome.*

V iskanju celovitega koncepta človekove varnosti: prednosti in slabosti

Diplomsko delo skuša raziskati in predstaviti do sedaj slabše obravnavan teoretični vidik relativno novega koncepta v varnostnih študijah - človekove varnosti. Poseben poudarek je pri tem namenjen trem alternativnim varnostnim šolam, ki so se izoblikovale v Evropi: Kopenhagenski, Velški in Pariški šoli. Vsaka od njih predstavlja odmik od tradicionalnega pojmovanja državne varnosti, s katero se ukvarjata tako realizem in neorealizem kot tudi liberalizem, hkrati pa ima vsaka od njih tudi svojevrstno razmerje do človekove varnosti. Diplomsko delo v prvem delu predstavi sam koncept človekove varnosti ter različne institucionalne in akademske deficinije tega koncepta. Drugi del se ukvarja s tradicionalnimi teorijami in njihovim pogledom na varnost. V tretjem delu so predstavljene evropske alternativne varnostne šole ter nekateri drugi pristopi k človekovi varnosti, ki so se izoblikovali zunaj Evrope. Sklepni del je namenjen ugotavljanju doprinosa posameznih pristopov h konceptu človekove varnosti ter preverjanju teze, da med tremi evropskimi šolami ni bistvenih razlik.

Ključne besede: človekova varnost, teorija, Kopenhagenska šola, Velška šola, Pariška šola.

Searching for a Comprehensive Concept of Human Security: Strengths and Weaknesses

The thesis tries to explore and present the rather underresearched theoretical aspect of the relatively new concept in security studies - human security. The main emphasis is on the three alternative security schools developed in Europe: Copenhagen School, Welsh School and Paris School. Each of these represents a deviation from the traditional concept of state security, which is in the domain of realism, neorealism and liberalism, and at the same time each of the three schools has a unique view on human security. In the first part of the thesis the concept of human security and its various institutional and academic definitions are presented. The second part deals with traditional theories and their view on security. The alternative security schools in Europe and some other non-European approaches to human security are presented in the third part. The closing part of the thesis tries to establish the contribution of individual approaches to the concept of human security and explore the differences between the three European security schools.

Keywords: human security, theory, Copenhagen School, Welsh School, Paris School.

Kazalo

Uvod	7
1 Nov koncept varnosti	9
1.1 Definicija človekove varnosti.....	9
1.2 Človekova varnost: za in proti	12
1.3 Posameznik.....	17
2 Tradicionalne teorije in varnostne študije	19
2.1 Realizem.....	19
2.1.1 Neorealizem	22
2.1.2 Angleška šola	25
2.1.3 Varnostne študije.....	27
2.2 Liberalizem.....	30
2.2.1 Neoliberalizem	32
2.3 Marksizem.....	37
3 Alternativne varnostne študije.....	39
3.1 Kopenhagenska šola	39
3.1.1 Konstruktivizem.....	39
3.1.2 Sekuritizacija in regionalni varnostni kompleksi	42
3.2 Kritične varnostne študije.....	48
3.2.1 Frankfurtska šola	48
3.2.2 Gramscianizem.....	52
3.2.3 Razlika med kritično teorijo in Kritično teorijo	55
3.2.4 Kritične varnostne študije: Velška šola.....	56
3.2.5 Kritične varnostne študije in človekova varnost	61
3.3 Pariška šola.....	62
3.4 Drugi alternativni pristopi	67
3.4.1 Feminizem.....	67
3.4.2 Južnoameriški pristop k človekovi varnosti	69
3.4.3 Avstralazijski pristop.....	71
Sklep.....	73
Literatura	79

Seznam kratic

EU	Evropska unija
IFS	<i>Institut für Sozialforschung</i> (Inštitut za raziskovanje družbe)
MDS	Mednarodni denarni sklad
NATO	<i>North Atlantic Treaty Organization</i> (Organizacija severnoatlantskega sporazuma)
OZN	Organizacija združenih narodov
STO	Svetovna trgovinska organizacija
UNDP	<i>United Nations Development Programme</i> (Razvojni program Organizacije združenih narodov)
ZDA	Združene države Amerike

Uvod

Svet, kot ga poznamo danes, je že zdavnaj skrenil s prave poti. Živo bitje, še posebej človeško, ena temeljnih tvorb tega planeta, je dandanes manj vredno kot nek abstrakten pojem, zamišljen koncept, ki mu pravimo država. V imenu ohranjanja države in gospodarskega sistema lahko pomre, propade in z obličja sveta izgine večina ljudi. Pomembno je edino to, da preživijo državni akterji in da pridemo do profita.

Prejšnji odstavek morda izgleda ciničen in verjetno tudi je, zato vso upanje še ni izgubljeno. Že res, da je med teorijami mednarodnih odnosov dolgo prednjačil realizem in njegov *bellum omnium contra omnes* in da je liberalizem stvari popravil do te mere, da je namesto vojne med državami začelo stopati v ospredje sodelovanje med njimi. Ampak šele koncept človekove varnosti je bil tisti, ki je v središče preučevanja namesto varnosti države postavil varnost ljudi. To se je sicer zgodilo šele po koncu hladne vojne in takrat so se pojavili tudi novi teoretski pristopi, ki razlagajo nov koncept varnosti.

Vsak od teh pristopov se je drugače lotil tako preučevanja kot tudi definiranja človekove varnosti, zato prihaja tudi do besednih dvobojev v znanstvenih revijah, ko avtorji različnih pristopov drug drugemu očitajo pomanjkljivosti. Ne gre le za nasprotovanje med tradicionalnimi teorijami na eni in kritičnimi teorijami na drugi strani, ampak se nasprotja pojavljajo tudi med posameznimi pristopi znotraj kritičnih teorij. V Evropi so znotraj kritičnih pristopov v ospredju tri šole: Kopenhagenska šola, Velška šola in Pariška šola. Vsaka od njih izhaja iz drugačnega teoretičnega ozadja, zato je zelo zanimiva primerjava med njimi. To je tudi glavni cilj te diplomske naloge: primerjati tri alternativne varnostne šole med seboj ter primerjava med alternativnimi in tradicionalnimi pristopi glede njihovega pojmovanja človekove varnosti.

Slednje me je privedlo do vprašanja, kateri pristop potemtakem najbolj celovito pojasnjuje koncept človekove varnosti. Ali obstaja pristop, ki je bolj primeren od ostalih? Nenazadnje tudi, kaj lahko posamezni pristopi prispevajo k preučevanju človekove varnosti? Privzel sem tudi, da je glede na definicijo človekove varnosti, ki jo bom predstavil kasneje, za celovit pristop pomembno, da se primarno ukvarja z ljudmi in državo v najboljšem primeru pojmuje kot sredstvo za zagotavljanje varnosti. Za pomoč pri raziskavi sem definiral tudi dve izhodiščni tezi, ki ju bom skušal okrepiti ali ošibiti. Prva pravi, da so si tri glavne šole kritičnega pristopa k varnosti med seboj zelo podobne in se bistveno ne razlikujejo. Druga pa

trdi, da vsaki od teh šol oviro na poti do celovitega pristopa predstavlja pomemben element, ki je slabo ali pa sploh ni vključen v razpravo.

Zraven tradicionalnih teorij in treh evropskih šol bom poskušal najti in analizirati tudi pristope k človekovi varnosti, ki ne spadajo v nobeno od obeh kategorij. Predstavil bom torej novejše pristope, ki so se razvili izven Evrope, vendar pa zaradi časovnih in prostorskih omejitev ni mogoče vključiti vseh. Iz istega razloga tudi ne bom podrobno preučeval in predstavljal tradicionalnih teorij in izhodiščnih teorij kritičnih pristopov.

Diplomsko delo je razdeljeno na tri poglavja. Prvo poglavje je namenjeno pregledu in osmišljanju osnovnih pojmov, ki se pojavljajo v celotnem besedilu. Predstavljen je torej koncept človekove varnosti ter mnenja različnih zagovornikov in kritikov tega koncepta. Predstavljena so tudi tri različna pojmovanja posameznika, ki jih uporabljajo različni pristopi.

Drugo poglavje je v celoti posvečeno tradicionalnim teorijam. Prvi del poglavja je namenjen pregledu realizma, njegovega pojmovanja varnosti ter novejših pristopov, ki temeljijo na realizmu: angleške šole, neorealizma ter varnostnih študij. Drugi del poglavja je namenjen liberalizmu in neoliberalizmu. V okviru slednjega sta podrobneje predstavljena neoliberalni institucionalizem ter kozmopolitanski multilateralizem. Tretji del poglavja na kratko predstavi marksizem.

Tretje, najobširnejše poglavje je namenjeno 'alternativnim' varnostnim študijam, oziroma pristopom, ki so nastali kot odgovor na tradicionalne teorije. To poglavje je razdeljeno na štiri dele. Prvi del je namenjen Kopenhagenski šoli; začne se s pregledom konstruktivizma, iz katerega ta šola izhaja, temu pa sledi pregled teorije sekuritizacije in teorije regionalnih varnostnih kompleksov. Drugi del tretjega poglavja se ukvarja z Velško šolo. Izvor te šole je v kritični družbeni teoriji, zato sta najprej predstavljeni dve različici kritične teorije. Po primerjavi obeh formulacij kritične teorije sledi pregled Kritičnih varnostnih študij in predstavitev odnosa, ki ga imajo predstavniki tega pristopa do samega koncepta človekove varnosti. Tretji del poglavja je namenjen Pariški šoli, četrti del pa predstavlja tri pristope k človekovi varnosti, ki so nastali izven Evrope.

Glede na to, da sem želel narediti primerjavo med posameznimi teoretskimi pristopi, sta bili glavni uporabljene raziskovalni metodi konceptualna in primerjalna analiza. V povezavi s to sem uporabil tudi 'opisno metodo' na podlagi interpretacije in analize sekundarnih virov, saj je bilo najprej potrebno pojasniti posamezne koncepte, preden je lahko sledila primerjava. Ker me je zanimal zgolj teoretski razvoj in domet koncepta človekove varnosti, nisem uporabil študije primerov ali empirične raziskave.

1 Nov koncept varnosti

Konec hladne vojne je prinesel nov položaj v svetovni politiki, s tem pa tudi zahtevo po ponovni preučitvi pojmovanja varnosti. Med hladno vojno so namreč teoretiki govorili skoraj izključno o nacionalni varnosti, v ospredju so bile vojaške zmogljivosti države (Baylis 2008, 27). Debata o nacionalni varnosti je potekala med realisti in idealisti, pri čemer so slednji trdili, da le trajen mir prinaša varnost, medtem ko so realisti poudarjali pomen moči za doseganje varnosti (Buzan 2007, 26). Mnogi sodobni varnostni teoretiki so po koncu hladne vojne izrazili prepričanje, da neorealistično poudarjanje varovanja temeljnih vrednot (nacionalnega interesa) države pred zunanjimi vojaškimi grožnjami ni več primerno za razumevanje koga ali kaj je potrebno zavarovati, pred katerimi grožnjami in s katerimi sredstvi (Krause in Williams 1996, 230; prim. Hough 2008, 20). Za razliko od hladne vojne grožnje varnosti naenkrat niso več bile zgolj vojaške (Snyder 2008, 8), ampak so v ospredje stopile še lakota, bolezni, etnični konflikti, naravne nesreče in onesnaževanje okolja (Grizold 2005, 23). Pojavila se je potreba po redefiniciji varnosti, med najnevarnejšimi pa je grožnja, ki jo ekosistemu in človeškemu blagostanju predstavlja degradacija okolja. Ukvarjanje s posledicami propadanja naravnega okolja je bolj pomembno kot pa preprečevanje morebitnih zunanjih napadov, saj po eni strani naravno okolje ni omejeno zgolj na določene države (Krause in Williams 1996, 233), po drugi strani pa človeštvo brez narave ne more preživeti, in če ni ljudi, potem tudi koncept države in nacionalne varnosti izgubi svoj pomen. Vseeno pa to pomeni, da se posledično ukvarjamo z varnostjo ljudi oziroma človekovo varnostjo.

Pogosto se zgodi, da do nastanka novih političnih konceptov pride znotraj mednarodnih institucij, do njihovega razvoja pa v akademskem svetu. To velja tudi za koncept človekove varnosti. Prvotni definiciji Razvojnega programa Organizacije združenih narodov (UNDP – *United Nations Development Programme*) ter kasnejšima definicijama Mreže za človekovo varnost (*Human Security Network*) in Komisije za človekovo varnost (*Commission on Human Security*) je sledila živahna razprava med zagovorniki in nasprotniki tega koncepta na akademski ravni. Najprej bom predstavil tri omenjene institucionalne definicije, nato pa nekaj argumentov zagovornikov in nasprotnikov definicije.

1.1 Definicija človekove varnosti

UNDP je med prvimi definiral koncept človekove varnosti. Iz Poročila o človekovem razvoju (*Human Development Report*) iz leta 1994 sledi, da ima človekova varnost štiri temeljne značilnosti. V prvi vrsti je skrb za človekovo varnost univerzalnega pomena, saj se človekova varnost nanaša na vse ljudi, ne glede na državo ali materialni položaj. Veliko je groženj, ki pretijo vsem ljudem, le njihova jakost se v različnih delih sveta razlikuje (UNDP 1994, 22). Druga značilnost je medsebojna odvisnost posameznih elementov človekove varnosti. Grožnje, kot so lakota, bolezni in onesnaževanje okolja, niso omejene zgolj na posamezne države, ampak presegajo državne meje. Človekovo varnost je kot tretjo lastnost tudi lažje zagotavljati s preventivnim delovanjem kot pa s kasnejšim posredovanjem (UNDP 1994, 22). Četrta lastnost pa je osredotočenost na ljudi – kako ljudje živijo in delujejo znotraj družbe, kako svobodno se poslužujejo možnosti, ki so jim na voljo, koliko dostopne so jim tržne in socialne možnosti in ali živijo v miru ali vojni (UNDP 1994, 23).

Ne smemo pa človekove varnosti enačiti s konceptom človekovega razvoja. Človekov razvoj je UNDP definiral kot "proces širjenja obsega človekovih izbir", človekova varnost pa pomeni, da lahko izbirajo "svobodno in varno" (UNDP 1994, 23). Lahko bi tudi rekli, da gre za razlikovanje med nenadnimi krizami, ki spadajo k zagotavljanju človekove varnosti, ter dolgoročnimi strukturnimi spremembami, ki pomenijo človekov razvoj (Suhrke 1999, 271). Človekova varnost je sicer definirana kot "varnost pred kroničnimi grožnjami, kot so lakota, bolezen in represija", ter kot "zaščita pred nenadnimi in škodljivimi pretresi v dnevnem življenju" (UNDP 1994, 23). Povedano enostavneje: svoboda pred strahom in svoboda pred pomanjkanjem (UNDP 1994, 24).

Poročilo UNDP opredeljuje sedem kategorij groženj človekovi varnosti: ekonomsko varnost, prehrabeno varnost, zdravstveno varnost, okoljsko varnost, osebno varnost, varnost skupnosti ter politično varnost (UNDP 1994, 24–5). Za ekonomsko varnost je potreben zagotovljen dohodek v obliki plače ali dohodka iz socialnega sistema (UNDP 1994, 25). Prehrabena varnost pomeni, da je na voljo dovolj hrane za vse ljudi in da imajo vsi ljudje dostop do te hrane (UNDP 1994, 27). Zdravstvena varnost obsega več dejavnikov, med najpomembnejšimi je dostop do zdravstvenega osebja in institucij ter dostop do zdravil (UNDP 1994, 27–8).¹ Okoljska varnost se lahko poslabša zaradi intenzivne in prekomerne industrializacije, naraščanja prebivalstva in posledičnega onesnaženja okolja ter naravnih nesreč (UNDP 1994, 28–9). Kategorija osebne varnosti je še najbližje tradicionalnemu

¹ Grožnje ekonomski (revščina) in zdravstveni varnosti (bolezni) so tudi med glavnimi, ki jih navaja Evropska varnostna strategija (European Security Strategy). Zraven teh omenja še terorizem, organizirani kriminal in propadle države (Svet Evropske unije 2003, 1. točka).

pojmovanju vojaške varnosti, saj se oboje nanaša na fizično uporabo sile. Grožnje osebni varnosti tako predstavljajo lastna država (v obliki mučenja), druge države (v obliki vojne), druge skupine ljudi (etnično nasilje) in drugi ljudje (kriminal). Zraven tega so izpostavljene tudi grožnje, usmerjene nasproti ženskam (posilstva, nasilje v domačem okolju), grožnje otrokom (zloraba otrok), z uporabo mamil in samomorom pa si lahko posameznik škoduje tudi sam (UNDP 1994, 30). Članom skupnosti varnost zagotavlja pomoč drugih članov te skupnosti, pa tudi kulturna identiteta in nabor vrednot, ki se v skupnosti izoblikujeta (UNDP 1994, 31). Politična varnost pa se nanaša na zagotavljanje človekovih pravic (UNDP 1994, 32).

Definicijo UNDP so Združeni narodi potrdili v Milenijski deklaraciji (*United Nations Millennium Declaration*), sprejeti na Milenijskem vrhu leta 2000. Iz te deklaracije izhaja osem Milenijskih razvojnih ciljev (*Millenium Development Goals*), ki se nanašajo na eno ali več kategorij groženj človekovi varnosti. Odprava skrajne revščine se nanaša na ekonomsko varnost, osnovnošolsko izobrazbo lahko priključimo tako k politični kot varnosti skupnosti, enakost med spoloma se prav tako nanaša na politično varnost, pa tudi na osebno varnost, zmanjševanje smrtnosti otrok, izboljšanje zdravja mater in borba proti boleznim spadajo k zdravstveni varnosti, okoljska trajnost pa k okoljski varnosti (United Nations 2000; Millenium Development Goals). Tudi takratni generalni sekretar Organizacije združenih narodov (OZN) Kofi Annan je v spremnem poročilu k Milenijskemu vrhu posebej izpostavil svobodo pred pomanjkanjem in svobodo pred strahom ter predlagal ukrepe za doseganje obeh (Annan 2000). V poročilu iz leta 2005 o uveljavljanju sklepov Milenijske deklaracije je Annan svobodi pred pomanjkanjem in svobodi pred strahom dodal še svobodo za dostojno življenje, ki vključuje vladavino prava, človekove pravice in demokracijo (Annan 2005). V istem poročilu je Annan tudi ocenil, da je Milenijska deklaracija "ponovno potrdila zavezanost vseh nacij vladavini prava kot najpomembnejši /sestavini/ za doseganje človekove varnosti in blaginje" (Annan 2005, 35).

Poleg UNDP sta človekovo varnost definirali še dve mednarodni instituciji: Mreža za človekovo varnost in Komisija za človekovo varnost. Mreža za človekovo varnost je nastala leta 1999 na pobudo Kanade in Norveške (Vogrin in drugi 2008, 21),² človekovo varnost pa definira kot "svobodo pred obsežnimi grožnjami pravicam ljudi, njihovi varnosti in celo njihovem življenju" (Human Security Network 1999). Komisija za človekovo varnost, ustanovljena na pobudo Japonske (Commission on Human Security 2003, iv), pa je koncept

² Članice Mreže za človekovo varnost so Avstrija, Čile, Kostarika, Grčija, Irska, Jordanija, Kanada, Mali, Norveška, Slovenija, Švica in Tajska, status opazovalke pa ima še Južna Afika.

človekove varnosti definirala kot "zaščito najpomembnejšega bistva vseh človeških življenj s takimi sredstvi, ki povečajo človekove svoboščine in izpolnitev" (Commission on Human Security 2003, 4). Za doseganje človekove varnosti Komisija predvideva zaščito (*protection*) in opolnomočenje (*empowerment*) ljudi, kar pomeni varovanje pred nevarnostmi in zagotavljanje možnosti za razvoj človeškega potenciala (Nishikawa 2009, 216). Pristop Komisije za človekovo varnost torej v veliki meri sledi definiciji UNDP, medtem ko pristop Mreže za človekovo varnost pokriva zgolj osebno in politično kategorijo varnosti definicije UNDP.

Vse tri institucionalne definicije predvidevajo širitev koncepta varnosti z vključevanjem ali novih referenčnih objektov (posameznikov) ali pa novih groženj (nevojaške grožnje, kot so bolezni, revščina in podobno). Vendar pa se enako kot med samimi definicijami kažejo tudi nasprotja med znanstveniki, ki so jih preučevali. V nadaljevanju bom predstavil nekatere argumente za in proti tem definicijam, kot tudi argumente za in proti širitvi koncepta varnosti nasploh.

1.2 Človekova varnost: za in proti

Koncept človekove varnosti ima tako zagovornike kot nasprotnike, veliko pa jih začne pri poročilu UNDP iz leta 1994 (Paris 2001; Thomas in Tow 2002; Krause in Jütersonke 2005; Oberleitner 2005; Amouyel 2006; Kermani 2006; Acharya 2008). Med zagovornike spada Ramesh Thakur. Realizmu nasprotuje zaradi ozkega pojmovanja varnosti v smislu meddržavnega konflikta in pravi, da je država pogosto "orodje določene družine, klike ali sekte" (Thakur 2004, 347). Dejanske grožnje varnosti so odvisne od sektorja. "Ko posilstvo postane instrument vojne in etničnega čiščenja, ko na tisoče ljudi umre zaradi poplave, ki je nastala zaradi opustošene pokrajine, ko državljane ubijajo lastne varnostne sile, takrat koncept nacionalne varnosti nima niti analitične niti politične uporabnosti" (Thakur 2004, 347).

Državna varnost je sicer pomembna za človekovo varnost, vendar pa ni nujno, da so ljudje varni, ko so varne države (Maclean 2000, 270). Tudi Lloyd Axworthy se s tem na nek način strinja. Nacionalno in človekovo varnost vidi kot dve plati iste medalje: pomembna je zaščita posameznika (Axworthy 2004, 349). Ključ za svetovno stabilnost pa vidi v priznavanju osnovnih pravic ljudem in odsotnosti vojaškega konflikta med državami (Axworthy 2004, 348).

Zraven že omenjene definicije človekove varnosti, ki jo je ponudil UNDP, sta svoji definiciji razvili tudi Japonska, ki poudarja mreže socialne varnosti, in Kanada, ki se skupaj z Norveško zavzema za zmanjševanje števila žrtev v oboroženih konfliktih. Vsi pa se strinjajo, da je poudarek na posameznikih in njihovi varnosti pred nasiljem ter da je potrebno na novo premisliti koncept državne suverenosti (Hubert 2004, 351). Peter Uvin je v svoji definiciji šel še dlje. Človekove varnosti ne pojmuje v smislu groženj ljudem, ampak kot področje, kjer se križajo humanitarna in razvojna pomoč, zagovorništvo človekovih pravic ter reševanje sporov (Uvin 2004, 352–3).

Definicija Jennifer Leaning je inovativna v tem smislu, da zraven zadovoljevanja fizioloških potreb (hrana, voda, tudi zavetje) ter varnosti pred grožnjami življenju vključuje še psihosocialne potrebe, kot so identiteta, priznanje, udeležnost in neodvisnost. Ravno vključitev slednjih pomeni možnost za razvoj analitičnega pristopa, ki lahko tudi meri stopnjo človekove varnosti (Leaning 2004, 354–5). Donna Winslow in Thomas Hylland Eriksen trdita nasprotno. Sama varnost ni statičen pojem, ampak gre za "neprekinjen proces ustvarjanja fizične in simbolične varnosti pod spremenljivimi okoliščinami", zato tudi ni mogoče meriti človekove varnosti (Winslow in Eriksen 2004, 362).

Edward Newman se sicer strinja s samim konceptom človekove varnosti in mu priznava normativne kvalitete, vendar pa mu očita analitično šibkost, saj je vse, "kar predstavlja kritično grožnjo življenju in preživljanju, varnostna grožnja, ne glede na izvor" (Newman 2004, 358). To pomeni, da če postavimo posameznika za odvisno spremenljivko pri preučevanju, potem je vsaka fiziološka grožnja neodvisna spremenljivka, kar pomeni izjemno veliko število spremenljivk. Samovoljno vključevanje in izključevanje posameznih groženj pa je zelo vprašljivo (Newman 2004, 358). Normativna vrednost koncepta pa se kaže v tem, da na novo definira razmerje med posameznikom in državo ter postavlja pod vprašaj prevladujočo naravo suverenosti. "Država in državna suverenost morata služiti in podpirati ljudi, iz katerih črpata svojo legitimiteto" (Newman 2004, 358).

Grožnje človekovi varnosti so odvisne tako od konteksta kot od strukture, saj so po eni strani vir teh groženj vlade posameznih držav in druge politične institucije, po drugi strani pa grožnje izvirajo tudi iz političnih in družbenih struktur ter stanja naravnega okolja. Zato teh groženj ni mogoče odpraviti zgolj s spremenjenim ravnanjem posameznih delovalcev, vsekakor pa je to eden od nujnih pogojev (Hampson 2004, 350).

Tradicionalna državocentrična pristopa, kot sta realizem in neorealizem, tako konceptu človekove varnosti očitata nekoherentnost novega pojmovanja varnosti, marksisti pa ga imajo za liberalni humanitarizem v novi preobleki. Slednji se po mnenju marksistov ukvarja

samo s posledicami problemov, ne pa z družbenimi vzroki problemov (Thomas 2004, 353). Človekova varnost kot varnost posameznika sicer izhaja iz neoliberalizma in individualizma, kar v principu omogoča doseganje varnosti ene skupine ljudi na račun druge, kot pravi Caroline Thomas (2000). Zato predlaga definiranje človekove varnosti kot "stanja obstoja, v katerem so zadovoljene osnovne materialne potrebe, in v katerem je mogoče doseči človeško dostojanstvo" (Thomas 2000, 6).

Amitav Acharya je prepričan, da je koncept človekove varnosti pomembna pridobitev za znanstveno preučevanje, saj predstavlja "nove sile in trende v mednarodnih odnosih" (Acharya 2004, 355). Države ne morejo obstati, če se ukvarjajo samo z ekonomsko rastjo in se branijo zgolj pred zunanjimi vojaškimi grožnjami. Za družbeno in politično stabilnost je potrebno prepoznati nove delovalce, med katere sodi tudi civilna družba. Zraven tega je potrebno upoštevati tudi globalizacijo, ki prinaša nove grožnje človeškemu življenju, ne da bi pri tem ogrozila stabilnost državnih meja (Acharya 2004, 355).

Z definicijo človekove varnosti, ki jo uporablja Komisija za človekovo varnost, se ne strinja Sabina Alkire, ki pravi, da gre za "konceptualno definicijo", ki "omejuje vsebino človekove varnosti, saj se osredotoča /.../ samo na 'najpomembnejše bistvo'" (Alkire 2004, 360). Ravno nasprotno trdi Roland Paris. Problem slednje definicije ni, da je preozka, ampak da je preširoka (Paris 2004, 371). Po tej definiciji naj bi različne skupnosti različno pojmovale pomen človekove varnosti, kar pomeni korak nazaj od definicije UNDP (Paris 2004, 371). Tudi sicer Paris trdi, da je koncept človekove varnosti preveč nejasen, da bi bil uporaben za znanstveno raziskovanje (Paris v Amouyel 2006, 14). Možno izboljšavo vidi v ožjem pojmovanju človekove varnosti (Paris 2001, 94). Človekova varnost naj bi tako vsebovala samo elemente, "ki so dovolj pomembni za ljudi, da se zanje vojskujejo ali zanje tvegajo lastno življenje ali lastnino" (King in Murray 2001, 593). Ti elementi so revščina, zdravje, izobrazba, politična svoboda in demokracija (Paris 2001, 94).³

Pereširoka je tudi definicija človekove varnosti, kot jo podaja UNDP, vendar glede na koncept človekovega razvoja, trdi Marlies Glasius (2008). Človekova varnost je po tej definiciji ožja od človeškega razvoja, vendar pa je človeški razvoj hkrati tudi sredstvo za doseganje človekove varnosti. Ob upoštevanju vseh sedmih vidikov človekove varnosti, ki jih je določil UNDP, pa skoraj ni več razlike med človeškim razvojem in človekovo varnostjo (Glasius 2008, 32–3).

³ Kanti Bajpai meni drugače in predlaga, da se preučevanje človekove varnosti osredotoči na grožnje, ki izvirajo iz človeških delovalcev, ne pa iz strukture ali naravnih okoliščin (Bajpai 2004, 360).

Keith Krause, sicer eden od predstavnikov kritičnih varnostnih študij, se zavzema za ozko pojmovanje koncepta človekove varnosti. Pomembna je tako zgolj komponenta 'svobode pred strahom', saj 'svoboda pred pomanjkanjem' povezuje elemente, ki niso nujno povezani (Krause 2004, 367). Zraven tega uporaba pojma človekova varnost pri vprašanjih, kot sta zdravje in izobraževanje, "ustvarja pregrade med ljudmi, kjer bi morala graditi mostove" (Krause 2004, 368). Ozko pojmovanje človekove varnosti bi tako pripomoglo k "stoletja trajajočemu boju za omejevanje ali odpravo grožnje s silo in nasiljem v vsakodnevni medčloveških odnosih" (Krause 2004, 368). S Krausejem se strinja tudi S. Neil MacFarlane (2004). Sicer priznava, da nasilje ni edina grožnja ljudem, vendar pa na analitični in normativni ravni bolje uporabiti ožje pojmovanje koncepta. Širjenje koncepta namreč otežuje postavljanje prioritet in zmanjšuje možnosti za doseganje zastavljenih ciljev znotraj človekove varnosti (MacFarlane 2004, 369).

Oster kritik človekove varnosti je predstavnik Kopenhagenske šole, ki se uvršča tudi med politične realiste, Barry Buzan (2004). Trdi, da ni opaznih razlik med vsebino, s katero se ukvarja človekova varnost in vsebino, s katero se ukvarjajo človekove pravice (Buzan 2004, 369). Edina razlika naj bi bila možnost, da se o človekovih pravicah razpravlja tudi v tistih forumih, kjer je sam pojem človekovih pravic politično sporen, temu pa Buzan ni naklonjen (Buzan 2004, 370). Prav tako ni naklonjen imenovanju posameznika za najpomembnejši referenčni objekt, saj to pomeni, da se ne upošteva varnosti različnih skupnosti pa tudi ne-človeških referenčnih objektov, kot je na primer okolje (Buzan 2004, 370). Posameznik kot referenčni objekt namreč pomeni tudi mednarodno intervencijo ob kršenju človekovih pravic, kar lahko vodi v nove konflikte tam, kjer človekove pravice niso splošno sprejeta vrednota (Buzan v Mack 2004, 366). Zato se je v tem pogledu bolje ukvarjati z državno varnostjo, saj so prav države tiste, ki zagotavljajo varnost posameznikov (Buzan v Mack 2004, 366). Varnost sicer ni končni cilj, ampak je končni cilj desekuritizacija (Buzan 2004, 370), o kateri bom več povedal kasneje.

Andrew Mack (2004) Buzanu nasprotuje v dveh točkah. Najprej se ne strinja s tem, da so države edine, ki zagotavljajo varnost ljudi. Posamezniki se lahko nasilju države – lastne ali tuje – zoperstavijo na različne načine: z nenasilnim uporom, z orožjem, vedno pa lahko tudi zbežijo (Mack 2004, 366). Predvsem oboroženi odpor proti tiranskemu režimu se je pogosto izkazal za učinkovitega (Mack 2004, 366). Konec koncev pa lahko v primeru genocida in množičnih pobojev posredujejo tudi mednarodna skupnost in mednarodne organizacije, kar je vseeno bolje, kot pa upoštevati pomislek glede območij, kjer človekove pravice niso splošno sprejete (Mack 2004, 366).

Mack (2004) pa nakazuje tudi težavo z razširjenim konceptom človekove varnosti. Zagovorniki širokega pojmovanja se sklicujejo na prepletenost različnih groženj ljudem. Vendar pa so določene grožnje posledica drugih groženj in takšno združevanje odvisnih in neodvisnih spremenljivk pomeni, da je vzročno-posledična analiza nemogoča. "Koncept, ki si prizadeva razložiti skoraj vse, v resnici ne razloži ničesar" (Mack 2004, 367).

V luči teh kritik je Taylor Owen (2004) predlagal novo definicijo človekove varnosti, ki ne temelji na vključevanju ali izključevanju določenih vrst groženj, ampak na resnosti groženj. Nova definicija izhaja iz tiste, ki jo je predlagal že UNDP, vendar ne povzema dosledno vseh groženj človekovi varnosti. Vse grožnje so sicer upoštevane, a le tiste, ki presegajo določen prag resnosti, so nato dejansko označene kot grožnje človekovi varnosti (Owen 2004, 382). Ta prag resnosti pa je kritičnost in prodornost posamezne grožnje (Owen 2004, 383), določale pa bi ga mednarodne organizacije, nacionalne vlade in nevladne organizacije (Owen 2004, 384). Istočasno se nova definicija naslanja tudi na definicijo Komisije za človekovo varnost, saj ta definicija hkrati nakazuje partikularizem, ko se ukvarja s posamezniki, in univerzalizem, ko govori o zaščiti vseh življenj (Owen 2004, 382–3).

Owenova definicija groženj, ki presegajo določen prag in so označene kot grožnje človekovi varnosti, razporedi grožnje v šest kategorij, ki jih je uporabil že UNDP.⁴ Nova definicija se tako glasi: "Človekova varnost je zaščita najpomembnejšega bistva vseh človeških življenj pred kritičnimi in prodornimi okoljskimi, ekonomskimi, prehrabnimi, zdravstvenimi, osebnimi in političnimi grožnjami" (Owen 2004, 383). Taka definicija pomeni kompromis med zagovorniki širokega in zagovorniki ozkega pojmovanja človekove varnosti. Zagovorniki ozkega pojmovanja se morajo sprijazniti, da je nasilje zgolj ena od kategorij (osebne grožnje), zagovorniki širokega pojmovanja pa, da so samo določene grožnje dejansko grožnje človekovi varnosti (Owen 2004, 383). Kritika Owenove definicije pa pravi, da se na ta način kot grožnje človekovi varnosti označijo zgolj tiste, ki jih določi razviti svet, saj je Owen odločanje o tem, katere grožnje so grožnje človekovi varnosti, prepustil vladam posameznih držav ter mednarodnim organizacijam (Hoogensen in Stuvøy 2006, 209; prim. Owen 2004, 384).

Nasprotno od teoretikov, ki se trudijo definirati, kaj je človekova varnost, se je David Roberts (2006) zagate lotil na drugačen način. Definiral je, kaj je človekova nevarnost: "izogibne smrti civilistov po vsem svetu, ki jih povzročijo človeške /.../ strukture, ki so jih ustvarili /.../ in jih upravljajo drugi civilisti, katerih delo ali ravnanje posredno in/ali

⁴ Owen je izpustil varnost skupnosti.

neposredno, nenamerno, nepotrebno in izogibno povzroči nepotrebno smrtnost po svetu" (Roberts 2006, 258).⁵

Kljub vsem medsebojnim razlikam je vsem udeležencem v tej razpravi skupno, da se strinjajo z uvedbo novega referenčnega objekta, vsi razen Buzana pa se tudi strinjajo z uvedbo novega koncepta varnosti oziroma s konceptom človekove varnosti. Ključne razlike med njimi pa so tako glede širine koncepta (ozko nasproti širokemu pojmovanju) in posledično pojmovanja, katere grožnje so grožnje človekovi varnosti, kot tudi glede načina za doseganje človekove varnosti. Do razlik med teoretiki prihaja tudi zaradi različne predstave o samem posamezniku, zato bom sedaj predstavil različne načine, kako obravnavati posameznika v odnosu do človekove varnosti.

1.3 Posameznik

Ključna prvina koncepta človekove varnosti je skrb za varnost človeka, torej posameznika. Obravnava posameznika je možna na tri načine (Krause in Williams 1997). Prvi način obravnava posameznika kot osebo s pravicami. Poudarek je tako na človekovih pravicah in vladavini prava, kar pripomore k zaščiti posameznika pred drugimi ljudmi in pred državnimi institucijami. Varovanje posameznika znotraj skupnosti tako ne pomeni nujno podpore državi, saj se znotraj človekovih pravic in vladavine prava pogosto omenja odpravo mučenja in nepravilne zaporne kazni, zaščito pred pomanjkanjem in nasiljem, v mednarodnem kontekstu pa tudi humanitarno posredovanje (Krause in Williams 1997, 44). Kot bom pokazal v nadaljevanju, je ta koncept najbliže neoliberalizmu, oziroma svetovljanskemu multilateralizmu Davida Helda.

Drugi način obravnave posameznika je preučevanje posameznika kot državljana. Ta pogled je v prvi vrsti značilen za kritične pristope, ki trdijo, da neposredne grožnje posameznikom izvirajo iz institucij v njihovi lastni državi, ne pa iz anarhičnosti mednarodnega sistema ali pa od državljanov drugih držav. Ta pogled zagovarja tudi Mohammed Ayoob, ki v nasprotju z neoreazlimom trdi, da država pogosto ni tista, ki zagotavlja varnost svojih državljanov, ampak jim predstavlja največjo grožnjo. Podobno pravi tudi Ole Waever, predstavnik konstruktivistične kopenhagenske šole. Države načeli nacionalne varnosti in suverenosti uporabljajo kot opravičilo za obračunavanje s politično opozicijo. Tudi zahteve za državljanstvo so primerno opravičilo za države, da uporabijo

⁵ Roberts se je pri svoji definiciji zgledoval po Galtungu (Roberts 2006, 259; prim. Galtung 1969, 168).

nasilje, in tako državljanstvo dejansko postane vir nevarnosti (Krause in Williams 1997, 44–5).

Tretji način pa postavi posameznika za referenčni objekt – torej za tistega, ki ga je potrebno zavarovati, – in ga obravnava kot del človeštva oziroma svetovne človeške skupnosti. Grožnje ljudem se tako nanašajo na svet v celoti in zato presegajo državne meje. Vojaške grožnje so ponavadi drugotnega pomena, večjo nevarnost predstavljajo ekonomske grožnje, kot so posledice nebrzdane gospodarske rasti in zmanjševanje količine naravnih bogastev, ter grožnje naravnemu okolju, med katere sodi tudi degradacija okolja. Kljub temu pa ni zanemarljivo dejstvo, da lahko ravno ekonomske in okoljske grožnje vodijo v znotraj- in meddržavne spopade (Krause in Williams 1997, 45). Posameznik tako tudi ni več zgolj delček neke celote, ampak enakovreden delovalec v mednarodnih odnosih. Takšen pa lahko postane preko definicije, ki upošteva tako njegovo ranljivost kot tudi zmogljivost za doseganje sprememb (Tadjbakhsh in Chenoy 2007, 13). Ta način obravnave posameznika je najbližje konceptu človekove emancipacije, ki so ga razvile Kritične varnostne študije (Krause in Williams 1997, 45).

Različni pristopi torej posameznika in skrb za njegovo varnost obravnavajo različno, zato je prav, da si pogledamo, kaj lahko prispevajo k pojasnjevanju človekove varnosti. Malo verjetno je, da obstaja pristop, ki jo celovito pojasnjuje, saj "človekova varnost ni liberalna, konstruktivistična ali kritično-teoretska ideja, ki bi ji realisti morali nasprotovati z vsem besom in prezirom" Acharya (2004, 355). Gre za idejo, ki je celovita, ki je nad posameznimi pristopi in h kateri lahko prispeva vsak od teh pristopov (Acharya 2004, 356; Winslow in Eriksen 2004, 361). Realizem se tako lahko ukvarja z vprašanji "vpliva hegemonске moči na človekovo varnost, kot tudi z odnosom med orodji nacionalne varnosti /.../ in sredstvi, ki so potrebna za promocijo človekove varnosti" (Acharya 2004, 356). Liberalizem in institucionalizem lahko razložita načine za promocijo človekove varnosti preko medsebojne odvisnosti, demokratične spremembe in mednarodnih institucij (Acharya 2004, 356). Kritična teorija prispeva zavest o tem, da tudi države ogrožajo človekovo varnost, ter razlaga vlogo svetovne civilne družbe pri njeni promociji (Acharya 2004, 356). Konstruktivizem pa je pomemben za razumevanje, kako promovirajo človekovo varnost tisti, ki določajo norme na svetovni ravni (Acharya 2004, 356).

2 Tradicionalne teorije in varnostne študije

Politični realizem je ena od dveh najdlje prisotnih teorij mednarodnih odnosov. Skupaj z liberalizmom, njunima novejšima različicama in angleško šolo spada v skupino, ki jo imenujem tradicionalne teorije. K tradicionalnim pristopom spadajo tudi varnostne in strateške študije, ki so nastale po drugi svetovni vojni. V ospredju teh pristopov so države in njihovi interesi, posameznikom pa namenjajo manj ali nič pozornosti. Tudi marksizem na nek način spada med tradicionalne pristope, čeprav v ospredju ni država, prav tako pa v ospredju ni posameznik ampak družbeni razredi.

2.1 Realizem

Dober pregled realizma je v svojem delu *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (Politika med nacijami: prizadevanje za moč in mir) naredil Hans J. Morgenthau (1985). Začel je z razlikovanjem med dvema šolama v moderni politiki, ki se medsebojno bistveno razlikujeta v pogledu na naravo človeka, družbe in politike (Morgenthau 1985, 3). Ena od obeh šol je realizem.⁶ Ta šola zastopa racionalističen pogled na svet, ki v njenih očeh ni popoln in je rezultat sil, ki so inherentne človeški naravi. Za izboljšanje sveta je potrebno delovati skupaj s temi silami, ne pa proti njim. Ker pa gre za svet nasprotujočih si interesov in konfliktov med njimi, moralnih načel ni mogoče uresničiti v celoti, zato si je treba prizadevati, da se celoti kar najbolj približamo z uravnoteževanjem interesov in pomirjevanjem sporov (Morgenthau 1985, 3). Univerzalno načelo vseh pluralističnih družb pa realizem vidi v sistemu zavor in ravnotežja, ki se sklicuje na zgodovinski precedens in si prizadeva za uresničitev manjšega zla (Morgenthau 1985, 3–4).

Morgenthau je nadaljeval z razčlenitvijo bistvenih prvin realizma (1985, 1. poglavje). Politični realizem verjame, da tako v politiki kot v družbi nasploh vladajo objektivni zakoni, ki izhajajo iz človeške narave. Vsakršna sprememba družbe pa je mogoča šele, ko razumemo te zakone, po katerih družba živi. Morgenthau pravi, da mora biti vsaka teorija politike podvržena izkušnjam in razumu in da realizem sestoji iz pridobivanja oziroma prepoznavanja dejstev ter podeljevanja pomena tem dejstvom z uporabo razuma (Morgenthau 1985, 4). Iz

⁶ Druga šola je idealizem, ki verjame, da je možno iz abstraktnih univerzalnih načel ustvariti racionalno in moralno politično ureditev. Idealizem tudi verjame, da so ljudje nujno dobri in da so pomanjkanje znanja in razumevanja, zastarelost družbenih institucij in hudobnost določenih posameznikov in skupin krivi za neuspeh družbenega reda (Morgenthau 1985, 3). Orodja za popravilo teh napak so izobrazba, reforma in občasna uporaba sile (Morgenthau 1985, 3).

tega tudi izhaja, da je mogoče značaj zunanje politike prepoznati s preučevanjem političnih dejanj in njihovih predvidenih posledic. Tako je mogoče ugotoviti, kaj so državniki naredili, in iz predvidenih posledic sklepati, kaj je bil cilj njihovega delovanja (Morgenthau 1985, 4–5). Poleg tega se realizem tudi sprašuje, katere so racionalne alternativne možnosti ravnanja državnikov in katere teh možnosti bi državniki izbrali pod danimi pogoji (Morgenthau 1985, 5).

Ena najpomembnejših prvin realizma je načelo interesa, definiranega kot moč. To načelo predstavlja povezavo med razumom in dejstvi ter pomeni način razlikovanja med politiko kot avtonomno sfero delovanja in pojmovanja ter drugimi sferami, kot je npr. ekonomija (Morgenthau 1985, 5). Načelo interesa, definiranega kot moč tudi vnaša racionalno ureditev v politiko in tako omogoča teoretično razumevanje le-te. To načelo pa tudi pomeni vzdrževanje kontinuitete v zunanji politiki, kar pomeni, da so zunanje politike različnih držav del razumljivega in racionalnega kontinuuma, ki je neodvisen od motivov, preferenc ter moralnih in intelektualnih lastnosti državnikov (Morgenthau 1985, 5; prim. Lebow 2007, 59). Realistična teorija se tako ne ukvarja niti z motivi niti z ideološkimi preferencami (Morgenthau 1985, 5) in ima zgolj racionalno zunanjo politiko za dobro zunanjo politiko, saj taka politika zmanjša tveganja in poveča korist (Morgenthau 1985, 10). Glede na realizem je interes, definiran kot moč tudi objektivna kategorija, ki je univerzalno veljavna, a nima stalnega in nespremenljivega pomena (Morgenthau 1985, 10). Moč tako vključuje vse družbene odnose, ki služijo nadzoru enega človeka nad drugim, to pa pomeni tako fizično nasilje kot tudi psihološki nadzor (Morgenthau 1985, 11).

Za realiste je interes sicer tisti trajen standard, ki usmerja politično delovanje, vendar pa je povezava med državo in interesom nastala skozi zgodovino, zato se lahko spremeni, ali pa celo izgine. Zato tudi realisti dopuščajo možnost, da države, kot jih poznamo danes, izginejo in jih nadomesti neka nova politična enota, ki ima lahko zelo drugačen značaj (Morgenthau 1985, 12). Take spremembe pa ni mogoče doseči brez upoštevanja trajnih sil, ki so izoblikovale tako preteklost kot bodo prihodnost, zato tudi ne verjamejo v nek abstrakten ideal, ki teh sil ne upošteva (Morgenthau 1985, 12).

Velik pomen realizem pripisuje tudi moralnemu pomenu političnih dejanj ter razkoraku med moralnimi načeli in uspešnimi političnimi dejanji. Univerzalnih moralnih načel tako ni mogoče uporabiti za vsako državno dejanje, ampak je potrebno upoštevati tudi konkretne časovne in krajevne okoliščine (Morgenthau 1985, 12). Preudarnost je tako za realiste najvišja vrлина v politiki. Posameznik sicer ima pravico, da se žrtvuje v imenu svobode, vendar pa to ni njegova dolžnost. Država pa mora za uspešno politično dejanje žrtvovati tudi svobodo, če je

to potrebno (Morgenthau 1985, 12).⁷ Poleg tega je potrebno upoštevati tudi razlikovanje med moralnimi prizadevanji posamezne države ter moralnimi zakoni, ki vladajo svetu. Vse države v večji ali manjši meri namreč težijo k temu, da lastne predstave o moralnosti enačijo z obče veljavnimi (Morgenthau 1985, 13).

Za konec Morgenthau (1985, 16) pravi, da politični realizem temelji na pluralistični predstavi o človeški naravi, ki ima ekonomsko, politično, moralno, versko in še kakšno plat. Če bi bil človek zgolj "politični človek, bi bil zver, saj ne bi imel moralnih zadržkov", medtem ko bi "moralni človek bil bedak, saj ne bi bil preudaren" (Morgenthau 1985, 16).

Potrebno je omeniti še realistični trikotnik oziroma tri prvine, ki do sedaj še niso bile izrecno navedene: državocentrizem, preživetje in samopomoč. Glavni delovalec v realizmu je država. Max Weber je definiral državo kot "monopol legitimne uporabe fizične sile znotraj danega ozemlja" (Weber v Dunne in Schmit 2007, 221). Iz tega izhaja, da država določa zakone in izvaja vrhovno oblast, kar pomeni, da državljanom ni potrebno skrbeti za lastno varnost, saj jo zagotavlja država preko pravnega sistema in represivnih organov (Dunne in Schmit 2007, 221). V meddržavni skupnosti pa ni vrhovne oblasti, ni suverena, zato gre za anarhično urejeno skupnost. Države tako tekmujejo za varnost, trge in vpliv, to pa počnejo po načelu nične vsote: ena država lahko pridobi zgolj na škodo druge. Realistična obravnava moči, ki jo države kopičijo navzven – torej v meddržavnem merilu – , pa je na udaru kritik zaradi domnevno pomanjkljive definicije moči, njene nedosledne uporabe in dejstva, da realisti moč uporabljajo zgolj v povezavi z državami, ne pa tudi v povezavi z nedržavnimi akterji (Dunne in Schmit 2007, 222–3). Kritika pa se nanaša tudi na sam državocentrizem, saj se države niso sposobne odzvati se na probleme lakote, onesnaževanja okolja in kršenja človekovih pravic (Dunne in Schmit 2007, 226).

Ironično je, da načelo preživetja državam nalaga etiko odgovornosti, oziroma preudarnost, kot jo je poimenoval Morgenthau. Kršenje človekovih pravic tako ni nujno problem, s katerim se mora država spopasti, ampak je lahko nujnost, da si zagotovi obstoj. Nemoralna dejanja lahko včasih prinesejo korist, ki je večja od škode, ki jo povzročijo (Dunne in Schmit 2007, 224). Preživetje države je torej nacionalni interes, visoka politika. Vse ostalo, kot na primer gospodarska blaginja, je v domeni nizke politike (Dunne in Schmit 2007, 226).

Za preživetje države je "samopomoč nujno načelo delovanja v anarhičnem sistemu" (Waltz 1979, 111). Samopomoč dejansko pomeni zagotavljanje lastne varnosti posamezne

⁷ Kot pravi Morgenthau (1985, 12), je svoboda primer univerzalnega moralnega načela.

države. Vendar pa druge države v tem vidijo grožnjo lastni varnosti, zato tudi same začnejo povečevati varnost (Dunne in Schmit 2007, 225). Če si bo torej ena država priskrbela več orožja, si ga bodo ostale skušale še več, kar bo pomenilo, da bo morala prva država spet priskrbeti več orožja, kot ga imajo ostale. To se lahko ponavlja v neskončnost, države pa se ne bodo počutile bolj varne, ampak celo manj varne. Rešitev je v sistemu ravnotežja moči, ki ga vzpostavijo in ohranjajo državniki in diplomati (Dunne in Schmit 2007, 225). Kritiki samopomoči izpostavljajo, da to ni nujna posledica anarhičnosti mednarodne skupnosti, ampak zgolj logika, ki so jo države izbrale. Kot alternativo ponujajo sistem kolektivne varnosti in regionalne varnostne skupnosti (Dunne in Schmit 2007, 227).

Klasični realizem neposredno ne omenja posameznikov in zagotavljanja njihove varnosti. Določene elemente, ki lahko vodijo v človekovo varnost lahko razberemo zgolj v realističnem poudarjanju državne varnosti, ki posredno zagotavlja tudi varnost državljanov, torej ljudi. Težava pa lahko nastopi, ko za preživetje države samopomoč ni dovolj, kar se kaže ob raznih bolezenskih pandemijah in naravnih nesrečah, ki pogosto niso omejene zgolj na eno državo. Tudi podrejenost človekovih pravic nacionalnemu interesu kaže na to, da je človekova varnost bolj alternativa kot pa dopolnilo državne varnosti.

2.1.1 Neorealizem

Med neorealističnimi pristopi je verjetno najbolj poznan strukturni realizem Kennetha Waltza. Strukturni realizem se od klasičnega razlikuje v treh ključnih prvinah. Prva je sam pomen strukture. Klasični realizem za razlago mednarodne politike preučuje glavne delovalce, torej države, in njihovo medsebojno delovanje znotraj sistema. Strukturni realizem pa k preučevanju dodaja tudi strukturo, ki jo določata anarhičnost mednarodnega sistema in razporeditev zmogljivosti po državah (Lamy 2007, 267; prim. Benko 2000, 61).

Kaj sploh je struktura? Da bi lahko definirali strukturo, je potrebno pozabiti na medsebojno delovanje posameznih enot in se osredotočiti na to, kako so te enote razporejene. Strukturo tako določa razporeditev njenih delov in samo spremembe razporeditve so strukturne spremembe (Waltz 1979, 80). Na razporeditev enot vplivajo tri komponente. Prva je načelo ureditve posamezne strukture. Waltz (1979, 81) za primer navaja notranjo politiko, ki je hierarhično urejena. Druga komponenta je razlikovanje funkcij posameznih enot strukture. Parlament ima na primer drugačno funkcijo kot predsednik države ali vlada. Tretja komponenta pa je porazdelitev zmožnosti med posameznimi enotami. Razporeditev

posameznih enot se tako lahko spremeni, tudi če njihove funkcije ostanejo nespremenjene (Waltz 1979, 82).

Mednarodna politika se od notranje razlikuje. V mednarodni politiki ne gre za hierarhijo, posamezne enote mednarodnega političnega sistema so v odnosu medsebojne koordinacije. Formalno so enote enakopravne. Nobena med njimi ni upravičena do poveljevanja, nobena ni zavezana k poslušnosti. Mednarodni sistem je decentraliziran in anarhičen (Waltz 1979, 88). Države se kot enote mednarodnega političnega sistema tudi ne razlikujejo glede na funkcije, ki jih opravljajo. Zaradi anarhičnosti mednarodnega sistema in koordinacije med posameznimi enotami – državami, so si te enote enake. Mednarodne strukture se tako spreminjajo in razlikujejo zgolj glede na načelo ureditve ali glede na porazdelitev zmožnosti med enotami (Waltz 1979, 93; prim. Elman 2007, 13). In sprememba strukture pomeni tudi spremembo pričakovanega obnašanja njenih enot ter izidov njihovega medsebojnega delovanja (Waltz 1979, 97).

Razlikovanje držav glede na zmožnosti in njihovo porazdelitev znotraj strukture pripelje do druge ključne prvine, v kateri se strukturalizem razlikuje od klasičnega. Gre za pogled na moč. Morgenthau (1985, 5) je govoril o interesu, definiranem kot moči. Sem spadata vojaška moč ter sposobnost države, da to moč uporabi za nadzor nad drugo državo ali kot sredstvo prisile nad drugo državo (Lamy 2007, 268). Za neorealiste pa je moč skupna zmožnost države. Moč daje državi prostor v mednarodnem sistemu, to pa istočasno določa njeno ravnanje. Tudi za neorealiste je ravnotežje moči rešitev za doseganje reda v mednarodnem sistemu (Lamy 2007, 268), le da ne trdijo, da so za to ravnotežje zaslužni diplomati, ampak da se slučajno ravnotežje vzpostavi enako kot ravnotežje na prostem trgu med podjetji in potrošniki (Dunne in Schmidt 2007, 225).

Tretja prvina, v kateri se realizma razlikujeta, pa je pojmovanje anarhije. Realisti pravijo, da je anarhija stanje sistema. Države se na to stanje odzivajo glede na svoje lastnosti kot so velikost, voditeljske sposobnosti ipd. Neorealisti pa pravijo, da anarhija določa sistem, vse države pa se soočajo z enakimi omejitvami in vse si prizadevajo ohraniti svoj položaj v sistemu (Lamy 2007, 268).

Zraven strukturalizma Steven L. Lamy (2007, 267) med neorealistične pristope šteje še moderno realistično teorijo Josepha Grieca ter pojmovanje ofenzivnega in defenzivnega realizma, ki se je razvilo v varnostnih študijah. Grieco se je osredotočil na relativno in absolutno korist. Absolutno korist je definiral kot povečanje moči in vpliva. Države zato sodelujejo z drugimi državami, da povečajo lastne zmogljivosti. Relativna korist z vidika posamezne države pa je povečanje moči in vpliva drugih držav pri takem sodelovanju (Lamy

2007, 269). Temeljno vprašanje je torej, kdo bo s sodelovanjem več pridobil, ne pa, ali bodo vsi pridobili. Verjetnost, da bo država prenehala z mednarodnim sodelovanjem, je večja, če bo uvidela, da imajo druge države od sodelovanja večjo korist kot ona sama (Lamy 2007, 269).

Ofenzivni in defenzivni realizem pa naj bi bila bolj pomembna za mednarodno politiko kot pa strukturalizem in moderna realistična teorija (Jervis v Lamy 2007, 270). John Mearsheimer, eden od utemeljiteljev ofenzivnega realizma, je tako poudarjal pomembnost relativne moči. Državam tako ni potrebno v nedogled kopičiti orožja, ampak je dovolj, da ga imajo več kot potencialno sovražne države. Njihova varnostna politika naj torej slabi nasprotnike in povečuje njihovo moč v primerjavi z nasprotniki (Lamy 2007, 270; prim. Elman 2007, 18–9). Defenzivni realisti, kot sta Robert Jervis in Jack Snyder, pa pravijo, da so stroški vojne večji kot korist, ki jo vojna prinaša.⁸ Za povzročitev vojn so po njihovem krive iracionalne in disfunkcionalne sile v družbi, se pa zavedajo, da se nekaterim vojnám ni mogoče izogniti (Lamy 2007, 270–1; prim. Elman 2007, 17).⁹

Neorealizem pa ima tudi svoje nasprotnike in mednje sodi Richard K. Ashley. Kot pravi, neorealizem priznava in izraža samo tiste razredne in sektorske interese, ki so skladni z državnimi interesi in državno legitimacijo. Vsi ostali interesi – tako družbenih razredov kot ljudi – za neorealizem niso pomembni (Ashley 1984, 240). Neorealizem ne priznava zgodovine kot procesa, ampak jo upošteva zgolj kot nespremenljivo. Nespremenljivost teoretičnih kategorij je namreč ena od lastnosti neorealizma, zgodovina kot proces pa pomeni da se kategorije venomer spreminjajo glede na kontekst (Ashley 1984, 258). Neorealizem tudi na nek način podcenjuje ljudi, saj jih vidi zgolj kot "podpornike družbenega procesa, ki ustvarja njihovo voljo in logiko, po kateri mu služijo" (Ashley 1984, 258). Ljudje tako niso zmožni preišljevanja o tej racionalni logiki, ampak zgolj delovanja v skladu z njo (Ashley 1984, 258).

Ashley kritizira tudi pojmovanje moči v smislu sredstev in sposobnosti, ki ne dopušča upoštevanja pristojnosti v družbenem delovanju. Model pristojnosti pomeni, da moč in položaj delovalca nista odvisna od inherentnih lastnosti, kot so sredstva in sposobnosti, ampak od priznanja tega delovalca znotraj skupnosti (Ashley 1984, 259). "Da lahko ima moč, si mora delovalec najprej zagotoviti, /da ga skupnost prizna kot nekoga/, ki je sposoben imeti moč" (Ashley 1984, 259). Neorealizem pa zanika tudi politiko, oziroma jo skrči zgolj na tehniko in jo s tem oropa "zvitosti in performativnosti" (Ashley 1984, 259). To pa pomeni

⁸ Mearsheimer med defenzivne realiste šteje tudi Waltza (Mearsheimer 2007, 72).

⁹ Booth (1991, 533) trdi drugače: vojna ni rezultat človeške biologije, ampak človeške kulture, kar so pokazale študije domorodnih skupnosti.

zanikanje politike kot kreativnega in kritičnega procesa, s katerim ljudje "premišljujejo o svojih ciljih in si prizadevajo za svobodno oblikovanje kolektivne volje" (Ashley 1984, 259).

Če klasični realizem vključuje vsaj posredno možnost vključitve v človekovo varnost, ko govori o državni varnosti, pa neorealizem s konceptom človekove varnosti sploh ni skladen. Na to kaže že samo dejstvo, ki ga je izpostavil Ashley (1984, 240), da neorealizem ne upošteva interesov ljudi, ki niso skladni z nacionalnim interesom. Glede na to, da je ljudem v interesu lastna varnost, ki je pogosto v nasprotju z državno, je jasno, da neorealizem ne upošteva človekove varnosti, oziroma ni zastavljen na tak način, da bi to omogočal.

2.1.2 Angleška šola

Utemeljitelj angleške šole, imenovane tudi liberalni realizem, je Hedley Bull, ki se je v svojem delu *The Anarchical Society* (Anarhična družba) ukvarjal z vprašanjem reda v svetovni politiki. Začel je z Avguštinovo definicijo reda: "dobra razporeditev različnih delov, /pri čemer je/ vsak del na najustreznejšem mestu" (Avguštin v Bull 1977, 4). Ta definicija reda pa vključuje tudi odnos med redom in danimi cilji. Kot pravi Bull (1977, 4), vsaka skupnost priznava tri temeljne cilje. Prvi cilj je zavarovanje življenja pred nasiljem, ki ima za posledico telesno poškodbo ali smrt. Drugi cilj je izpolnjevanje danih obljub oziroma izvrševanje sklenjenih sporazumov. Tretji cilj pa je zavarovanje lastnine (Bull 1977, 4–5).¹⁰ Te cilje priznava tudi skupnost držav. Varovanje življenja države tako dosegajo z ohranjanjem monopola nad uporabo sile, samoomejevanjem uporabe sile, priznavanjem, da je vojno potrebno voditi samo v imenu pravice ter znotraj določenih omejitev. Spoštovanje obljub je zastopano v načelih *pacta sunt servanda* ter *rebus sic stantibus*.¹¹ Zavarovanje lastnine pa se kaže v temeljnem principu državne suverenosti, ki jo države priznavajo ena drugi (Bull 1977, 19; prim. Dunne 2007b, 134).¹² Zraven teh pa države priznavajo še nekatere druge temeljne cilje. Prvi med njimi je zavarovanje sistema in same skupnosti držav. Kljub vsem medsebojnim nasprotovanjem se države strinjajo, da so one glavni delovalci v svetovni politiki. Naslednji cilj je ohranjanje neodvisnosti in zunanje suverenosti posameznih držav, tretji cilj pa je mir, vendar ne v smislu doseganja univerzalnega in trajnega miru, ampak v smislu odsotnosti vojne, ki pa se vseeno lahko uporabi, a le v posebnih okoliščinah

¹⁰ Doseganje teh ciljev pa je mogoče tudi brez pravil. Pravila tako niso vključena v definicijo reda, ampak so zgolj eden od načinov za vzpostavljanje in vzdrževanje le-tega (Bull 1977, 7).

¹¹ *Pacta sunt servanda* pomeni, da je obljube potrebno spoštovati, *rebus sic stantibus* pa dodaja, da zgolj pod nespremenjenimi okoliščinami.

¹² Kot pravi Bull (1977, 19), se je načelo suverenosti razvilo prav iz zgodovinske predstave, da so določena ozemlja in ljudstva, ki na njih živijo, "lastnina" vladarja.

in v skladu s splošno sprejetimi načeli (Bull 1977, 16–8). Bull tudi pravi, da je mir med temi cilji podrejen cilju zavarovanja skupnosti držav ter cilju neodvisnosti in zunanje suverenosti držav. Za primer daje frazo 'mir in varnost' iz Ustanovne listine Združenih narodov, pri čemer je varnost lahko objektivna, torej obstoječa, ali subjektivna, torej občutena (Bull 1977, 18).

Bull se ukvarja tudi s primerjavo med redom in pravičnostjo v svetovni politiki. Zahodnim silam je najpomembnejši red, kar je mogoče sklepati iz njihove politike. Države tretjega sveta pa si prizadevajo za pravičnost, tudi za ceno nereda. Ali Mazrui je tako dejal, da je Ustanovna listina Združenih narodov napisana tako, da sta mir in varnost primarna cilja, človekove pravice pa so potisnjene na drugo mesto. Afriške in azijske države si prizadevajo, da bi se vrstni red teh dveh ciljev spremenil (Bull 1977, 77).

Sicer lahko definicija pravičnosti obstaja samo na subjektivni ravni. Bull se zato osredotoči na delovalce v svetovni politiki, ki jim pripadajo določene moralne pravice in dolžnosti, in tako govori o treh vrstah pravičnosti (Bull 1977, 81). Prva je meddržavna pravičnost. Vse države so upravičene do suverenosti, ne glede na velikost, politični sistem, ideologijo.¹³ Druga je individualna ali človeška pravičnost. Gre za človekove pravice in dolžnosti, ki so zapisane tako v Ustanovni listini Združenih narodov kot v Splošni deklaraciji človekovih pravic. Tretja oblika pravičnosti pa je svetovna ali kozmopolitska pravičnost. Pri tej gre za dobrobit celotnega sveta oziroma kozmopolitske družbe (Bull 1977, 81–4).

Kako pa je potem pravičnost združljiva z mednarodnim redom? Svetovna pravičnost je mogoča, a zgolj znotraj svetovne skupnosti, ne pa znotraj obstoječe skupnosti držav. Nekatera za države bistvena vprašanja, kot so priseljevalna in davčna politika, bi bilo potrebno urejati na svetovni ravni, torej ne bi bila več pod nadzorom državnih vlad. Slednje pa se nadzoru ne bodo odpovedale (Bull 1977, 87–8). Podobno velja za človeško pravičnost. Afriške in azijske države, ki so pripravljene žrtvovati red za pravičnost, niso pripravljene žrtvovati celotne "strukture mednarodnega soobstoja" (Bull 1977, 89). Tudi dejanja za zagotavljanje človeške pravičnosti se ponavadi izvajajo posredno. Denarna pomoč revnim državam tako ni namenjena neposredno prebivalcem teh držav, torej posameznikom, ampak vladam, ki se nato samostojno odločajo o porazdelitvi sredstev (Bull 1977, 90).

Edino meddržavna pravičnost je torej več ali manj združljiva z mednarodnim redom. Vendar ima Bull tudi tukaj pomisleke. Omenja sistem ravnotežja moči, ki s tem, da male države opredeli na eno ali drugo stran, žrtvuje pravice teh držav. Enako velja za upravičenost vojne proti državi, ki bi lahko postala edina velesila (Bull 1977, 91). Vojna je tudi sicer

¹³ Bull dodaja še mednarodno pravičnost, ki ni enaka meddržavni. Narodi so upravičeni do samoodločbe, ki seveda lahko razdeli državo na več delov in tako postavi pod vprašaj njihovo suverenost (Bull 1977, 81–2).

problematična, saj lahko pomeni preprečevanje pravičnih sprememb ali celo uveljavljanje nepravičnih (Bull 1977, 92).

Mogoča so torej tri razmerja med redom in pravičnostjo v svetovni politiki. Ortodoksni pogled pravi, da ima red prednost pred pravičnostjo. Revolucionarni pogled trdi nasprotno. Pravičnost je pomembnejša od obstanka sveta. Seveda pa revolucionarji ne verjamejo, da bo svet propadel, ampak stremijo k novemu redu, ki bo uveljavil pravičnost. Tretji pogled pa je liberalni ali progresivni. Zanje ni privzetega konflikta med redom in pravičnostjo, zato venomer iščejo načine za spravo med obema. Popravljanje nepravičnosti zanje celo pomeni krepitev mednarodnega reda (Bull 1977, 94).

Angleška šola tako – nekako v nasprotju s tradicionalnim realizmom in neorealizmom – obravnava določene elemente, ki lahko vodijo v in so pomembni za človekovo varnost. Gre za koncepta individualne in svetovne pravičnosti, ki ne samo dopuščata možnost delovanja v dobrobit ljudi in človeštva, ampak dejansko tudi govorita o tem.

2.1.3 Varnostne študije

Z mednarodnim redom se na svoj način ukvarjajo tudi varnostne študije. Gre za interdisciplinarni pristop namenjen preučevanju vprašanj vojne in miru, ki je bil razvit v času hladne vojne. Pred drugo svetovno vojno se je v znanstvenih krogih razpravljalo samo o vojaški in diplomatski zgodovini in prispevki 'civilistov' k strategiji niso bili zaželeni (Walt 1991, 213). Pristop je bil osnovan na teoriji zastraševanja in teoriji iger, saj sta obe teoriji najbolje pojasnili odnose med vzhodnim in zahodnim blokom. Kljub interdisciplinarnosti in kljub različnim grožnjam varnosti, imajo politične vede še vedno primat med disciplinami, ki se ukvarjajo z mednarodno varnostjo (Nye in Lynn-Jones 1988, 6). Glavne teme preučevanja so vzroki za vojne in zavezništva ter vojska nasploh (Nye in Lynn-Jones 1988, 6). Vendar pa nevarnosti, ki državam pretijo, niso zgolj vojaške narave, zato tudi vojska ni edina, ki zagotavlja varnost. Varnostne študije tako vključujejo tudi pojem državnštva, ki se nanaša na diplomacijo, nadzor nad orožjem in krizni menedžment (Walt 1991, 213). Zraven tega se ukvarjajo tudi s posledicami vojn, naravo in zaznavo groženj ter možnimi rešitvami konfliktov, ki jih povzročajo te grožnje (Nye in Lynn-Jones 1988, 6–7).

Razlog, zakaj omenjam varnostne študije v poglavju o realizmu, sta podala Joseph Nye in Sean Lynn-Jones. Povoda za razvoj varnostnih študij sta bila začetek hladne vojne in razvoj jedrskega orožja, ki sta prinesla nova varnostna vprašanja. Odgovore na ta vprašanja so ameriški znanstveniki iskali s pomočjo realistične teorije in koncepta nacionalnega interesa,

realizem pa je pripomogel tudi k razvoju konceptov zastraševanja in jedrske strategije (Nye in Lynn-Jones 1988, 8). Vendar pa je bil ravno koncept zastraševanja pogosta tarča kritik. Očitki se nanašajo na dejstvo, da je možno ta koncept "prelahko prepogosto uporabiti, da bi z njim poskusili razložiti preveč" (Nye in Lynn-Jones 1988, 11). Koncept tudi ne upošteva politične realnosti. Kot pravi Bull, "tehnična togost in natančnost večine strateške analize je bila dosežena za ceno izgube stika s politično raznolikostjo in spremembo" (Bull 1968, 600). Drugi kritiki so izpostavljali še preveliko abstraktnost, statičnost in apolitičnost koncepta, ki ne upošteva možnosti, da se lahko zaradi notranjepolitičnih sprememb ali povečanega političnega sodelovanja stopnja nasprotovanja med ZDA in takratno Sovjetsko zvezo spremeni (Nye in Lynn-Jones 1988, 11; prim. Lynn-Jones 2008, 29).

Varnostne študije kot take so bile deležne tudi kritik zaradi zanemarjanja zgodovine. Očitali so jim preveliko osredotočenost na sodobna vprašanja, torej vprašanja glede jedrskega orožja in možnosti jedrske vojne, in zapostavljanje vojaških vprašanj iz časa, preden so razvili jedrske bombe, ter ekonomskega in družbenega vidika varnosti (Nye in Lynn-Jones 1988, 13). Obnašanje in delovanje vojaških organizacij se zaradi jedrskega orožja ni tako bistveno spremenilo, kot so nekateri znanstveniki pričakovali. Tudi problemi, ki so vodili v prvo svetovno vojno, se lahko še kdaj ponovijo in povzročijo nov konflikt, zato lahko upoštevanje teh problemov pomaga ohranjati stabilnost tudi v primeru jedrske vojne (Nye in Lynn-Jones 1988, 14).

Dodatna težava varnostnih študij je, da so jo razvili Američani in da so njeni glavni predstavniki Američani, kar lahko privede do 'amerocentrizma' te discipline. Vsaka država ima drugačno strategijo in nanjo ponavadi vpliva kultura posamezne države, česar pa pristop, osredotočen zgolj na ameriško kulturo, ne more ustrezno razložiti in upoštevati (Nye in Lynn-Jones 1988, 14). Primer je vietnamska vojna, kjer so tako politiki kot znanstveniki svetovali glede ameriške strategije in politike, pri čemer pa niso upoštevali politične situacije v jugovzhodni Aziji (Nye in Lynn-Jones 1988, 23). Booth je tako zapisal, da so "strateške študije, ki so ločene od regionalnih študij, v veliki meri razmišljanje v praznini" (Booth v Nye in Lynn-Jones 1988, 23).

Walt je predvidel možnost izboljšave varnostnih študij na več področjih. Prvo tako področje je notranja politika, ki ima veliko vlogo pri oblikovanju nacionalne varnostne politike. Sem sodi tudi znana trditev, da se demokratične države ne vojskujejo med seboj (Walt 1991, 224). Druga možnost se odpira pri preučevanju vzrokov za mir in sodelovanje. Večina teorij o vzrokih za vojno so istočasno tudi teorije o miru, vendar pa so varnostne študije v preteklosti raziskovanje miru zavračale kot idealistično in utopično. Zraven tega

zaradi svojega realističnega izvora tudi poudarjajo samopomoč kot glavni način delovanja v politiki, Walt pa dodaja, da lahko tudi različne mednarodne institucije pripomorejo k ustvarjanju in ohranjanju miru, hkrati pa trdi, da so prizadevanja za zmanjševanje možnosti vojne skladna tako z varnostnimi študijami kot tudi z realizmom (Walt 1991, 224–5).

Tretja možnost izboljšave je dejansko nuja, gre pa za preseganje dialektike hladne vojne in nasprotovanja dveh velikih sil. S koncem hladne vojne se je namreč pojavila potreba po novih varnostnih ureditvah in glavnih strategijah. Konec hladne vojne pomeni tudi potrebo po ponovnem preučevanju možnosti za doseganje miru, saj naj bi za optimiste konec blokovega nasprotovanja pomenil manjšo možnost vojne, za pesimiste pa ravno povečano nevarnost zaradi šibkosti demokratičnih institucij v vzhodni Evropi in ponovne vzpostavitve multipolarnega sistema, ki je že v preteklosti večkrat vodil v vojno (Walt 1991, 226).

Četrta možnost izboljšave pa se nanaša na varnost v povezavi z ekonomijo. Ključnega pomena tukaj so vprašanja porabe denarja za potrebe vojske in ekonomske učinkovitosti te porabe. Sem spada tudi vpliv politike na vojaško industrijo. Tudi izraba naravnih bogastev, kot je na primer nafta, je lahko tema strateškega načrtovanja, o čemer pričajo tako naftne krize iz 70. let 20. stoletja (Walt 1991, 227).

Zdi se mi očitno, zakaj je po koncu hladne vojne prišlo do zavračanja tradicionalnih varnostnih študij in iskanja novega varnostnega koncepta, ki bi se ukvarjal z ljudmi. Tradicionalne varnostne študije so se preveč osredotočale na jedrsko orožje in jedrske zmogljivosti, upoštevale pa so zgolj vojaški vidik varnosti. Hladna vojna, ki se je končala brez oboroženega meddržavnega spopada zato ni odgovarjala temu vzorcu. Družbene spremembe, ki so koncu hladne vojne sledile, niso bile odvisne zgolj od orožja in vojaških zmogljivosti držav, ampak tudi od ekonomije.

2.2 Liberalizem

Liberalizem je druga od obeh teorij, ki sta najdlje prisotni v mednarodnih odnosih. Gre za "teorijo vladanja znotraj države in tudi dobrega vodenja med državami in narodi po vsem svetu" (Dunne 2007a, 241). Za razliko od anarhičnosti mednarodne skupnosti v realizmu, liberalizem verjame v možnost obstoja konceptov kot so red, strpnost, pravičnost in svoboda (Dunne 2007a, 241). Andrew Moravcsik (1997, 513) k temu dodaja, da je v odnosu do države za liberaliste najpomembnejša konfiguracija državnih preferenc, ne pa konfiguracija zmožnosti, kot to velja za realiste.

Liberalistična teorija mednarodnih odnosov je osnovana na treh predpostavkah (Moravcsik 1997, 515). Prva predpostavka je primarna vloga družbenih delovalcev. Gre za posameznike in zasebne skupine, ki se obnašajo racionalno in v splošnem niso naklonjeni tveganju, ko si prizadevajo za materialno in idejno dobrobit. Nanje pa vplivajo materialna redkost, nasprotje vrednot in različna porazdelitev družbenega vpliva, ki tudi pogojujejo njihovo kolektivno delovanje za promocijo raznolikih interesov (Moravcsik 1997, 516–7).

Druga predpostavka se nanaša na predstavništvo in državne preference. Države in druge politične institucije tako predstavljajo neko skupino znotraj družbe in na podlagi interesov te skupine nato državniki določajo državne preference. Vsaka vlada tako zastopa določene posameznike in skupine bolj kot druge (Moravcsik 1997, 518). Nujno je tudi razlikovanje med državnimi preferencami na eni ter strategijami, taktiko in politiko na drugi strani. Te preference so namreč neodvisne od strategij drugih delovalcev in tudi pomembnejše od političnih interakcij med državami. Liberalizem se namreč osredotoča na posledice, ki jih imajo spremembe preferenc za obnašanje države (Moravcsik 1997, 519) in tudi ne trdi, da države samodejno maksimirajo ustaljena in homogena pojmovanja varnosti, suverenosti in bogastva, tako kot to počne realizem. Namesto teh uporabljajo pojmovanja, ki jih določajo prevladujoče domače skupine (Moravcsik 1997, 519–20).

Tretja predpostavka, ki se nanaša na medsebojno odvisnost in mednarodni sistem, pa pravi: "Konfiguracija medsebojno odvisnih državnih preferenc določa obnašanje države" (Moravcsik 1997, 520). Za delovanje v okviru zunanje politike država potrebuje nek namen, prepoznati mora nek interes, da lahko sproži konflikt ali predlaga sodelovanje. Vendar pa to ne pomeni, da se država za doseganje lastnih preferenc pri tem ne ozira na druge države, ampak da deluje v okviru zamejitev, ki jih predstavljajo preference drugih držav (Moravcsik 1997, 520). Če so preference držav združljive, obstaja velika verjetnost sobivanja z malo ali

brez konfliktnih situacij. Če doseganje preferenc ene države pomeni strošek za druge države (če torej gre za igro ničelne vsote), se bodo vlade držav soočile s pogajanjem, kjer je malo možnosti za skupen profit in veliko možnosti za konflikt in napetosti. Če pa gre za vmesno situacijo, kjer popuščanje z obeh strani pomeni povečanje blaginje za obe strani, bodo države naklonjene koordinaciji (Moravcsik 1997, 521).

Liberalizem je tako 'domača' teorija oziroma teorija na ravni enot, ki se manj ukvarja z mednarodnim sistemom. Realisti liberalizmu zato očitajo, da temelji na predpostavki, da lahko vsaka država počne kar hoče (Moravcsik 1997, 522). Moravcsik temu ugovarja. Pravi, da so državne preference odraz nadnacionalnih družbenih interakcij in se ne spreminjajo glede na spremenjene politične in strateške okoliščine v meddržavnih odnosih (Moravcsik 1997, 522). Liberalna teorija tudi vključuje trditev, da pričakovano obnašanje posamezne države ne odraža zgolj njenih, ampak tudi preference drugih držav, ki so z njo povezane preko medsebojne odvisnosti (Moravcsik 1997, 523). Moravcsik podaja alternativno pojmovanje moči. Pripravljenost držav na uporabo sredstev ali popuščanje drugim državam tako ni odvisna od zmožnosti, kot je to pri realizmu, ampak od preferenc (Moravcsik 1997, 523). Države so namreč redko pripravljene uporabiti vse svoje zmožnosti in se celo dodatno zadolžiti samo za doseganje enega zunanjepolitičnega cilja. Tudi če pride do uporabe oborožene sile, niso nujno zmožnosti tiste, ki določajo izid (Moravcsik 1997, 524).

Moravcsik govori o treh različicah liberalizma, ki se osredotočajo na različne prvine, ključne za liberalistično teorijo. Idejni liberalizem preučuje skladnost družbenih preferenc z narodno enotnostjo, legitimnimi političnimi institucijami in ekonomsko regulacijo (Moravcsik 1997, 524). Ti elementi pa vplivajo na domačo legitimnost zunanje politike posamezne države. V prvem primeru gre torej za pogled družbe na narodne oziroma državne meje in državljanske pravice. Če meje sovpadajo z identiteto naroda ali prevladujoče družbene skupine posamezne države, je sobivanje in celo vzajemno priznanje med državami zelo verjetno. Če so meje v nasprotju z identiteto, je večja verjetnost meddržavnih sporov (Moravcsik 1997, 526).

Enako velja za druga dva elementa. Če realizacija legitimnega političnega reda v eni državi orgoža legitimni red v drugi državi, bo prišlo do konflikta. Če pa realizacija legitimnega političnega reda v prvi državi dopolnjuje, ali celo spodbuja politični red v drugi državi, je sodelovanje bolj verjetno (Moravcsik 1997, 527). Ekonomska regulacija pa seveda vpliva na liberalizacijo gospodarstva. Vendar pa Moravcsik pravi, da je potrebno upoštevati tako meddržavno koordinacijo kot legitimno državno regulacijo, kar se kaže v vedno bolj zapletenih načinih meddržavnega sodelovanja (Moravcsik 1997, 528).

Druga različica liberalizma je trgovski liberalizem. Ta se osredotoča na spodbude, ki jih ustvarjajo čezmejne ekonomske transakcije (Moravcsik 1997, 524). Na slednje vplivajo spremembe strukture državne in svetovne ekonomije, saj spreminjajo stroške in koristi takih transakcij. Posledično se ustvarja pritisk na državne vlade, da preko zunanjih ekonomskih in varnostnih politik spodbujajo ali onemogočajo te transakcije (Moravcsik 1997, 528). Pritisk za protekcionizem izvajajo gospodarski sektorji, ki so nekonkurenčni ali monopolistični in s tem prelagajo stroške na domače potrošnike in tuje proizvajalce. Takšno ravnanje lahko vodi tudi v mednarodni konflikt, saj lahko poveča blaginjo določene družbe, ne pa vseh družb, ki so vpletene v posledice takšnega protekcionizma (Moravcsik 1997, 529).

Tretja različica liberalizma pa je republikanski liberalizem, ki se osredotoča na naravo domačega predstavništva in iskanja dobička, ki izhaja iz tega predstavništva (Moravcsik 1997, 524). Domače predstavništvo namreč določa, družbene preference katerih skupin imajo institucionalno prednost, saj institucije te preference spreminjajo v državno politiko (Moravcsik 1997, 530). Skupine s prednostjo tako lahko oblikujejo politiko, ki ne koristi družbi kot celoti, ampak samo pridobivanju dobička te določene skupine, to pa lahko celo vodi v mednarodni konflikt (Moravcsik 1997, 530–1). Konfliktu se je mogoče izogniti s poštenim predstavništvom družbenih skupin in posameznikov v določeni državi (Moravcsik 1997, 531).

Z republikanskim liberalizmom je povezana tudi teorija demokratičnega miru. Gre za teorijo, ki se ukvarja z državnimi voditelji, ki so naklonjeni tveganju, ter koalicijami za iskanje dobička. Kot pravi Moravcsik, so agresorji, ki so sprožili moderne vojne z velikimi silami, ali skrajno naklonjeni tveganju, ali neodvisni od stroškov vojne, ali pa celo oboje (Moravcsik 1997, 532). Teorija demokratičnega miru je danes skupaj z neoliberalnim institucionalizmom prevladujoča teorija znotraj liberalizma (Dunne 2007a, 250).

2.2.1 Neoliberalizem

Moravcsik (1997, 536) pravi, da ima neoliberalni institucionalizem,¹⁴ ki je ena od oblik neoliberalizma, bolj malo skupnega z liberalistično teorijo. Razlika je že v temeljnih predpostavkah. Institucionalizem se namreč ne ukvarja s spreminjanjem državnih preferenc, saj jih šteje za stalne in nespremenljive. Prav tako institucionalisti trdijo, da je državna politika odvisna od svetovnega političnega okolja, torej od informacij in institucij (Moravcsik

¹⁴ Neoliberalni institucionalizem bom od tu naprej imenoval zgolj institucionalizem. Tako pojmovanje sicer zagovarja tudi Moravcsik (1997, 537), vendar moj razlog ni vsebinske, ampak zgolj oblikovne narave.

1997, 536). Tudi podobnosti z neorealizmom so prisotne: oboji priznavajo anarhičnost mednarodnega sistema in primarno vlogo držav ter uporabljajo racionalistični pristop k raziskovanju (Dunne 2007a, 249).

Kljub temu pa se institucionalizem razlikuje od neorealizma in kljub Moravcsikovemu ugovoru kaže liberalistične korenine. Države sicer ima za glavne delovalce, a zraven njih priznava še druge delovalce kot pomembne. Sodelovanje držav je posledica racionalnega ravnanja, saj se države trudijo za absolutno korist, torej jih zanima zgolj, da bodo imele korist, ne pa, da bodo imele večjo korist od drugih držav (Lamy 2007, 274). Do sodelovanja pa je najlažje priti preko institucij, ki ravnajo kot posredniki med državami in skupaj z režimi pomagajo voditi mednarodni sistem (Lamy 2007, 275). Institucije so "stalni in povezani sklopi pravil in praks, ki predpisujejo vloge, zamejujejo delovanje in oblikujejo pričakovanja delovalcev", režimi pa "družbene institucije, ki temeljijo na dogovorjenih merilih, načelih in postopkih sprejemanja odločitev" (Lamy 2007, 274).

Institucije so pomemben element tudi v konceptu kompleksne medsebojne odvisnosti, ki sta ga razvila Robert Keohane in Joseph S. Nye. Avtorja sta zapisala, da je realistična teorija, v kateri prevladujejo dominantnost državnih delovalcev, učinkovitost uporabe sile ter prevlada visoke nad nizko politiko, le ena možna skrajnost za razlaganje svetovne politike (Keohane in Nye 1989, 23–4). Druga razlaga je kompleksna medsebojna odvisnost, ki po mnenju avtorjev tudi ne predstavlja natančne ponazoritve sveta, je pa večkrat uporabnejša kot realistična teorija (Keohane in Nye 1989, 24).

Tri osnovne značilnosti kompleksne medsebojne odvisnosti so podane kot alternative trem osnovnim predpostavkam realizma. Raznovrstnost različnih kanalov za povezovanje skupnosti tako stoji nasproti državam kot prevladujočim delovalcem. Ti kanali se delijo na meddržavne, nadvladne ter nadsacionalne. Meddržavne kanale in odnose priznavajo tudi realisti, gre pa za neuradne stike med vladami in uradne stike na ravni zunanjih ministrstev (Keohane in Nye 1989, 24–5). Nadvladni odnosi pomenijo odmik od realistične predpostavke o koherentnem delovanju držav, gre pa za stike med nevladnimi elitami. Nadsacionalni odnosi pa pomenijo priznavanje drugih delovalcev, mednje pa sodijo nadsacionalne organizacije (Keohane in Nye 1989, 24–5).

Realistični koncept visoke politike, ki obsega vojaško varnost, ni vedno dominanten v svetovni politiki. Keohane in Nye (1989, 25) zato govorita o odsotnosti hierarhije med različnimi političnimi vprašanji, ki so prisotna v meddržavnih odnosih. Vedno več vprašanj, ki se pojavljajo na dnevnem redu, tako izvira iz notranje politike posameznih držav, zato je

včasih težko ločiti med notranjimi in zunanji vprašanji, še posebej, ker se z njimi na različnih nivojih ukvarjajo različni vladni oddelki (Keohane in Nye 1989, 25).

Tretja osnovna značilnost pa je manjša vloga vojaške sile v primerjavi z realističnim pojmovanjem. Avtorja tako pravita, da države ne uporabljajo vojaške sile proti drugim državam v regiji, prav tako pa ne uporabljajo vojaške sile, kadar glede določenega vprašanja prevlada kompleksna medsebojna odvisnost (Keohane in Nye 1989, 25). Slednja se pojavi znotraj določene zveze držav glede ekonomskih vprašanj. Teh države ne rešujejo z uporabo sile – silo uporabijo zgolj, kadar se posamezna zveza držav zoperstavi drugi zvezi držav. V tem primeru ne govorimo o kompleksni medsebojni odvisnosti (Keohane in Nye 1989, 25). Uporaba sile je pogosto neprimeren način za doseganje nevojaških ciljev, kot so ekonomski in okoljski. Keohane in Nye sicer trdita, da uporaba sile za doseganje teh ciljev ni popolnoma izključena, vendar pa so stroški ponavadi previsoki, rezultat pa negotov (Keohane in Nye 1989, 27–8). Strah pred vojaškim napadom se je v razvitih, demokratičnih državah zmanjšal, medtem ko strahu pred vojno med dvema demokratičnima državama sploh ni. Kljub temu pa lahko države vojaško silo uporabijo posredno – za zastraševanje držav zunaj zveze ter za izboljšanje pogajalske pozicije znotraj zveze (Keohane in Nye 1989, 27–8).

Vojaško in ekonomsko močne države skušajo doseči prevlado v določenih organizacijah in glede določenih vprašanj, s tem da povezujejo lastno politiko glede določenega vprašanja s politiko druge države glede drugega vprašanja (Keohane in Nye 1989, 30). Glede na realizem takšne povezave zmanjšujejo razlike v izidih glede različnih vrst vprašanj in utrjujejo mednarodno hierarhijo. V okviru kompleksne medsebojne odvisnosti pa je tako povezovanje težje, saj uporaba sile ni učinkovita. Bolj učinkovito je povezovanje, ki ga šibke države uporabijo znotraj mednarodnih organizacij, saj ruši mednarodno hierarhijo. Organizacije tako določajo agendo, spodbujajo oblikovanje koalicij in delujejo kot prizorišče za politično delovanje šibkih držav (Keohane in Nye 1989, 37). Trdimo torej lahko, da imajo organizacije določeno politično moč.

Tudi David Held, ki je razvil koncept svetovljanskega multilateralizma, trdi, da politična moč ni več v domeni zgolj državnih vlad, ampak si to moč delijo različne javne in zasebne agencije na nacionalni, regionalni in mednarodni ravni (Held 2003, 161). Kozmopolitanizem je sicer pristop, ki se ukvarja s svetom, v katerem države in druge politične skupnosti niso edine pomembne, in preučuje pravno, etično in kulturno osnovo političnega reda v tem svetu (Held 2003, 167–8). Države vidi kot pripomoček za doseganje učinkovitega javnega reguliranja, enakopravne svobode in družbene pravičnosti. Vendar pa zaradi tega države niso središče preučevanja. Kozmopolitanizem se ukvarja s posamezniki, ne

pa z državami ali drugimi oblikami človeškega povezovanja (Held 2003, 168–9). Vsak človek je tako v enaki meri vreden spoštovanja in upoštevanja in to bi morali vsi upoštevati. Da bi pa to delovalo, bi moral vsak posameznik biti deležen nepristranske obravnave njegovih trditev, torej obravnave, ki temelji na univerzalnih načelih (Held 2003, 169).

Te predpostavke so pogoj za uspešno delovanje nadsocijalnih centrov za razpravo in sprejemanje odločitev, o katerih govori svetovljanski multilateralizem. Nove in razširjene institucije so namreč potrebne za reševanje vprašanj glede okolja, zdravja in ekonomske regulacije (Held 2003, 173–4). Held tudi priznava, da bo prišlo do nestrinjanj glede pristojnosti za reševanje posameznih vprašanj, vendar je bolje, da se ta nestrinjanja rešujejo znotraj javnih institucij, kot pa da se reševanje vprašanj prepusti prevladujočim državam in tržno usmerjenim organizacijam (Held 2003, 174).

Za doseganje svetovljanske ureditve so potrebne določene spremembe glede teh institucij. Held tako predvideva ustanovitev regionalnih parlamentov tam, kjer jih še ni, ter okrepitev vloge podobnih forumov, kjer že obstajajo. Ti parlamenti bi postali legitimen vir regionalne in mednarodne regulacije, saj bi se osredotočali na izzive, ki se nanašajo na celotno regijo in s katerimi se države ne morejo same spoprijeti (Held 2003, 176). Zraven regionalnih je potreben tudi svetovni parlament, kjer bi potekala razprava o problemih, ki se tičejo izvajanja svetovljanskih načel, in v katerem bi bile zastopane vse demokratične države in agencije.¹⁵ Svetovni parlament bi lahko bil nekak dodatek Generalni skupščini OZN, ali pa kar izboljšana verzija Generalne skupščine. Parlament bi imel nalogo določiti pravila in standarde ter ustanoviti institucije, ki bi bile potrebne za uveljavljanje svetovljanskih načel, potreboval pa bi tudi zmožnosti za izvajanje poskusov ublažitve kriznih situacij, ki bi zadevale vprašanje življenja in smrti (Held 2003, 177). Pravila delovanja in referenčne pogoje parlamenta pa je potrebno določiti s konsenzom med državami, medvladnimi organizacijami, mednarodnimi nevladnimi organizacijami, skupinami državljanov in družbenimi gibanji, saj se le s takim usklajevanjem odpira možnost za trajno in odgovorno svetovno upravljanje (Held 2003, 177).

Zraven omenjenih parlamentov pomembno vlogo v svetovnem upravljanju igrajo tudi funkcionalne medvladne organizacije, kot so Svetovna trgovinska organizacija (STO), Mednarodni denarni sklad (MDS) in Svetovna banka (Held 2003, 177). Da bi odvzeli del vpliva premočnim tržno usmerjenim organizacijam, kot sta STO in MDS, je nujno ustanoviti

¹⁵ Held (2003, 177) med omenjene probleme šteje: zdravje in bolezni, pridobivanje in porazdelitev hrane, dolgove držav v razvoju, globalno segrevanje, jedrsko, kemično in biološko vojskovanje ter ekonomsko nestabilnost.

nove organizacije, ki se bodo ukvarjale z drugimi področji, med drugim s socialo in okoljem (Held 2003, 178). Vse organizacije pa morajo postati transparentne, javnost mora dobiti vpogled v njihovo delovanje – lahko tudi preko izvoljenih nadzornih organov (Held 2003, 177), organizacije pa morajo tudi biti odgovorne regionalnim in svetovnemu parlamentu (Held 2003, 178). Zraven transparentnosti in odgovornosti pa je za vključevanje javnosti pomembna tudi uporaba splošnih referendumov, preko katerih bi lahko posamezniki sodelovali pri vprašanjih, ki se jih sicer neposredno tičejo, a se trenutno zdijo zelo oddaljena (Held 2003, 178).

Da bi takšna svetovljanska ureditev delovala, pa je potrebno tudi "svetovljansko varovanje zakona in zmožnost prisile", ki vključuje tako ohranjanje miru kot vzpostavljanje miru (Held 2003, 178). Vsaka država bi tako del svoje vojske odstopila svetovnemu parlamentu oziroma svetovnim oblastem, ali pa bi svetovne oblasti celo ustanovile lastno vojsko, ki bi jo sestavljali prostovoljci iz posameznih držav. Ta vojaška sila bi pomenila zadnjo možnost, uporabili bi jo takrat, ko bi bile izčrpane vse oblike pogajanj in sankcij in samo v primeru resne grožnje svetovljanskim institucijam, človekovim pravicam in v primeru razpada države tudi ljudem (Held 2003, 179).

Če realizem poudarja anarhičnost v mednarodnem sistemu in posledično večjo verjetnost za meddržavni konflikt, liberalizem že v osnovi verjame, da sta mogoča red in pravičnost, in tudi, da imajo osrednjo vlogo posamezniki. Obe predpostavki sodita med temelje koncepta človekove varnosti. Težava z liberalizmom pa je, da vladni predstavniki zastopajo zgolj interese določenih posameznikov, ki jih nato preoblikujejo v državne preference, ne pa vseh. Človekova varnost torej da, a ne za vse, saj so lahko interesi ene skupine ljudi neskladni z interesi druge skupine in tako zagotavljajo dobrobit samo eni skupini. Neoliberalizem tako situacijo izboljša, saj doda mednarodne institucije, ki lahko pomagajo zgladiti nesoglasja med posameznimi državami in tudi skupinami ljudi. Dodana je torej možnost boljšega zastopanja interesov posameznikov.

Neoliberalizem pa zraven realistične visoke politike – torej vojaških vprašanj – v ospredje postavi tudi nizko politiko, oziroma ekonomska, socialna in druga vprašanja, ki so pomembna za zagotavljanje človekove varnosti. Liberalizem sicer tudi upošteva ekonomska vprašanja, a jih po eni strani preveč poudarja, po drugi strani pa morda premalo pozornosti namenja konfliktom in drugim neekonomskim vprašanjem.

2.3 Marksizem

Obstaja pa še ena teorija, ki bi jo lahko šteli k tradicionalnim, čeprav se je izoblikovala kot kritika kapitalizma in takrat prevladujočih teorij. Gre za marksistično teorijo, katere utemeljitelj je Karl Marx. Prva in poglobljena razlika med realizmom in liberalizmom na eni ter marksizmom na drugi strani je v samem načinu preučevanja sveta. Marksizem za razliko od prvih dveh predvideva analiziranje družbenega sveta kot celote, brez delitve na posamezna področja preučevanja. Zgodovine na primer ni mogoče razumeti brez filozofije, ekonomija je prepletena s politologijo in mednarodnimi odnosi, na katere spet vplivata filozofija in zgodovina (Hobden in Wyn Jones 2007, 296).

Ena glavnih značilnosti marksizma je historični materializem, oziroma materialistično pojmovanje zgodovine. To pomeni, da "so procesi zgodovinskih sprememb v končni fazi odraz gospodarskega razvoja družbe", torej je "gospodarski razvoj dejansko gonilo zgodovine" (Hobden in Wyn Jones 2007, 296). To pa pomeni tudi, da je kapitalizem zgodovinsko ustvarjen in tako ni "izraz bistvene človekove narave" (Rupert 2007b, 150). Ljudje ustvarjajo lastno zgodovino in skozi ta proces sami določajo pomen človeškosti, vendar pa se ljudje ne morejo 'ustvariti' iz nič, saj vsaka generacija podeduje družbene oblike prejšnjih generacij, ki jih nato poustvarja ali spreminja (Rupert 2007a, 36).

Marx kapitalizma ni enačil z blagovno menjavo in trgovino, ampak ga je videl kot "obliko družbenega življenja", kjer je zraven dobrin na trgu mogoče kupiti in prodati tudi človeško delo (Rupert 2007b, 152). Kot sta zapisala Marx in Engels, je "zgodovina vsake dosedanje družbe zgodovina razrednih bojev" (Marx in Engels 1848, 1. poglavje) družbeni razredi pa so tudi predpogoj za delovanje kapitalizma (Rupert 2007b, 152). Na eni strani je tako buržoazija, manjšina, ki ima v lasti kapital in produkcijska sredstva, na drugi strani pa večinski proletariat, katerega nujna dejavnost je postalo mezdnno delo (Rupert 2007b, 152; Marx in Engels 1848, 1. poglavje). V kapitalizmu delavci sicer niso osebno zavezani lastniku kapitala, tako kot v fevdalizmu, vseeno pa niso popolnoma svobodni, saj so primorani prodajati svoje delo kapitalistom, da si lahko zagotovijo dobrine, potrebne za preživetje (Rupert 2007b, 152). Marx celo govori o dvojni svobodi delavca: "da kot svobodna oseba razpolaga s svojo delovno silo kot s svojim blagom in da na drugi strani nima za naprodaj drugega blaga, da je popolnoma prost in predvsem brez vseh stvari, ki so potrebne za dejavnost njegove delovne sile" (Marx 1952, 33).

Ljudje tudi "stopajo določene, nujne, od njihove volje neodvisne odnose - v produkcijske odnose, ki ustrezajo določeni razvojni stopnji njihovih materialnih produktivnih

sil" (Marx 1859, predgovor). Proizvodni odnosi in proizvodne sile sestavljajo ekonomsko bazo družbe, spremembe v ekonomski bazi pa vplivajo na družbeno nadstavbo, ki jo sestavljajo pravne, politične in kulturne institucije (Marx 1859, predgovor; Hobden in Wyn Jones 2007, 296–7).

Marxsova kritika kapitalizma se tako nanaša na dvojnost le-tega, saj istočasno vključuje človeško svobodo in nesvobodo. Kapitalizem sicer omogoča razvoj proizvodnih sil človeške družbe, vendar pa to počne na izkoriščajoč in nedemokratski način (Rupert 2007b, 152). Kapitalizem tudi onemogoča ljudi, tako da ne morejo izkoristiti polnega potenciala in svobode, ki jih omogočajo proizvodne sile. "Zgodovinsko specifične oblike družbene organizacije in aktivnosti prevzamejo obliko objektivnih, nujnih, naravnih in univerzalnih pogojev" (Rupert 2007b, 152).

Marx je govoril pretežno o ekonomskem sistemu in se ni neposredno ukvarjal z delovanjem države, zato marksizem tudi ni neposredno uporaben za koncept človekove varnosti. Dejal je celo, da je " /m/moderna državna oblast le odbor, ki upravlja skupne posle vsega boržuaznega razreda" (Marx in Engels 1848, 1. poglavje). Vendar pa je Marx razvil nekaj idej, ki so zelo zanimive. V Tezah o Feuerbachu je tako zapisal: "Filozofi so svet samo različno interpretirali, pomembno pa je, da ga spremenimo" (Marx 1973, 7). Iz tega se ponuja možnost razvoja koncepta emancipacije, kateremu je bil tudi Marx naklonjen (Hobden in Wyn Jones 2007, 297). Marksizem pa je vplival tudi na razvoj kritične teorije Frankfurtske šole in Roberta Coxa, o katerih bom več povedal kasneje.

3 Alternativne varnostne študije

Tradicionalni teoriji in njune novejša različica so še vedno prevladujoči pristopi, ko gre za preučevanje varnostnih vprašanj v ZDA. Tam je vodilna debata v varnostnih študijah ravno debata med ofenzivnim in defenzivnim realizmom, čeprav se v zadnjem času v debato vključujejo tudi institucionalisti in celo konstruktivisti (Wæver 2004, 4–5). V Evropi je situacija drugačna, tukaj so realisti zgolj ena od skupin oziroma pristopov, ki se ukvarjajo z vprašanji varnosti. Po koncu hladne vojne so v ospredje stopili številni novi pristopi, trenutno so med njimi najpomembnejši Kopenhagenska šola, Kritične varnostne študije ter Pariška šola (Wæver 2004, 4).

3.1 Kopenhagenska šola

Kopenhagenska šola je izraz za skupino znanstvenikov s področja preučevanja varnosti v Evropi, ki so delovali na nekdanjem Kopenhagenskem inštitutu za raziskovanje miru (*Copenhagen Peace Research Institute*). To poimenovanje je prvi uporabil Bill McSweeney (Wæver 2004, 8), da bi opisal pristop, ki sta ga ustanovila "konstruktivistični realist angleške šole" Barry Buzan in "post-strukturalistični realist" Ole Wæver (C.A.S.E. Collective 2006, 452). Ta pristop je bil med prvimi, ki je razširil koncept varnosti z vključitvijo nevojaških groženj in novih referenčnih objektov (Werthes in Debiel 2006, 9). Kopenhagenska šola je v začetku sicer izhajala iz neorealizma, nato pa sta se Buzan in Wæver vedno bolj naslanjala na konstruktivizem (Eriksson 1999, 314).

3.1.1 Konstruktivizem

Konstruktivizem je teoretski pristop, ki je nastal in dosegel velik vzpon v Združenih državah Amerike v 90. letih 20. stoletja. Pred tem časom sta v ZDA prevladovala neorealizem in neoliberalni institucionalizem, ki sta poudarjala individualizem in materializem (Barnett 2007, 330). Oba tradicionalna pristopa pa sta se soočila z isto težavo: kako pojasniti dokaj miren konec hladne vojne. Nezmožnost obeh pristopov prepoznati vpliv idej na spremembo mednarodne politike in državne identitete ter predstaviti napoved prihodnje ureditve sveta je nazorno prikazala nujnost svežega pristopa. Konec hladne vojne pa je prinesel tudi novo razpravo znotraj držav, ki se niso ukvarjale s tem, ali bo nov mednarodni red upošteval

njihove interese, ampak s vprašanjem, kaj njihovi interesi sploh so in kakšen mednarodni red želijo (Barnett 2007, 330). Konstruktivizem se je zdel primeren pristop, ki bi pomagal razumeti razpad stare in nastanek nove svetovne ureditve (Barnett 2007, 330).

Konstruktivisti so tako ponovno obudili nekatere argumente, ki so jih že stoletje pred tem uporabljali sociologi. Talcott Parsons in Max Weber, na primer, sta zavračala individualizem. Weber je govoril tudi o kulturi, ki "oblikuje smisle in pomene, ki jih delovalci svojim dejanjem pripisujejo" (Barnett 2007, 331). Te argumente so konstruktivisti uporabili tudi v teoretski razpravi z neorealisti in neoliberalisti. Peter Katzenstein je zagovarjal trditev, da je za doseganje boljših razlag potrebno upoštevati interese, ki jih oblikujeta identiteta in norme (Barnett 2007, 331). Te interese delovalci skušajo uresničevati v sklopu danih omejitev. Konstruktivizem je tako družbena teorija, saj se ukvarja z razmerjem med delovalci in strukturami, ne pa z odkrivanjem vzorcev v svetovni politiki tako kot substantivna teorija (Barnett 2007, 332).

Ruggie (v Barnett 2007, 332) je dejal, da "konstruktivizem govori o človeški zavesti in njeni vlogi v mednarodnem življenju". Barnett, ki je konstruktivizem primerjal s teorijo racionalne izbire, pa je v njem videl tudi povezavo z idealizmom in holizmom (Barnett 2007, 332).¹⁶ Idealizem tukaj pomeni, da je družbena zavest bistvena prvina družbe in da ideje določajo način, "kako vidimo sebe in svoje interese, znanje, ki ga uporabljamo, da kategoriziramo in razumemo svet, prepričanja, ki jih imamo o drugih ter možne in nemožne rešitve za izzive in grožnje" (Barnett 2007, 344). Zaradi idej materialne sile sicer niso zapostavljene, le njihov pomen je pogojen s človeškim razumevanjem, ne pa z naravno danostjo. Holizem pa je celostni pogled, kar pomeni, da struktura, ki je neizogibno družbena, ni le vsota posameznih delov, ampak je več kot to (Barnett 2007, 344).

Ena osrednjih prvin konstruktivizma je družbena konstrukcija resničnosti. Svet ne sedi nekje tam zunaj in čaka, da ga odkrijemo. Družbeni svet ustvarjajo delovalci – ljudje, ki pa niso neodvisni od tega sveta. Tako kot ljudje ustvarjajo družbene odnose, tako družbeni odnosi soustvarjajo ljudi (Kubálková 2001, 61). Resničnost torej ni prisotna neodvisno od nas, ampak posamezniki z uporabo simbolov, pravil, konceptov, kategorij in pomenov ustvarjajo svojo resničnost in ji pripisujejo pomen (Barnett 2007, 333). Da pa lahko skonstruirana resničnost postane tudi objektivna resničnost, pa je potreben pristanek ljudi, saj skonstruirana resničnost ponavadi zraven golih dejstev, ki so neodvisna od pristanka ljudi, vsebuje tudi družbena dejstva, ki pa so odvisna od človeškega pristanka (država je primer

¹⁶ Glede na teorijo racionalne izbire delovalci skušajo maksimirati svoje interese in pri tem izbirajo najučinkovitejša sredstva za doseganje le-teh (Barnett 2007, 345).

takega dejstva). Takšna resničnost pa ne vsebuje zgolj našega pogleda na svet ampak tudi, kako vidimo sebe in lastne interese ter kaj štejemo za sprejemljivo dejanje (Barnett 2007, 333). Vsebuje torej tudi regulativna in konstitutivna pravila. Regulativna pravila urejajo dejavnosti, konstitutivna pravila pa dejavnosti določajo in omogočajo (Barnett 2007, 339).

Vendulka Kubálková (2001, 61–2) je primerjala konstruktivizem in prevladujoče teorije mednarodnih odnosov.¹⁷ Zanimiva je recimo primerjava ontološkega statusa jezika. V prevladujočih teorijah je jezik nevtralni medij, ki predstavlja resničnost. Konstruktivisti pa pravijo, da ljudje zraven tega jezika uporabljajo tudi za izvajanje vpliva na druge (Kubálková 2001, 63). Gre torej za govorna dejanja, ki se izražajo v človeškem delovanju in iz vzorcev slednjih se oblikujejo pravila, ki oblikujejo delovalce. Obstajajo tri vrste govornih dejanj. Trdilna izražajo prepričanje, za katerega govornik želi, da ga poslušalec sprejme. Usmerjevalna opredeljujejo neko dejanje, za katero govornik želi, da ga poslušalec izvede. Obvezovalna pa opredeljujejo neko dejanje, za katero se govornik obveže, da ga bo izvršil (Kubálková 2001, 67). Kot pravi Onuf (v Kubálková 2001, 64) ima jezik enak ontološki status kot delovalci. In če je v ospredju jezik, so v ospredju tudi pravila in načini, kako ljudje organizirajo pravila. Pravila torej pogojujejo ljudi kot družbena bitja, v isti meri pa pogojujejo tudi temeljne koncepte kot so moč, anarhija in podobno (Kubálková 2001, 65).

Naslednja primerjava se osredotoča na cilj raziskovanja prevladujočih teorij in konstruktivizma. Prevladujoče teorije iščejo zakonitosti in ustvarjajo zakone, da bi lahko razložile svet, napovedovale dogodke in do neke mere celo nadzirale njihov potek (Kubálková 2001, 62). Konstruktivizem po drugi strani išče pravila in jih razporeja v tri temeljne kategorije, ki ustrezajo prej omenjenim vrstam govornih dejanj (Kubálková 2001, 62). To so pravila navodil, pravila direktiv, pravila obvez (Kubálková 2001, 67). Konstruktivizem tudi prepozna delovalce, institucije in strukture ter njihovo vsebino, ki jo nato preučuje kot vsebino treh kategorij pravil (Kubálková 2001, 62). K tej vsebini spadajo tudi predpostavke realizma, kot so državocentričnost in anarhija. Delovalci jih ustvarijo, da oblikujejo svet na točno določen način. Prevladujoče teorije pa na te predpostavke ne gledajo kot na orodje delovalcev ampak kot na dejstva (Kubálková 2001, 62).

Tako kot Barnett tudi Kubálková (2001, 72) govori o konstruktivizmu kot družbeni teoriji, ki se ukvarja s splošnimi principi, na katerih je osnovana družba. Za razliko od prevladujočih teorij, ki so strukturalistične, konstruktivizem ni strukturalističen, saj ima strukturo kot sklop pravil, institucij in nepredvidenih posledic za enako pomembno kot

¹⁷ Kubálková (2001, 72) kot prevladujočo teorijo mednarodnih odnosov sicer omenja zgolj neorealizem, ampak jaz sem štejem še realizem, liberalizem in neoliberalizem.

delovalce. Razlikovanje je prisotno tudi glede pojmovanja države in suverenosti. Konstruktivizem pravi, da države niso politične enote na določenem ozemlju, ampak družbeni odnosi. Prav tako ima suverenost za utvaro, saj so delovalci vedno omejeni s pravili (Kubálková 2001, 72). Prevladujoče teorije pravijo, da države so suverene, saj ne priznavajo nobene enote nad ali pod sabo, ki ima enako ali večjo moč. Te države so organizirane v anarhičnem okolju. Konstruktivisti pravijo, da ne gre za anarhičnost, ki je sicer pogojena s pravili, ampak za heteronomijo, ki je "vzorec nepredvidenih posledic" (Kubálková 2001, 73).

Tudi pojmovanje držav je različno pri prevladujočih in konstruktivističnem pristopu. Prevladujoči pristopi govorijo o državah kot enotah, bistvene značilnosti so pri vseh enake, med njimi tudi suverenost in samoohranitev. Za konstruktiviste pa se države ločijo glede na prevladujoča pravila, na katerih temeljijo (Kubálková 2001, 73). Mednarodni odnosi tudi niso tako zelo drugačni od notranje politike, kot trdijo prevladujoči pristopi, ampak so medsebojno povezani (Kubálková 2001, 73).

3.1.2 Sekuritizacija in regionalni varnostni kompleksi

Najpomembnejši prispevek Kopenhagenske šole k preučevanju varnosti v Evropi je teorija sekuritizacije (C.A.S.E. Collective 2006, 448). Wæver (2004, 8) sicer pravi, da je Kopenhagenska šola osnovana na treh glavnih idejah: sektorjih, regionalnih varnostnih kompleksih in sekuritizaciji. Sektorji se tako nanašajo na razlikovanje med politično, ekonomsko, okoljsko, vojaško in socialno varnostjo (Buzan 2007, 38), medtem ko se varnostni kompleksi nanašajo na pomen regionalne ravni v preučevanju varnosti (Wæver 2004, 9).

Proces sekuritacije pa je govorno dejanje (Wæver 2004, 9). Družbeno in politično uspešno govorno dejanje označi določeno vprašanje kot vprašanje varnosti, ga tako umakne z dnevnega reda politike in s tem omogoči upravičevanje skrajnih ukrepov zaradi grožnje obstoju referenčnemu objektu (Williams v C.A.S.E. Collective 2006, 453; Wæver 2004, 9). Vprašanja varnosti niso takšna sama po sebi, ampak to postanejo šele, ko se jih označi kot taka. Tako torej ne gre za to, da je potrebno prepoznati neke objektivne grožnje nekemu objektu, ampak za razumevanje procesa, pri katerem pride do konstrukcije skupnega razumevanja tega, kar je potrebno označiti kot grožnjo (Wæver 2004, 9). Vprašanje je 'sekuritizirano', ko občinstvo, na katerega se vprašanje nanaša, sprejme trditev delovalca glede grožnje in mu s tem dovoli prekršiti pravila, ki bi ga sicer omejevala (Wæver 2000, 251). Referenčni objekt ni nujno država (Wæver 2004, 9), ampak je odvisen od sektorja, na

katerega se sekuritizacija nanaša (C.A.S.E. Collective 2006, 453). Država je tako referenčni objekt v političnem in vojaškem sektorju. V slednjem je referenčni objekt lahko tudi vojska, v ekonomskem sektorju so to podjetja, nacionalna gospodarstva in celo sami trgi, v okoljskem sektorju pa so to lahko posamezne rastlinske ali živalske vrste, življenjski prostori živih bitij, podnebja in tudi celotna biosfera (Buzan in drugi 1998, 22–3). Glede na socialni sektor pa Buzan in Wæver pogosto govorita o identiteti kot referenčnem objektu. Vprašanja, kot je na primer migracija, postanejo vprašanja varnosti zaradi grožnje nacionalni in nadnacionalni identiteti (C.A.S.E. Collective 2006, 453).

McSweeney je v povezavi s sekuritizacijo, socialnim sektorjem in identiteto kot referenčnim objektom trdil, da Buzan in Wæver identiteto vidita kot nespremenljivo. Identiteta pa izhaja iz konstrukcije zgolj zamišljene skupnosti in je spremenljiva. McSweeney je govoril o vprašanih identitete kot o postopku identifikacije in tako omogočil preučevanje vpliva sekuritizacije na identifikacijo. Ljudje se tako identificirajo z določenimi stvarmi zaradi sekuritizacije (C.A.S.E. Collective 2006, 453). Kopenhagenska šola pa v nasprotju s trditvami McSweeneya preučuje, kako sekuritizacija umetno ustavi proces spremembe identitete. Sekuritizacija je tako proces pripisovanja pomena (C.A.S.E. Collective 2006, 453–4).

Koncept sekuritizacije identitete je pokazal tudi, da imajo diskurzi in ravnanja politične učinke, ki lahko segajo od ustvarjanja možnosti za politični preboj skrajnih desničarskih skupin pa vse do prestrukturiranja skupnosti po načelih političnega realizma, sklicujoč se na nujnost ali izjemnost (C.A.S.E. Collective 2006, 454–5). Kopenhagenska šola zato pravi, da je varnost negativna, saj pomeni nezmožnost reševanja vprašanj v okviru normalne politike (Wæver 2004, 10), sekuritizacija pa je politika izjem (C.A.S.E. Collective 2006, 455). Wæver (2004, 10) pravi, da v idealnem primeru politika deluje brez povzdigovanja tako imenovanih groženj v območje nujnosti. Desekuritizacija je zato dolgoročno boljša izbira, saj počne prav to: vprašanja prestavlja iz obrambne nazaj v javno sfero (npr. politično ali ekonomsko). Prav tako pa je desekuritizacija pogosto bolj koristna pri reševanju sporov kot pa povečevanje varnosti (Wæver 2004, 10).¹⁸

Buzan in Wæver sta z uporabo sekuritizacije razvila tudi teorijo regionalnih varnostnih kompleksov in v njej predstavila širši pogled na svetovno politiko. V tem pogledu pravita, da je sekuritizacija identitete samo ena od možnih dimenzij, ki soustvarja vzorec sovraštva in prijateljstva znotraj določene regije. Tudi tukaj pa velja, da je dejanski vzorec odvisen od

¹⁸ Wæver (2004, 10) za primer navaja evropsko integracijo po metodi Jeana Monneta.

sekuritizacij, ki jih delovalci izvršujejo (C.A.S.E. Collective 2006, 454). V smislu regionalnih vzorcev sovraštva in prijateljstva Buzan in Wæver govorita o dveh skrajnostih. Prva je ustvarjanje konflikta, druga pa institucionalna in normativna mreža varnostne skupnosti. Varnostna skupnost je stanje, v katerem ni sekuritizacij med glavnimi delovalci v regiji. Gre torej za odsotnost vprašanja varnosti (Buzan in Wæver v C.A.S.E. Collective 2006, 454).

Regionalni varnostni kompleks je Buzan sprva definiral kot "skupino držav, katerih varnostni problemi so tako tesno povezani, da jih ni mogoče smiselno razumeti neodvisno od drugih" (Buzan 2007, 160), kasneje pa kot "skupino enot, katerih glavni procesi sekuritizacije, desekuritizacije ali obojega so tako povezani, da njihovih varnostnih problemov ni mogoče razumno analizirati ali rešiti neodvisno od ostalih" (Wæver 2004, 20). Regionalna raven je tudi najpomembnejša, saj pogosto deluje kot posrednik med faktorji globalne in nacionalne ravni (Wæver 2004, 20). Regionalno raven določajo regionalne sile, ki za razliko od velikih sil nimajo vpliva na varnostno dinamiko izven lastne regije (C.A.S.E. Collective 2006, 454). Posamezna regionalna struktura je lahko unipolarna, če je prisotna samo ena regionalna sila, bipolarna ali multipolarna (Wæver 2004, 21).

Teorija regionalnih varnostnih kompleksov zraven regionalnih sil v svetovni strukturi prepoznava še eno velesilo in štiri velike sile. Velesila je lahko prisotna po vsem svetu in njena moč sega v vse sektorje. Velika sila lahko postane velesila in ima trenutno vpliv, ki sega izven njene lastne regije, vendar pa ne po vsem svetu (Wæver 2004, 21).¹⁹ Velesila in nekatere velike sile pa so tudi edine, ki trdijo, da glavna varnostna vprašanja v prihodnosti ne bodo zgolj regionalna. Večina groženj namreč prihaja od sosednjih držav in drugih lokalnih sil, saj grožnje lažje prepotujejo krajše razdalje (Wæver 2004, 20). Tudi velike sile se morajo pokoriti temu sklepu, saj sicer ne bodo znale sodelovati z drugimi akterji, ki uporabljajo to logiko. V nasprotju s teorijami mednarodnih odnosov, ki zagovarjajo pogled od zgoraj, teorija regionalnih varnostnih kompleksov pravi, da se vzajemno delovanje svetovnih in regionalnih delovalcev zgodi pod pogoji, ki jih v veliki meri določijo slednji (Wæver 2004, 20).

Matt McDonald je kritiziral teorijo sekuritizacije, saj naj bi bila preozka. Sekuritizacija samo z uporabo govornih dejanj oziroma jezika je problematična, saj jezik ni edini način komunikacije. Vizualne podobe so prav tako način ustvarjanja varnostnih vprašanj in tudi same sekuritizacije (McDonald 2008, 568–9). Michael C. Williams je kot primer navedel televizijsko poročanje ob dogodkih 11. septembra leta 2001 in vpliv, ki so ga te podobe imele na zaznavo (ne)varnosti in groženj v ZDA (McDonald 2008, 569). Vključitev vizualnih podob

¹⁹ Velesila je ZDA, velike sile so Kitajska, Rusija, Evropska unija in Japonska (Wæver 2004, 21).

v sekuritizacijo pa bi za Kopenhagensko šolo lahko bila težavna, predvsem zaradi vprašanja delovalcev, pa tudi zaradi vprašanja namernosti. Kopenhagenska šola namreč govori o političnih voditeljih kot glavnih delovalcih v procesu sekuritizacije, medtem ko podobe proizvajajo umetniki in mediji ter s tem sami postanejo delovalci (McDonald 2008, 569). Politični voditelji bi tako z vključitvijo podob v teorijo sekuritizacije izgubili osrednjo vlogo v tej teoriji. K temu pripomore tudi dilema glede namernosti sekuritizacije. Sekuritizacija je glede na Kopenhagensko šolo namerno in strateško dejanje, težko bi pa trdili, da mediji razmišljajo o nujnih varnostnih ukrepih (McDonald 2008, 569–70).

Drugi del kritike samega dejanja sekuritizacije se nanaša na dejstvo, da osredotočenost na jezik onemogoča razmišljanje o birokratskih in drugih fizičnih dejanjih, ki ne izvirajo iz govornih dejanj, ampak so del procesa konstrukcije varnosti (McDonald 2008, 569). Tako tudi Didier Bigo pravi, da so tudi rutinska dejanja, kot je denimo nadzor meje, ključnega pomena za proces sekuritizacije in niso vedno posledica govornih dejanj, kot trdijo predstavniki Kopenhagenske šole (McDonald 2008, 570).

Kopenhagenska šola po mnenju McDonalda tudi ne posveča dovolj pozornosti kontekstualnim dejavnikom, ki vplivajo na sekuritizacijo in konstrukcijo varnosti. Tak primer je razlikovanje groženj glede na sektorje. Grožnja varnosti v socialnem sektorju, definiranem v smislu ohranjanja identitet, je drugačna od tiste v državnem sektorju, definiranem v smislu ohranjanja suverenosti (McDonald 2008, 571). To razlikovanje med sektorji pa ne upošteva konteksta, ampak zgolj "različne dinamike sekuritizacije glede različnih vprašanj" (McDonald 2008, 571). Enako velja za celotno teorijo sekuritizacije: osredotoča se zgolj na vlogo govornih dejanj, ne pa tudi na pogoje, pod katerimi sekuritizacija postane mogoča (McDonald 2008, 572).

Tretja in za koncept človekove varnosti verjetno bistvena kritika pa se nanaša na delovalce v procesu sekuritizacije. Teorija sekuritizacije se ukvarja z govornimi dejanji, ki lahko pomenijo spremembe v politiki, taka dejanja pa so ponavadi v domeni političnih voditeljev, ki lahko dosegajo široko občinstvo (McDonald 2008, 573), manj pa v domeni 'navadnih' ljudi. Ta teorija se tako ne ukvarja s tistimi, ki so v svetovni politiki najbolj ranljivi, in z njihovo zaznavo varnosti in groženj (McDonald 2008, 574). Kopenhagenska šola sicer dopušča možnost, da delovalci v procesu sekuritizacije niso zgolj politični voditelji (Buzan v McDonald 2008, 574), vendar pa istočasno trdi, da se varnost nanaša na države (Wæver v McDonald 2008, 574).

Drugi kritik Kopenhagenske šole je Holger Stritzel. Teoriji sekuritizacije očita nedodelanost odnosa med delovalcem sekuritizacije in njegovim občinstvom. Delovalec

sekuritizacije izvrši dejanje sekuritizacije, ki je usmerjeno k nekemu občinstvu. Kopenhagenska šola tako ne govori zgolj o enem delovalcu, ki je ponavadi država, ampak dejansko o dveh: delovalec sekuritizacije izvede govorno dejanje, občinstvo, ki pa je drugi delovalec, pa to govorno dejanje (ne) sprejme (Stritzel 2007, 362-3). Težava nato nastopi v empirični uporabi tega koncepta, saj "ni vedno jasno, katero občinstvo je kdaj in zakaj najbolj ustrezno, kakšne so posledice, če je občinstev več, in kdaj je občinstvo 'prepričano'" (Stritzel 2007, 363). Delovalci sekuritizacije se lahko celo sklicujejo na več referenčnih objektov hkrati, ki jih nato medsebojno povežejo, jim s tem omogočijo večjo legitimnost in posledično okrepijo samo dejanje sekuritizacije. Občinstvo oziroma občinstva tako sprejemajo več referenčnih objektov kot celoto, ki ji grozi ista nevarnost (Vaughn 2009, 264).

Tudi glede sprejemanja govornega dejanja lahko pride do težave, saj koncept Kopenhagenske šole predpostavlja prostovoljno dejanje sprejemanja oziroma nesprejemanja, torej ta koncept ni najbolj primeren, če gre za preučevanje nedemokratskega okolja. V primeru diktature lahko diktator z uporabo prisile doseže, da občinstvo sprejema njegovo govorno dejanje (Stritzel 2007, 363). Ta kritika že kaže na evropocentričnost pristopa teorije sekuritizacije, saj nedemokratskih držav v Evropi danes ni.

Tudi kritika Claire Wilkinson se nanaša na "institucionalizirani evropocentrizem" teorije sekuritizacije in na "westfalski prisilni jopič", ki je zaradi evropocentrizma prisoten v teoriji (Wilkinson 2007, 8). Wilkinson povzema Lene Hansen, ki govori o vprašanju, kdo ima možnost oblikovati govorna dejanja glede varnosti. Omejitev v obliki 'prisilnega jopiča' se kaže v predpostavki Kopenhagenske šole, da je govor "mogoč in zaželjen" (Hansen v Wilkinson 2007, 12). Wilkinson trdi, da to morda velja za zahodne države, v ostalih državah pa določeni deli populacije nimajo možnosti izražanja zaskrbljenosti glede varnosti, saj jim grozita cenzura in zapor. V teh primerih se zaskrbljenost izraža na drugačne načine, na primer v obliki množičnih protestov ali preseljevanja (Wilkinson 2007, 12).

Buzan in Wæver sta sicer poskusila preseči evropocentrizem, tako da sta kot zavajajočo označila predpostavko o temeljni enakosti držav. Namesto tega govorita o močnih in šibkih državah, pri čemer je moč države odvisna od "stopnje družbeno-politične kohezije med civilno družbo in institucijo vlade" (Buzan in Wæver v Wilkinson 2007, 13). Kljub temu Wilkinson trdi, da omejitev 'westfalskega prisilnega jopiča' ostaja (Wilkinson 2007, 13), saj oznake kot je 'šibka država' "uporabljajo /.../ jezik, ki namiguje na to, da države tretjega sveta ne dosegajo osnovnih standardov moderne civilizacije" (Tickner v Wilkinson 2007, 13).

Omenjeni pomanjkljivosti (trditev o neomejenosti govora in oznaka 'šibke države') Wilkinson predstavi na primeru državnega prevrata v Kirgizistanu leta 2005. Premik od

govornih dejanj k fizičnemu posredovanju tako kaže na to, da se Kopenhagenska šola preveč opira na govor, premalo pa na druge načine komunikacije (Wilkinson 2007, 21). V primeru Kirgizistana je prišlo celo do popolnega preskoka sekuritizacije: ljudje svoje zaskrbljenosti niso mogli izraziti v okviru politike, zato so se odločili za fizično akcijo. K temu pa sta pripomogla tako politična situacija, v kateri je nadzor v državi imela manjša politična elita, kot tudi značaj družbe, "ki je bolj lokaliziran in fragmentiran kot v zahodni koncepciji" (Wilkinson 2007, 21).

Avtor ene bolj uničujočih kritik sekuritizacije in desekuritizacije je Ken Booth. Desekuritizacija, ki je odgovor za sekuritizacijo, ne more postati pravilo, saj je v določenih primerih nespametno prestaviti določena vprašanja nazaj v sfero normalne politike in jim tako znižati pomembnost. Kadar gre za izjemne razmere in izjemna vprašanja je navadna politika problem, ne pa rešitev problema (Booth 2007, 168). Desekuritizacija je lahko v določenih primerih, kot je na primer rasizem, orodje politične oblasti za utišanje žrtev (Booth 2007, 168).

Po mnenju Claudie Aradau (2004, 393) pa desekuritizacija pripomore k obnovi demokracije, še posebej, če upoštevamo nujne in izjemne ukrepe politike pri sekuritizaciji. Vprašanje desekuritizacije je torej, "ali želimo politiko izjemnih ukrepov, ali pa demokratično politiko počasnih postopkov, ki jih je mogoče spodbijati" (Aradau 2004, 393). Kljub temu, da se zavzema za preskok od tradicionalnega pojmovanja varnosti, osredotočenega na državo, k širšemu, konstruktivističnemu, pa Kopenhagenski šoli očitajo pomanjkanje kritičnosti, ker se ne ukvarja s političnimi posledicami lastne teorije (Aradau 2004, 393). Eriksson tako meni, da sektorji niso skladni s sekuritizacijo. Objektivnega pomena varnostnega problema ni, saj je vsako dejanje, s katerim se neko vprašanje označi kot vprašanje varnosti, politično dejanje (Eriksson 1999, 315). Po drugi strani pa Kopenhagenska šola zagovarja razširjen koncept varnosti in določa sektorje, s tem pa postaja delovalec sekuritizacije (Eriksson 1999, 316), vendar pa ne priznava lastne vloge v širitvi tega koncepta (Eriksson 1999, 315). Wæver je na to odgovoril, da določitev sektorjev v analitične namene ni enaka trditvi, da je ekonomska varnost razširjen in legitimen pojem, ali da sploh obstaja. Sekuritizacija znotraj določenega sektorja tako ni posledica obstoja sektorjev, ampak dejanj delovalcev sekuritizacije. Wæver prav tako trdi, da širjenje koncepta varnosti ni lastnost pristopa Kopenhagenske šole, ampak lastnost sveta (Wæver 1999, 335).

3.2 Kritične varnostne študije

Za razliko od Kopenhagenske šole, ki sodi med konstruktivistične pristope, Velška šola izhaja iz kritične teorije, ki se je razvila iz marksizma (Wyn Jones 1999, 11). Predstavniki Kritičnih varnostnih študij celo trdijo, da izhajajo iz Kritične teorije – z veliko začetnico (Booth 2007, 40). To teorijo je razvila Frankfurtska šola, k razvoju kritične teorije pa je prispeval tudi pripadnik gramscianizma Robert Cox. Obe različici sta vplivali na Velško šolo (C.A.S.E. Collective 2006, 448), zato bom obe tudi na kratko predstavil.

3.2.1 Frankfurtska šola

Med prvimi, ki so uporabili izraz kritična teorija, je bil Max Horkheimer, pred drugo svetovno vojno direktor Inštituta za raziskovanje družbe (IfS – *Institut für Sozialforschung*). Leta 1937 je objavil esej z naslovom Traditional and Critical Theory (Tradicionalna in kritična teorija), s katerim je začrtal smernice kritične teorije družbe Frankfurtske šole – pristopa, ki se je sprva imenoval interdisciplinarni materializem (Wyn Jones 1999, 15). Horkheimer je v tem eseu poskusil odgovoriti na vprašanje, kaj teorija sploh je, in je začel s tradicionalnim pojmovanjem. Teorija naj bi tako bila "vsota predpostavk, ki so tako medsebojno povezane, da nekatere predpostavljajo osnovo, preostale pa izhajajo iz te osnove" (Horkheimer v Wyn Jones 1999, 16). Horkheimer nato nadaljuje, da je "veljavnost teorije odvisna od skladnosti izpeljanih predpostavk z dejstvi. Če si izkustvo in teorija nasprotujeta, je potrebno eno od obeh ponovno preučiti" (Horkheimer v Wyn Jones 1999, 16). To pojmovanje teorije izvira iz naravoslovnih ved in je postalo – kot je Horkheimer želel prikazati – navzoče v vseh področjih znanosti (Wyn Jones 1999, 17). Richard Wyn Jones (1999, 17) je ilustriral Horkheimerjev argument z debato med sodobnimi deduktivisti in induktivisti v ameriški teoriji mednarodnih odnosov. Induktivisti tako trdijo, da lahko teorija nastane samo, če je bilo zbranih dovolj podatkov – če je vzorec dovolj velik. Kenneth Waltz temu nasprotuje in pravi, da "podatki nikoli ne govorijo sami zase" in da je potreben "briljanten navdih, ustvarjalna ideja" (Waltz v Wyn Jones 1999, 17). Vendar pa oboji izhajajo iz enakega modela, saj oboji pojmujejo teorijo kot vrsto logično skladnih predpostavk, ki razlagajo določen empiričen pojav – oboji uporabljajo variacijo na temo tradicionalne teorije (Wyn Jones 1999, 17–8). Tradicionalni teoretiki tudi trdijo, da delujejo neodvisno od družbenih pritiskov in da zgolj raziskovanje poganja razvoj teorije. Načina njihovega

delovanja tako ne določajo dejavniki zunaj znanosti. Horkheimer se s tem ni strinjal. Trdil je, da sta tako odločitev za področje preučevanja kot tudi način interpretacije rezultatov tudi družbena procesa, ne pa zgolj znanstvena (Wyn Jones 1999, 18). Teoretiki se tako ne morejo izogniti vplivu struktur, ki jih obkrožajo, ne glede na to, ali se tega zavedajo ali ne. Horkheimer je tudi prepričan, da teoretiki skupaj s teorijami igrajo ključno vlogo pri produkciji in reprodukciji prevladujočih struktur (Wyn Jones 1999, 19).

Glede na to, da ne obstaja družbena teorija, ki ni politično motivirana, in glede na vlogo tradicionalnih teorij pri ohranjanju družbenega reda, ki ga pojmuje kot načelno nepravičnega, Horkheimer predlaga alternativno, kritično pojmovanje teorije. Kritična teorija predpostavlja zavrnitev obstoječe ureditve in stremi k reorganizaciji načina družbene ureditve, njen cilj je človekova osvoboditev iz suženjstva (Wyn Jones 1999, 20). Vendar pa Horkheimer tradicionalne teorije ne zavrača popolnoma, ampak jo vidi kot pomemben element v pravičnejši družbi. Kljub temu tradicionalna teorija nima zmožnosti za ustvarjanje nove, harmonične družbe, saj deluje kot mehanizem za ohranjanje *statusa quo*. Sprememba je možna edino s vključitvijo v kritičen teoretski okvir. Takšen okvir pa zahteva epistemološko in organizacijsko spremembo. Epistemološko gledano naj bi kritična teorija namesto obstoječe realnosti, na katero se mora teoretik osredotočiti, prinesla zavedanje o medsebojni odvisnosti subjekta in objekta (Wyn Jones 1999, 21) ter priznanje neizogibne politične narave družbene teorije (Wyn Jones 1999, 28). Organizacijsko gledano pa je potreben premik od pretirane diferenciacije in specializacije k preučevanju posebnosti z upoštevanjem splošnosti (Wyn Jones 1999, 22–3) in razumevanju dinamike celote, ne pa zgolj lastnosti posameznih delov (Wyn Jones 1999, 28).

Zgolj z razumevanjem te dinamike lahko kritična teorija igra vlogo v procesu spreminjanja in izboljševanja družbe (Wyn Jones 1999, 28). Glavno sredstvo za pozitivno spremembo pa je emancipacija. Horkheimer je emancipacijo razumel kot osvoboditev posameznikov od trpljenja in povečanje njihovega zadovoljstva. Zato se tudi ni strinjal s tradicionalnimi teoretiki, ki so se ukvarjali s človeštvom kot celoto, ne pa s posamezniki. Emancipacija določenega družbenega razreda ali skupine tako ni cilj, ampak sredstvo za dosego cilja (Wyn Jones 1999, 23). Cilj pa je, da posamezniki, torej elementi družbe, prevzamejo nadzor nad družbo samo (Brunkhorst v Wyn Jones 1999, 23). Horkheimer je tudi enačil emancipacijo s povečanim nadzorom posameznikov nad naravo. Menil je, da "so ljudje bolj svobodni, kadar so manj izpostavljeni spremembam /naravnega okolja/" (Wyn Jones 1999, 23–4).

Takšno razumevanje emancipacije igra ključno vlogo v kritični teoriji. Horkheimer obstoječega reda ni kritiziral na podlagi nekega modela idealne družbe, ampak na podlagi neizpolnjenega potenciala, ki je prisoten v obstoječem redu. Ta oblika imanentne kritike pomeni, da kritični teoriji ni potrebno niti popolno nasprotovanje obstoječemu redu, niti zatekanje k metafiziki ali celo teologiji (Wyn Jones 1999, 24–5). Proletariat pa je tisti, ki naj bi imel sposobnost dojetja neizpolnjenega potenciala, saj ima pred očmi neskladje med vedno močnejšimi produkcijskimi silami, ki so na razpolago, in uporabo teh sil v kapitalističnih odnosih. Glede dejanske izrabe moči, ki jo ima proletariat, pa je bil Horkheimer skeptičen. Oviro naj bi predstavljala tako delitev na kvalificirane in nekvalificirane delavce znotraj samega delavskega razreda, kot tudi dejstvo, da delavski razred ne dojema svojega dejanskega položaja in dejanskih interesov (Wyn Jones 1999, 25). Rekel je, da "celo za proletariat svet na površju izgleda drugačen kot je v resnici" (Horkheimer v Wyn Jones 1999, 25).

Namen kritičnih teoretikov pa ni, da postanejo zagovorniki ali vodje delavskega razreda, ampak da z njim tvorijo dinamično zvezo, zato da njihovo delo ne bo zgolj opis stanja, ampak tudi gonilna sila sprememb. Zato morajo ostati neodvisni in izvajati agresivno kritiko tako branilcev statusa quo kot konformističnih in utopičnih teženj znotraj proletariata (Horkheimer v Wyn Jones 1999, 26).

Takšno pojmovanje kritične teorije pa je Horkheimer ovrgel deset let kasneje v Dialektiki razsvetljenstva (Dialektik der Aufklärung), ki jo je napisal skupaj s Theodorjem Adornom, ki je leta 1938 postal ena ključnih oseb IfS (Wyn Jones 1999, 29). V Dialektiki razsvetljenstva najprej na novo definirata pojem razsvetljenstva, ki ne pomeni več filozofskega gibanja, ki se je razvilo v 18. stoletju, ampak vključuje celotno človeško zgodovino in opisuje naraščajočo prevlado človeštva nad naravo (Wyn Jones 1999, 31). Razsvetljenstvo pojmujeta kot totalitarno (Adorno in Horkheimer 2000, 18), saj grozodejstva druge svetovne vojne niso nasprotje razsvetljenstva, ampak rezultat le-tega (Wyn Jones 1999, 31). Zanimivo je, da sta do takega sklepa prišla pripadnika marksistične šole, ki se ima za edino pravo dedinjo razsvetljenstva. Odgovor leži v instrumentalnem razumu, ki pomeni načine mišljenja, orientirane k uporabi tehnične kontrole in manipulacije (Wyn Jones 1999, 31; Linklater 2007, 49). Instrumentalni razum se uporablja tudi pri nadzoru nad naravo, ki ga je Horkheimer v prejšnjem eseju enačil z emancipacijo, zdaj pa z Adornom trdita, da se človeštvo ukvarja le še s sredstvi, ne pa več s cilji. Ukvarja se torej le še z najučinkovitejšim načinom za nadzor nad naravo (Wyn Jones 1999, 31).

Instrumentalni razum, "katerega prijem je tako močan in vseobsegajoč, da nič ne more upati na pobeg" (Wyn Jones 1999, 34), je tudi eden od razlogov, zakaj sta Adorno in Horkheimer opustila princip imanentne kritike. Namesto tega se nista zatekla k relativizmu, resnico sta iskala drugje: Adorno v estetiki, Horkheimer pa je prevzel "brezbožno teologijo" (Wyn Jones 1999, 36). Oba pa sta opustila upanje, da je progresivna sprememba mogoča v družbeni realnosti (Wyn Jones 1999, 36). Prav tako je proletarijat izgubil emancipatorni potencial, saj so ljudje postali orodja instrumentalnega razuma in ne morejo niti samostojno misliti, kaj šele, da bi spreminjali svet (Wyn Jones 1999, 37; Linklater 2007, 49). Emancipacijo sta tako morala na novo definirati, in namesto nadzora nad naravo je emancipacija zdaj pomenila spravo z naravo. Človeštvo mora dojeti, da ni nad naravo, ampak izhaja iz nje, ter se naučiti ceniti naravo (Wyn Jones 1999, 38).

Prvotno definicijo emancipacije kot nadzor nad naravo je kritiziral Axel Honneth. Horkheimerjeva verzija kritične teorije naj bi imela "korenine v filozofiji zgodovine, ki konceptualno reducira proces družbenega razvoja na ... nadzor nad naravo" (Honneth v Wyn Jones 1999, 46). Pojmovanje družbenega vedenja človeka, ki izhaja iz takšne redukcije, je preozko. Tako naj bi prizadevanje za nadzor nad naravo predstavljalo gonilno silo človeškega ravnanja (Wyn Jones 1999, 46). Honneth namesto narave kot objekta delovanja ponuja družbo samo. Gre za "družbeni boj" ali "kritično delovanje", ki je usmerjeno k spreminjanju družbe – ne zaradi večje učinkovitosti človeškega nadzora nad naravo, ampak zaradi počlovečenja le-tega (Wyn Jones 1999, 46).

Druga kritika se nanaša na redefinicijo razsvetljenstva, ki sta jo predstavila Adorno in Horkheimer. Wyn Jones (1999, 41) pravi, da je njun pojem razsvetljenstva hkrati preširok in preozek. Preširok je zato, ker vključuje celotno človeško zgodovino in s tako vključitvijo praktično vsega postane analitično nepomemben. Hkrati pa Adorno in Horkheimer skrčita vse oblike racionalnosti v eno samo: instrumentalno racionalnost (Wyn Jones 1999, 41). Po drugi strani pa Ken Booth odobrava to redefinicijo, saj naj bi šlo za "izraz kritične refleksivnosti in robusten odgovor tistim, ki trdijo, da kritični teoretiki in teorije ponavadi potonejo v ortodoksije" (Booth 2007, 44). Vendar pa Booth govori bolj o samem konceptu kritične redefinicije, saj se ne strinja z nezmožnostjo ubežati instrumentalnemu razumu. Tega kritizira zaradi njegovega dualizma, ki loči med sredstvi in cilji ter jih ima za nepovezane, ne pa za medsebojno odvisne. Nevarnost prevlade instrumentalnega razuma je v tem, da "sredstva postanejo instrumentalna tiranija, ki iskanim ciljem grozi z uničenjem" (Booth 2007, 255). Tisti, ki sprejemajo odločitve, tako delujejo brez moralnih omejitev, saj cilji opravičujejo sredstva (Booth 2007, 253). Za kritično teorijo je torej pomembna ne-dualistična naravnost,

ki sprejema medsebojno skladnost sredstev in ciljev. V varnostni teoriji to pomeni, da je prizadevanje za varnost namenjeno emancipaciji ljudi, istočasno pa emancipiranje pomeni tudi prizadevati si za varnost (Booth 2007, 255-6).

3.2.2 Gramscianizem

Če je Horkheimer razvil konceptualno zasnovo kritične teorije, pa je Robert W. Cox v leta 1981 objavljenem eseju *Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory* (Družbene sile, države in svetovne ureditve: več kot teorija mednarodnih odnosov) predstavil pomen kritične teorije za preučevanje mednarodnih odnosov (Wyn Jones 1999, 1). "Teorija," kot pravi Cox, "je vedno za nekoga in za nek namen" (Cox 1996, 87). Primarna naloga teorije je, da se začne zavedati pritiskov družbene realnosti, ki se kažejo kot problemi. V odnosu do teh problemov lahko teorija služi enemu od dveh namenov. Prvi je enostaven in neposreden odgovor na problem, pri čemer teorija igra vlogo vodiča pri reševanju problemov znotraj določenega vidika, iz katerega teorija izhaja. Ta namen vodi v teorijo reševanja problemov. Okvir za delovanje take teorije predstavljajo že obstoječa družbena razmerja in razmerja moči ter institucije, v katere so organizirana ta razmerja. Cilj teorije reševanja problemov je zagotavljanje nemotenega delovanja teh institucij in razmerij preko učinkovitega upravljanja z viri težav (Cox 1996, 87–8).

Drugi namen, kateremu lahko teorija služi, pa je zavedanje o vidiku, ki vodi v teoretiziranje in odnosu tega vidika z drugimi, ter ustvarjanje možnosti za izbiro drugega veljavnega vidika, s katerega v ospredje stopi ustvarjanje alternativnega sveta. Ta namen vodi v kritično teorijo, ki se postavi izven družbenega reda in postavi vprašanje, kako je ta red nastal (Cox 1996, 88). Za razliko od teorije reševanja problemov, kritična teorija ne privzema obstoječih odnosov in institucij, ampak jih postavlja pod vprašaj s preučevanjem njihovega izvora in podvrženosti spremembam. Kritična teorija je usmerjena k družbeni in politični celoti, ne pa zgolj k njenim posameznim delom. Tako teorija reševanja problemov kot kritična teorija preučevanje začneta pri določeni človeški dejavnosti, le da pri teoriji reševanja problemov to vodi v nadaljnjo analitično razčlenitev problema, medtem ko se kritična teorija ukvarja s celoto, iz katere preučevani del izhaja. Kritična teorija tako hoče razumeti proces spremembe, v katerega so vključeni tako posamezni deli kot celota (Cox 1996, 88–9).

Cox tudi pravi, da teorije reševanja problemov služijo določenim nacionalnim, sektorskim in razrednim interesom, ki jih ne moti obstoječi red. Kritična teorija sicer vsebuje teorije reševanja problemov v obliki prepoznavnih ideologij in tako kaže na njihovo

konservativnost, ne pa uporabnost (Cox 1996, 89–90). Kritična teorija se ukvarja tudi s problemi resničnega sveta in njeni cilji so prav tako praktični kot cilji teorije reševanja problemov. Razlika je v tem, da kritična teorija zavrača trajnost obstoječega reda, zato lahko igra pomembno vlogo pri oblikovanju novega družbenega reda, medtem ko teorija reševanja problemov – pa če to namerava ali ne – pomaga ohranjati obstoječi red (Cox 1996, 90).

Med teorije reševanja problemov sodi tudi neorealizem, ki sta ga iz realizma v takšno teorijo preoblikovala Morgenthau in Waltz (Cox 1996, 91). Vir kritične teorije pa je historični materializem, ki skuša z upoštevanjem zgodovine razložiti in spodbuditi spremembe v družbenih odnosih.²⁰ Historični materializem predstavlja popravek neorealizma v štirih točkah. Prvič, medtem ko neorealizem konflikt razume kot ponavljajočo posledico trajne strukture, historični materializem govori o konfliktu kot možnem povodu za strukturno spremembo. Neorealizem tudi upošteva samo horizontalno raven tekmovanja med velesilami, historični materializem pa upošteva tudi vertikalno raven moči, ki se nanaša na ekonomsko nadvlado in nadrejenost metropole nad zaledjem in centra nad periferijo (Cox 1996, 95–6). Tretjič, historični materializem dopolnjuje realistični vidik z odnosom med državo in civilno družbo. Neorealizem sicer upošteva ta odnos, vendar civilno družbo vidi kot omejitev, ki jo posamezni interesi predstavljajo za državo in nacionalni interes, ki je definiran neodvisno od civilne družbe. Četrtič, historični materializem preučuje proizvodni proces, natančneje povezave med močjo v proizvodnji, močjo v državi in močjo v mednarodnih odnosih. To proizvodnjo dobrin in storitev, ki ustvarja družbeno bogastvo in osnovo za državno mobilizacijo moči v zunanji politiki, je neorealizem skoraj popolnoma prezrl (Cox 1996, 96).

Nekatera osnovna vodila kritične teorije so torej naslednja: delovanje ni nikoli popolnoma neodvisno, ampak se dogaja znotraj določenega okvira za delovanje, ki se s časom spreminja in ima obliko zgodovinske strukture, ki je kombinacija miselnih vzorcev, materialnih razmer in človeških institucij. Kritična teorija mora začeti v tem okviru in razumeti te spremembe ter preučevati zgodovinsko strukturo od spodaj ali od zunaj v smislu konfliktov, ki nastanejo znotraj strukture. Kritična teorija mora tudi omogočiti možnost transformacije strukture (Cox 1996, 97).

Znotraj vsake strukture medsebojno delujejo tri vrste sil: materialne zmožnosti, ideje in institucije. Materialne zmožnosti so proizvodni in uničevalni potenciali. Gre za tehnološke in organizacijske sposobnosti, naravna bogastva, vojaško in industrijsko opremo ter denarno

²⁰ Cox pravi, da marksizem ni samo eden in zraven historičnega materializma omenja še drugo vrsto, namreč strukturalni marksizem Althusseja in Poulantzasa, ki se ukvarja z analizo kapitalistične države in družbe brez upoštevanja zgodovinskega izkustva (Cox 1996, 94).

bogastvo. Ideje se pojavljajo v dveh oblikah: kot pogledi na družbene odnose, ki ohranjajo navade in pričakovana obnašanja, ter kot kolektivne podobe družbenega reda, ki jih imajo različne skupine ljudi. Institucije odražajo odnose moči in spodbujajo kolektivne podobe, ki so skladne z odnosi moči (Cox 1996, 99). Institucije so lahko tudi odraz hegemonije, a jih s hegemonijo ne moremo enačiti (Cox 1996, 100). Znotraj zgodovinske strukture se te sile kažejo kot družbene sile – ideje, oblike države – materialne zmožnosti in svetovne ureditve – institucije (Cox, 1996, 100). V medsebojnem delovanju vsaka od teh sil vsebuje tudi preostali dve (Cox 1996, 101).

Za razliko od kritične teorije, se neorealizem ne posveča družbenim silam, saj jih ima za nepomembne. Prav tako se neorealizem ne ukvarja z razlikovanjem različnih oblik držav, medtem ko strukturo svetovne ureditve skrči na ravnotežje moči in zanemarja normativne ter institucionalne vidike svetovne ureditve (Cox 1996, 102). Pristop kritične teorije je drugačen: namesto, da razlaga zgolj državno moč, se raje osredotoči na razlago relativne stabilnosti zaporednih svetovnih ureditev. Pri tem uporabi koncept hegemonije, ki je kombinacija materialne moči, prevladujoče kolektivne podobe svetovne ureditve ter niza institucij, ki upravljajo z ureditvijo in ji dajejo videz univerzalnosti (Cox 1996, 103). Koncept hegemonije pa uporabi tudi za napoved možnih svetovnih ureditev v prihodnosti. Prva možnost je hegemonija, ki temelji na globalni strukturi družbene moči. Takšno strukturo bi ustvarila internacionalizacija proizvodnje z nujnima predpogojema: utrditvijo nadvlade mednarodnega nad nacionalnim kapitalom v velikih državah ter nadaljevanjem internacionalizacije države. Omenjena hegemonija tudi vključuje nadaljevanje politike monetarizma (Cox 1996, 113–4). Družbene sile, ki bi se temu uprle so nacionalni kapital in povezani delavci, ki pripadajo temu kapitalu, nepovezani delavci v državah Tretjega sveta ter nižji sloji revnih držav (Cox 1996, 114).

Druga možnost je "nehegemonska svetovna struktura nasprotujočih si centrov moči" (Cox 1996, 114). To bi se lahko zgodilo s prevlado neomerkantilističnih zvez nacionalnega kapitala in povezanih delavcev v velikih državah. Predpogoj za uspeh je, da bi delavci zavrnili vsakršno ureditev, ki bi podpirala mednarodni kapital. Ti nasprotniki monetarizma bi tako slednjemu očitali, da državno blaginjo podreja zunanjim silam in kaže pretirano zaupanje v tržno gospodarstvo (Cox 1996, 114–5).

Tretja možnost pa je nekakšna "protihegemonija", ki temelji na povezanosti držav Tretjega sveta proti velikim državam centra (Cox 1996, 115). Cilj takšne zveze bi bil odprava razmerja med centrom in periferijo ter neodvisen razvoj držav periferije. Temelj za alternativno svetovno ureditev je koncentracija dovolj velike moči, da države centra drži v

šahu (Cox 1996, 115). Prevladujoča družbena sila v državah periferije je ti. "državni razred" (Cox 1996, 115). Gre za kombinacijo strankarskega in vojaškega osebja, birokratov in sindikalnih voditeljev, ki nadzira državni aparat in posledično skuša pridobiti večji nadzor nad proizvodnim aparatom v državi (Cox 1996, 115). Državni razred je lahko konservativno ali radikalno usmerjen. Če je usmerjen konservativno, je nagnjen k vključitvi v novo hegemonsko ureditev in k ohranjanju korporativnih državnih struktur kot domače različice mednarodnega kapitala. Radikalna ureditev pa je tista, ki lahko pomeni nastanek protihegemonije. Vendar pa bo državni razred radikalen le v primeru, da ima dejansko podporo ljudstva, ne pa zgolj politične podpore, s katero upravljajo politiki (Cox 1996, 116).

3.2.3 Razlika med kritično teorijo in Kritično teorijo

Med obema pristopoma h kritični teoriji lahko najdemo nekaj podobnosti in razlik. Prva podobnost se kaže v sami "teoriji teorije". Tako Horkheimer kot Cox sta prepričana, da teorije in teoretiki niso neodvisni. Horkheimer je govoril o medsebojni odvisnosti subjekta in objekta (Wyn Jones 1999, 21), Cox pa o povezanosti teoretikov s konteksti, identitetami in interesi (Booth 2007, 48). Kot je Cox izjavil, da je teorija za nekoga in za nek namen (Cox 1996, 87), bi mu Horkheimer lahko odgovoril, da je kritična teorija za posameznike in njihovo emancipacijo. Oba teoretika sta gonilno silo sprememb na nek način videla v delavskem razredu in nižjih družbenih slojih. Horkheimer je prav proletariat prepoznal kot dovetnega za emancipatorni potencial, Cox pa je govoril o delavcih in nižjih slojih držav Tretjega sveta, ki bi se zoperstavili hegemoniji v svetovni ureditvi.

Tu pa se podobnosti končajo. Horkheimer je uporabil princip imanentne kritike in o emancipaciji govori kot o neizpoljenem potencialu, ki je prisoten v obstoječi družbi (Wyn Jones 1999, 24), o potencialu za spremembe te družbe. Cox pa govori o trenutni hegemoniji v svetovni ureditvi in predvideva spremembo te ureditve kot pogoj za izboljšanje stanja. Trenutno razmerje med centrom in periferijo bi bilo odpravljeno, lahko bi govorili o državni ali razredni emancipaciji, ki je bolj osredotočena na produkcijska sredstva kot pa na razmerje posameznikov do narave (kot pri Horkheimerju). Razlikujeta se tudi glede referenčnega objekta. Medtem, ko je to za Horkheimerja posameznik, pa naj bo v dobri (kot tisti, ki ga je potrebno emancipirati), ali slabi luči (kot tisti, ki ga je prevzel instrumentalni razum in se ukvarja s sredstvi, ne pa več s cilji), je za Coxa to delavski razred, ki se mora preko državnih struktur osvoboditi svetovne hegemonije.

3.2.4 Kritične varnostne študije: Velška šola

Na temeljih kritične teorije so znanstveniki Velške univerze v Aberystwythu osnovali pristop k preučevanju varnosti, imenovan Kritične varnostne študije. Glavna predstavnika tega pristopa, pogosto imenovanega tudi Velška šola, sta Ken Booth in Richard Wyn Jones (Wæver 2004, 7). Wæver pravi, da je na Kritične varnostne študije vplivala kritična teorija Frankfurtske šole "s kančkom Gramscija in mogoče Kanta" (Wæver 2004, 7). Booth (1997, 109) k temu dodaja razlikovanje med kritično teorijo Frankfurtske šole in kritičnim postmodernizmom in poststrukturalizmom. Slednja pristopa se ukvarjata s krizo v zahodnem razsvetljenem mišljenju, ki izhaja iz fundacionalizma, hierarhij znanja in mnenj ter metanaracij, medtem ko je prvi pristop svetovljanski, postpozitivističen, in emancipatoren (Booth 1997, 109).

Kritične varnostne študije zavračajo vsakršno definicijo politike, ki v ospredje preučevanja postavlja države in njihovo suverenost in ki trdi, da je država glavni čuvaj varnosti ljudstev (Booth 1997, 106). Državna varnost torej ni ključnega pomena, saj je država pogosto v enaki meri vir nevarnosti ljudem kot tudi rešitev pred to nevarnostjo (Mack 2004, 366; Wæver 2004, 7). Trije bistveni koncepti Kritičnih varnostnih študij so tako emancipacija in na novo opredeljena koncepta varnosti in referenčnega objekta. Referenčni objekt so ljudje – kot posamezniki in kot skupine. Varnost je definirana kot zaščita pred dejanskimi grožnjami ljudem, ne pa pred grožnjami, ki jih "določijo" država (Wæver 2004, 7). Doseči pa jo je mogoče z načelom emancipacije, ki pomeni "osvoboditev ljudi /.../ od družbenih, fizičnih, ekonomskih, političnih in drugih ovir, ki jim onemogočajo, da bi počeli to, kar sami želijo" (Booth 1997, 110). Booth (1991, 319) tudi pravi, da sta "varnost in emancipacija dve plati iste medalje", saj "emancipacija, ne pa moč ali red, ustvari resnično varnost". Varnost bo resnično prisotna v svetu šele takrat, ko bo emancipacija premagala tako strukturno kot naključno zatiranje ljudi (Booth 2007, 114).

Booth tudi razlikuje med resnično in lažno emancipacijo. Kot pravi, razlika ni retorične, ampak logične narave. Nekaj ne more biti resnično, če realnost s tem ni skladna. Tako kot politični sistem ni demokratičen, če ne obstaja možnost za zamenjavo vlade, tako tudi emancipacija ne more obstajati tam, kjer je prisotno zatiranje ljudi. Lažno je tako vsako pojmovanje emancipacije, ki slednjo vidi kot nespremenljivo, ali pa uporablja emancipatorno politiko v škodo drugih (Booth 2007, 113).

Nov koncept varnosti je definiran v odnosu do koncepta varnosti, ki ga uporabljajo tradicionalne varnostne študije. Te izhajajo iz državocentričnosti in uporabljajo pozitivistične

metode (Booth 1997, 111), zato je njihov pogled na varnost nereflektiven (Wyn Jones 1999, 103). V nasprotju s tradicionalnimi varnostnimi študijami, ki se ukvarjajo z vojaškimi vprašanji in pri tem ne upoštevajo širšega konteksta teh vprašanj, je za kritični pristop pomembno poglobljanje koncepta varnosti (Wyn Jones 1999, 103), ki vodi v nove predstave o tem, kaj politika je, saj preučuje "možnost namesto nezmožnosti, odprtost namesto zaključkov, vključevanje namesto izključevanja, skupno človečnost namesto plemenske suverenosti, ne-nujnost namesto lažne nujnosti in emancipacijo namesto moči" (Booth 1997, 111). Poglobljanje je nujno za kritične varnostne študije, saj brez njega varnostne študije ostanejo zgolj tehničen pojem na ravni realistične teorije reševanja problemov (Booth 2007, 157). Reševanje problemov spreminja politiko v delovanje v smislu vojaške varnosti, kritična teorija pa vprašanja varnosti skozi poglobljanje interpretira kot vprašanja politične teorije (Booth 2007, 158).

Poglobljanje pa vodi tudi v širšo predstavo o varnosti. Medtem ko se tradicionalne študije ukvarjajo z vojaškimi vprašanji varnosti in tako ohranjajo državocentrično predstavo o tem, kdo ima prednost glede varnosti, se kritične študije zavzemajo za širjenje varnostnega koncepta z vprašanji človekovih pravic, ekonomske pravičnosti in podobnimi (Booth 1997, 111). Realist Stephen M. Walt je sicer nasprotoval taki širitvi, saj naj bi razbila "intelektualno koherenco" varnostnih študij (Walt 1991, 213; Wyn Jones 1999, 106). Kot sta pokazala Booth in Herring je ta argument zelo šibek, saj je "pri preučevanju kateregakoli človeškega fenomena bolj imeti odprte intelektualne meje (ki tvegajo zgolj nepomembnost), kot pa ostre meje (ki tvegajo nevednost)" (Booth in Herring v Wyn Jones 1999, 106).

Širitve varnostnega koncepta se je lotil že predstavnik Kopenhagenske šole Barry Buzan, ki je govoril o petih sektorjih in o nujnosti vključitve novih referenčnih objektov (Booth 2007, 162). Booth se sicer strinja z vključitvijo novih referenčnih objektov in širjenjem varnosti, ne strinja pa se s pojmovanjem varnosti, kot ga ima Kopenhagenska šola. Ta šola varnost enači s preživetjem in jo vidi kot neuspeh reševati vprašanja znotraj normalne politike, zato mora biti vojaška in skladna s teorijo ničelne vsote. Booth pa varnost vidi kot koristno in jo povezuje z emancipacijo (Booth 2007, 165). Širjenja tudi ni mogoče doseči zgolj z "dodajanjem novih sestavin k netradicionalnim državnim interesom" (Booth 2007, 169), ampak tudi z uporabo "temeljnih vprašanj v politični teoriji" (Walker v Booth 2007, 169). Kopenhagenska šola je po mnenju Bootha (2007, 169) na ta vprašanja pozabila, saj se preveč ukvarja s političnimi voditelji in njihovim občinstvom.

Pomemben prispevek k širitvi koncepta varnosti pa so dali strokovnjaki za Tretji svet, ki so poudarjali, da imajo notranji problemi, kot je recimo obvladovanje napetosti med

različnimi skupnostmi v državi, za države Tretjega sveta večji pomen kot pa strah pred zunanjimi vsiljivci (Booth 2007, 170). Booth pa omenja tudi 'Šolo alternativne varnosti', ki je že v času hladne vojne poudarjala pomen človekovih pravic in demokracije za preseganje blokovskih nasprotovanj, ki so pomenila grožnjo ne samo državam, ampak tudi ljudem (Booth 2007, 170).

Ljudje imajo pomembno vlogo tudi pri vprašanju glede referenčnega objekta. Različne varnostne teorije govorijo o različnih referenčnih objektih. Kot smo videli, tradicionalne teorije govorijo o državi kot referenčnem objektu, medtem ko je za Kopenhagensko šolo referenčni objekt odvisen od sektorja. Wyn Jones (1999, 114) navaja še druge primere: Martin Shaw in Christian Reus-Smit govorita o družbi oziroma civilni družbi kot referenčnem objektu. Za Kritične varnostne študije je referenčni objekt posameznik. Booth utemeljuje, da je država zgolj sredstvo za zagotavljanje varnosti posameznikov in da zamenjujemo sredstva in cilje, če trdimo, da je referenčni objekt država (Wyn Jones 1999, 114; prim Lodgaard 2000, 4). "Nelogično je torej privilegirati varnost sredstev nasproti varnosti ciljev" (Booth v Wyn Jones 1999, 114).

Booth med sredstva prišteva vse človeške skupnosti, zraven držav tudi narode in celo družine. Takšno pojmovanje je izzvalo kritiko, da gre za liberalističen in redukcionističen koncept, zato je potrebno upoštevati koncept identitete (Wyn Jones 1999, 114). Vendar pa identiteta ni zgolj sredstvo – kot pravi Axel Honneth (v Wyn Jones 1999, 115) je razvoj in priznanje identitete posameznika cilj sam po sebi. Zraven tega pri vprašanjih identitete velja, da je celota več kot le seštevek posameznih delov, zato je lahko individualistična interpretacija Boothovega koncepta zavajajoča (Wyn Jones 1999, 115).

Lažja je primerjava s Horkheimerjem. Slednji je sicer priznaval pomen, ki ga imajo človeške skupnosti za obstoj in izkustva ljudi, vendar pa je tudi trdil, da se mora kritična teorija ukvarjati z dejanskimi ljudmi in da teoretiki pri preučevanju dogajanja znotraj skupnosti in institucij ne smejo pozabiti na učinke in posledice, ki jih imajo skupnosti, institucije in dogajanje znotraj njih na ljudi (Wyn Jones 1999, 115). Emancipacija celotne skupnosti je sredstvo za emancipacijo članov te skupnosti (Booth 2007, 226). Zato je bil že za Horkheimerja referenčni objekt posameznik (Wyn Jones 1999, 115).

Da je človek osnovni referenčni objekt, je tudi ena od predpostavk kritične varnostne teorije, ki jo je Booth predstavil v svojem delu *Theory of World Security* (Teorija svetovne varnosti). Država in narod nimata takšne prvobitnosti (Booth 2007, 225), saj sta to koncepta, izpeljana iz človeškega obstoja. Brez ljudi ne bi bilo države. Vendar pa Booth (2007, 226) opozarja, da priznavanje individualnosti vsakega posameznika ni enako konceptu

individualizma v politični teoriji. Individualizem strogo loči med posameznikom in skupnostjo. Tudi Gerard Delanty pa se strinja, da skupnost ni nasprotje posameznika, ampak sta to medsebojno odvisna koncepta (Delanty v Booth 2007, 226).

Naslednja predpostavka pravi, da je zgodovina ustvarjena skozi čas. "Zgodovinarji začnejo svoje delo z znanjem o tem, kako so se stvari končale, in to omejuje njihov občutek za potencialno odprtost človeških možnosti" (Booth 2007, 219). Zgodovina tako ni povest o tem, kar se je dejansko zgodilo, ampak o tistem, "o čemer so pisali najvplivnejši zgodovinarji" (Booth 2007, 221). Tudi kritična teorija frankfurtske šole je zgodovini priznavala ključno vlogo, saj je znanje dojemala kot zgodovinsko ustvarjeno. Po drugi strani pa je ravno prepričanje, da je človeška zgodovina v splošnem temačna, eno od tistih, ki preprečujejo nastanek nove svetovne ureditve, ki bi temeljila na vključevanju, enakosti in sodelovanju (Booth 2007, 220).

Drugo prepričanje, ki deluje kot ovira, pa je prepričanje o neizbežnosti vojne in o tem, da je svet brez orožja nemogoč (Booth 2007, 225). Colin Gray je zapisal, da "priljubljena zmota, da 'vojna nikdar ne reši ničesar', žal izzove tudi ciničen dodatek, 'vendar tudi mir ne'" (Gray v Booth 2007, 225). Kritični teoretiki se s tem ne strinjajo in pravijo, da "če je to res, je to zato, ker venomer ponavljamo ideje, ki so ustvarile svet, ki ne deluje" (Booth 2007, 225). Zato je za kritično teorijo ključnega pomena, da ustvari emancipatorne alternative obstoječim konceptom, ki ohranjajo *status quo* (Booth 2007, 225).

Emancipacija, ki pomeni tudi ustvarjanje pogojev za doseganje tega, kar bi človek lahko bil, ne pa samo pogojev za doseganje človeškosti, je tako kot svetovljanstvo univerzalistična ideja (Booth 2007, 257-8). Univerzalizem so postmodernisti sicer kritizirali, saj naj bi bil imperialističen, elitističen in nevaren, hkrati pa naj bi vsiljeval tudi zahodne vrednote, a vseeno bil nemogoč in naiven (Booth 2007, 258). Walter Truett Anderson je zato napovedal zaton univerzalizma in vzpon koncepta mnogih realnosti. Booth temu nasprotuje, saj univerzalizem in koncept mnogih realnosti nista nujno v nasprotju, pa tudi univerzalizem ni vedno nujno slab. Univerzalnost je pogosto nujna ravno za zaščito raznolikosti. Tak primer je mednarodni standard glede pravic žensk, ki je namenjen zaščiti in promociji raznolikosti v tradicionalno partitarnih skupnostih (Booth 2007, 259).

Emancipacije pa ni mogoče doseči brez enakopravnosti, ki je temelj za vse druge pravice in tudi pogoj za človečnost. Étienne Balibar je celo trdil, da sta enakopravnost in svoboda medsebojno odvisna pogoja za emancipacijo (Booth 2007, 273). Enakopravnost sicer ni enaka homogenosti oziroma enakosti. Enakopravnost namreč pomeni, da "lahko ima vsak približno enak življenjski standard, enakopraven položaj in enakopraven dostop do procesov

politične moči, kljub vsemu pa ohranja svojo individualnost" (Crick v Booth 2007, 274). Razlika je tudi med družbo, ki temelji na enakosti možnosti, in enakopravno družbo. Enakost možnosti je, kot pravi Booth, "konkurenčna tekma, ki ustvarja neenakopravnost", ne pa "sredstvo za promocijo enakopravnosti" (Booth 2007, 274-5). Pri enakosti možnosti namreč ne gre za enakopravnost ljudi, ampak za enakopravnost pravil, zato se v takem sistemu vedno ustvarjajo zmagovalci in poraženci (Booth 2007, 275). Kritična teorija si zato ne prizadeva niti za družbo enakosti, niti za enakost možnosti, ampak za družbo, zgrajeno na enakopravnih načelih pravičnosti in poštenosti (Booth 2007, 274).

Tudi nasprotovanje redukcionizmu znotraj preučevanja mednarodnih odnosov je bistveno za kritično teorijo. Kljub možni kritiki, da "ponuja teorijo vsega", kritična teorija zagovarja načelo holizma (Booth 2007, 228–9). Gre za načelo, da je celota več kot le vsota posameznih delov, in to načelo je zagovarjal tudi Horkheimer, zato je zagovarjal tudi interdisciplinarni pristop k preučevanju (Booth 2007, 228). Veliko teoretikov prevladujočih teorij je poskušalo najti preprost odgovor na vprašanje svetovne politike, zato so se zatekli k redukcionizmu (Booth 2007, 229). Vendar pa je, kot pravi John Peterson, "svetovna politika preveč pomembna, da bi je v imenu teoretične elegance in spretnosti toliko pustili nerazložene" (Peterson 2006, 20). Holističen pogled na družbo je zato pomemben za razvoj učinkovite teorije svetovne varnosti (Booth 2007, 230).

Takšna teorija tudi ne bi temeljila na objektivnosti, ampak na kritični distanci. Kot pravi Booth, si tradicionalni teoretiki prizadevajo za objektivnost, nevtralnost in neodvisnost od vrednot, kritični teoretiki pa trdijo, da je to prizadevanje jalovo, saj popolne objektivnosti ni mogoče doseči. "Družbeni teoretiki, ki opisujejo in razlagajo svet, ne morejo ubežati kontekstom, v katerih in iz katerih opazujejo" (Booth 2007, 237). Pri kritični distanci je pomembno, da se zavedamo, da ko stopimo iz določenega konteksta, se ne premaknemo v področje nevtralnosti. Kritična distanca si sicer prizadeva za objektivnost, ampak se hkrati tudi zaveda, kaj je mogoče in kaj ni (Booth 2007, 237).

Kritične varnostne študije mnogi prištevajo med post-pozitivistične pristope, vendar pa kot pravi Booth (2007, 244), kritična teorija zavrača naturalizem, ki je ena od štirih predpostavk pozitivizma.²¹ Naturalizem je prepričanje, da lahko družbo preučujemo na enak način in z enakimi metodami kot naravo (Booth 2007, 244). Kritična teorija sicer ne zavrača empiričnih raziskav, prav tako pa ne verjame, da je mogoče vse znanje potrditi in preveriti z uporabo izkušenj. Kritično teorijo zanima realnost izkustva, ki v družbenem svetu sicer ni

²¹ Preostale tri so objektivizem, empiricizem in prepričanje v obstoj zakonitosti v družbenem svetu (Smith v Booth 2007, 245).

dostopna z enakimi metodami kot v naravnem, vendar pa "to ni razlog, da ne bi poizkusili, z uporabo največje možne mere sistematičnosti in kritične distance" (Booth 2007, 246).

3.2.5 Kritične varnostne študije in človekova varnost

Odnos Velške šole do koncepta človekove varnosti je jasen: gre za obetaven koncept, ki pa ima še veliko neizkoriščenega potenciala. Če mu bo uspelo doseči, da bodo države postale "lokalni agenti univerzalne človeške emancipacije" namesto glavnih referenčnih objektov in da ljudje ne bodo več sredstvo za doseganje nacionalnega interesa ampak cilj državne politike, potem bo ta potencial izpolnjen (Booth 2007, 323).

Vendar pa obeti zaenkrat niso dobri. Vlade predvsem zahodnih držav so se naučile uporabljati diskurz človekove varnosti v svoj prid in z njim dejansko dosegajo potrditev svojega primata tudi v drugih delih sveta. To pa počnejo s privatizacijo mednarodne pomoči, kar pomeni, da skrb za humanitarno pomoč in socialne storitve prevzemajo zahodne nevladne organizacije in zasebna podjetja (Booth 2007, 324). Koncept pa si države prisvajajo tudi navznoter, saj "oznaka 'varnost' /zagotavlja/ nujnost, pozornost javnosti ter sredstva" (Paris v Booth 2007, 325).

3.3 Pariška šola

Tretji med novejšimi pristopi k preučevanju varnosti v Evropi se je razvil v Parizu. Pariška šola je oznaka za skupino teoretikov s področja varnosti in sekuritizacije, ki pa ne izhajajo iz varnostnih študij in teorije mednarodnih odnosov, ampak iz sociologije. Ti znanstveniki si pri razvoju teorije pomagajo s raziskovanjem delovanja in ravnanja različnih političnih in drugih varnostnih institucij, saj to raziskovanje razkrije drugačne vzorce in procese kot pa uradni diskurz (Wæver 2004, 10). Glavni koncepti, ki jih preučujejo teoretiki Pariške šole, so politična konstrukcija varnosti, sekuritizacija migracij ter področje notranje varnosti, ki je se izoblikovalo v Evropi (C.A.S.E. Collective 2006, 448).

Ravno osredotočanje na notranjo varnost pa je tisto, ki otežuje konstruktivno debato s Kopenhagensko šolo in Kritičnimi varnostnimi študijami. Zadnja pristopa se ukvarjata z analizo varnosti v mednarodnih odnosih, Pariška šola pa pri preučevanju notranje varnosti združuje več disciplin, zraven mednarodnih odnosov še politično sociologijo, kriminologijo in pravo (C.A.S.E. Collective 2006, 449). Glavni predstavnik Pariške šole Didier Bigo je tako ugotovil, da pride do združevanja notranje in zunanje varnosti, kadar se različne institucije borijo za prevlado nad policijskimi, vojaškimi in carinskimi nalogami, ki so vedno bolj deteritorializirane (Wæver 2004, 11). Te institucije pa tudi ustvarjajo novo podobo grožnje, saj povezujejo priseljevanje s terorizmom in organiziranim kriminalom (Wæver 2004, 11). Posebnost Bigojevega pristopa je, da se ukvarja z delovalci in njihovimi dejanji tudi na mikro-ravni. Bigo preučuje tako rutinska dejanja kot tudi odmike od uradne politike posameznih institucij in delovalcev, med katere spadajo tudi policija in zasebne varnostne službe (Wæver 2004, 11).

Dva dejavnika vplivata na pojmovanje varnosti, kot ga ima Pariška šola. Prvi dejavnik je predpostavka, ki v nasprotju s trditvijo Kopenhagenske šole pravi, da desekuritizacija ne zmanjša vedno stopnje nevarnosti, istočasno pa tudi ne okrepi nujno zaupanja v politiko (C.A.S.E. Collective 2006, 457). Definicija nevarnosti, torej določitev grožnje in tveganja, je odvisna od definicije varnosti, to pa omogoča, da upravljanje z nevarnostjo postane način vladanja (C.A.S.E. Collective 2006, 457). Drugi dejavnik pa je pojav "profesionalnih mrež varnostnih agencij, ki skušajo /z uporabo moči in znanja/ monopolizirati resnico glede nevarnosti in nelagodja" (C.A.S.E. Collective 2006, 457).

Pojmovanje sekuritizacije se pri Pariški šoli razlikuje od tistega, ki ga je razvila Kopenhagenska šola. Ne gre torej za govorno dejanje, ki zahteva izjemne ukrepe, ampak za

"zmožnost nadzorovanja državnih meja, upravljanja z grožnjami /in/ definiranja ogroženih identitet" (C.A.S.E. Collective 2006, 457). Varnost torej ni bistven koncept, ampak način vladanja. Pristop se zato ne ukvarja z ugotavljanjem, s kakšnimi nameni je bila uporabljena moč, ampak z učinki igre moči. Prav tako se ne ukvarja z govornimi dejanji, ampak z "ravnaji, občinstvi in konteksti, ki omogočajo in omejujejo ustvarjanje specifičnih oblik vladanja" (C.A.S.E. Collective 2006, 457).

Na področje varnosti sicer vpliva suverena pravica do ubijanja, vendar pa je pomembna tudi sposobnost ustvarjanja takšne podobe sovražnika, s katerim se občinstvo lahko identificira (C.A.S.E. Collective 2006, 457). Sekuritizacija je zato odvisna od "področja varnosti, ki ga ustvarjajo skupine in institucije, ki se same pooblašajo in so pooblašene za določanje, kaj varnost je" (Bigo 2000, 196).

Nadnacionalno področje strokovnjakov za upravljanje z neugodjem, ki zraven policije vključuje še zasebna podjetja in vojaške obveščevalne službe, določa način in obseg nadzora nad ljudmi, za to pa vse bolj uporablja evropske oziroma zahodne vrednote (Bigo 2002, 64). Ti strokovnjaki trdijo, da je tak nadzor del odgovora na izjemne razmere, ki presegajo vsakodnevno politiko (gre torej za sekuritizacijo, kot jo je opisala Kopenhagenska šola), te razmere pa vedno pogosteje vključujejo migracije (Bigo 2002, 63-4). Priseljenci so torej ena tistih skupin ljudi, ki za omenjene strokovnjake predstavljajo vir neugodja (Bigo 2002, 64). Strokovnjaki izhajajo iz predpostavke, da je mogoče nadzorovati prehajanje posameznikov čez državne meje, in zato tudi nočejo izgubiti pravice do nadzora nad tem pretokom (Bigo 2002, 69-70). Vendar pa je nemogoče, kot pravi Bigo, "upravljati z milijoni odločitev, ki jih sprejmejo posamezniki" ter popolnoma zapreti meje (Bigo 2002, 70). Kdor bo hotel vstopiti v kakšno državo, bo to tudi storil, a bo hkrati postal tako "osebni sovražnik" posameznega politika, ki želi ohraniti državno integriteto, kot tudi sovražnik ljudstva, saj krši zakone (Bigo 2002, 70).

Večina teoretikov Pariške šole se v okviru varnostnih vprašanj ukvarja z migracijami in sekuritizacijo migracij. Migracije naj bi zaradi svojega nadnacionalnega značaja ter občutnega vpliva na ljudi in institucije na vseh ravneh predstavljale grožnjo redu in varnosti (Ceyhan in Tsoukala 2002, 21-2). V zahodnem svetu se je zato izoblikoval strah pred "drugačnimi, tujimi, migranti, begunci, Muslimani, 'Nevropejci', 'Hispanci'" (Ceyhan in Tsoukala 2002, 22). Ta umetno ustvarjen strah je navzoč tako v Evropi, kjer je prisotna dokaj stroga priseljevalna politika za državljanje tretjih držav, kot tudi v ZDA, ki so načeloma bolj prijazne do priseljencev. V obeh primerih jih politika kaže kot kriminalce, ki so nesposobni se prilagoditi in domačinom jemljejo službe. Migracije so tako grožnja ne le državi, ampak tudi

varnosti in identiteti celotne skupnosti (Ceyhan in Tsoukala 2002, 22). Identiteta naj bi bila ogrožena, ker priseljencev ni mogoče asimilirati ali integrirati, saj še vedno uporabljajo materni jezik, se izogibajo domačinov in poročanju z njimi ter ohranjajo vezi z matično državo (Ceyhan in Tsoukala 2002, 29).

Nekatere uradne politike prikazujejo priseljence kot škodljive domači ekonomiji, saj naj bi bili odgovorni za povečanje števila brezposelnih in dela na črno. Po drugi strani pa priseljevanje pomeni dotok cenejše delovne sile, kar državam omogoča doseganje kratkoročnih ekonomskih ciljev, kot sta povečanje izvoza in zmanjšanje proizvodnih stroškov. Priseljenci, ki so praviloma mladi, pa omogočajo tudi vzdržnost pokojninskih in drugih sistemov socialne varnosti, ki jo sicer ogroža staranje prebivalstva v državah zahodnega sveta (Ceyhan in Tsoukala 2002, 24).

Z vidika varnosti državne politike svarijo pred priseljenci zaradi potencialne izgube suverenosti, oslabitve mejnega nadzora in porasta kriminala. Zagovorniki tega označevanja priseljencev kot kriminalcev se sklicujejo na uradne policijske statistike o pridržanih in obsojenih osebah, v teh statistikah pa ni zaveden niti kriminal, ki ga policija ne obravnava, niti niso upoštevani predsodki, ki jih imajo tako sodišča kot tudi policisti do priseljencev (Ceyhan in Tsoukala 2002, 25-6). Zraven tega je večina obtoženih priseljencev v postopku zgolj zaradi nepravilnosti glede same priselitve, ne pa zaradi kakšnih tatvin, preprodajanja mamil in drugih kriminalnih dejanj (Ceyhan in Tsoukala 2002, 26). Zaradi teh zavajajočih podatkov trpijo tudi prosilci za azil, ki jih oblasti pogosto enačijo z 'ekonomskimi priseljenci' in jim ne priznavajo bega pred političnim pregonom v njihovi matični državi (Ceyhan in Tsoukala 2002, 28).

Ukrepi, ki jih posamezne države sprejemajo glede priseljevanja, so različni. Francija je v svoji zakonodaji sprejela sistem trojnega nadzora: nadzor meja, nadzor ozemlja in nadzor načina življenja. Italija in Albanija sta podpisali sporazum o sodelovanju, po katerem italijanska policija s čolni nadzoruje albansko obalo, zraven tega pa je poslala še nekaj sto policajev v Albanijo za direkten nadzor. ZDA in EU za nadzor meja uporabljata tudi vojsko in vojaško tehnologijo (Ceyhan in Tsoukala 2002, 31).

Zaradi notranje varnostne politike držav, ki je vse pogostejše povezana tudi z zunanjo politiko, ali celo regionalnimi politikami skupnosti, katerim države pripadajo, postaja razlikovanje med zunanjo in notranjo varnostjo nemogoče. Vojska, element zunanje varnostne politike, želi nadzorovati meje in tako prevzeti naloge policije (Bigo 2000, 173). Ustvarjajo se povezave med terorizmom in kriminalom na eni ter nadzorom nad mejami in priseljevanjem na drugi strani, vse to zaradi "obrambe pred tajnimi organizacijami iz drugih držav, ki vršijo

politično nasilje nad prebivalci te države" (Bigo 2000, 184). Prihaja torej do sekuritizacije meja, ki pomeni zmožnost ustvarjanja in upravljanja z nevarnostjo (Bigo 2000, 174). To 'krizo identitete vojske' sta povzročila upad meddržavnih vojn in porast znotrajdržavnih konfliktov, zato je prišlo tudi do spremembe v vlogi vojske: boj proti sovražniku je zamenjalo ohranjanje miru, vendar z vojaškimi sredstvi (Bigo 2000, 186).

Bigo kritizira dosedanje razlage razvoja koncepta varnosti, ki so se osredotočile na varnost kot zahtevo državljanov in kot govorno dejanje, ki je odvisno od sektorjev, pri tem pa niso upoštevale ravnotežja moči znotraj družbe in dejanj sekuritizacije. Prisila, zaščita, nadzor in zbiranje informacij kot tehnike varnostnih agencij igrajo pomembno vlogo pri preučevanju varnosti, saj so "odgovor na politično racionalnost" (Bigo 2000, 178).

Novo pojmovanje varnosti, ki se je razvilo v zadnjih letih, ne vključuje več zgolj preživetja države, ampak se nanaša tudi na zaščito posameznikov, tako pred zunanjimi grožnjami, kot tudi pred kriminalnimi dejanji. Država mora zraven skupnosti zaščititi tudi sestavne dele te skupnosti (Bigo 2000, 178). Posameznikova varnost je na nek način postala breme za politiko. Pričakovanja in zahteve prebivalstva glede varnosti so vedno večje in politika se ne more distancirati od teh vprašanj, tudi če bi se želela. Dolgo se politika sicer ni ukvarjala z delom policije, v zadnjem času pa so vprašanja glede policije prišla tudi na dnevni red političnih debat. Nekoč je država zgolj zagotavljala sredstva za delovanje policije. Zdaj mora njeno ravnanje razlagati in upravičevati javnosti (Bigo 2000, 180–1).

Bigo pravi, da veliko teoretičnih pristopov pozablja, da varnostne agencije s svojim delovanjem in uporabo specifičnega diskurza opravijo politično mobilizacijo, ki vodi v izjemne ukrepe oziroma sekuritizacijo. Te teorije zato varnost obravnavajo kot pojem, ki se nahaja zunaj območja navadne politike, kot je to imenovala Kopenhagenska šola, in s tem potrjujejo stališče strokovnikov za varnost,²² da samega pojma varnosti ni dobro postavljati pod vprašaj (Bigo 2002, 72). Primer, ki ga navaja Bigo, je ravno Kopenhagenska šola. Kritično pojmovanje, ki ga imajo Buzan, Waever in de Wilde, naj bi socialno in notranjo varnost obravnavalo z vojaškega stališča. Tako tudi ponavljajo stališče, da priseljenci predstavljajo grožnjo nacionalni identiteti, kljub temu, da ne ogrožajo države neposredno. Definicija sekuritizacije, ki jo uporablja Buzan, naj bi bila tudi dokaj neuporabna, saj opisuje ustvarjanje izjem in izjemnih situacij, Bigo pa pravi, da je sekuritizacija vsakodnevni pojav, odvisen od tehnologije, učinkov moči in političnih nasprotovanj, ki se ponavljajo in niso zgolj

²² Koncept strokovnjakov za varnost je enak konceptu strokovnjakov za upravljanje z neugodjem (Bigo 2002, 75; prim. C.A.S.E. Collective 2006, 458).

izjeme (Bigo 2002, 73). Zmotno je tudi prepričanje, da se tehnologija, ki se uporablja za nadzor meja in ljudi, razvija zato, ker je prišlo do sekuritizacije priseljevanja. Situacija je ravno nasprotna, saj razvoj te tehnologije in postopkov, kamor sodijo tudi vizumi, povzroči sekuritizacijo priseljevanja (Bigo 2002, 73).²³

Priseljevanje postane varnostni problem zato, ker ga kot takega predstavijo strokovnjaki za varnost, ne pa zaradi določenih 'zgodovinskih' dogodkov, kot so ekonomske krize ali celo teroristični napadi. Sekuritizacija priseljevanja je pomembna za strokovnjake za varnost, saj z njeno pomočjo ohranjajo in utrjujejo svoj položaj, tudi s tem, da govorijo o novih grožnjah (Bigo 2002, 76). Obveščevalne službe tako zunanji terorizem povezujejo z domačimi priseljenci, policija porast stopnje kriminala razlaga z neprilagojenostjo priseljencev, ekonomisti govorijo o bremenu, ki ga državi predstavljajo priseljenci, akademiki pa vse skupaj povezujejo v grožnjo kulturi (Bigo 2002, 78). Oznaka 'priseljenci' pa ne nanaša zgolj na tiste, ki so šele pred kratkim prišli v državo, ampak tudi na tiste, ki so v državi že dalj časa, pa tudi na druge in tretje generacije priseljencev – torej tiste ljudi, ki so rojeni v državi, a so se njihovi starši rodili drugje (Bigo 2002, 78).

Bigo ima drugačno pojmovanje varnosti kot Kopenhagenska šola, Kritične varnostne študije ali celo tradicionalni pristopi. Varnost povezuje z migracijami, vendar pa ta pojma nista niti naravna, niti ne opisujeta določenega pojava, niti ne izvirata iz socialnih problemov, ki pestijo države. Gre za izrazito politična koncepta, ki nista namenjena pojasnjevanju, ampak mobilizaciji. Za strokovnjake za varnost je ta mobilizacija pomembna, saj priseljence vidijo kot problem državne varnosti, ki ga ni mogoče rešiti s spremembo zakonodaje, ampak samo s skrajnimi ukrepi (Bigo 2002, 71). Vendar pa Bigo pravi, da je problem mogoče rešiti tudi drugače: s kompromisom, ki je mogoč takrat, ko delovalci uvidijo, da so priseljenci lahko pomembna pridobitev za nacionalni interes države, ki jih je sprejela (Bigo 2002, 71).

Alternativne varnostne šole v Evropi torej prinašajo pomembno alternativo tradicionalnim teorijam: nove referenčne objekte. Medtem ko se tako realizem in liberalizem ukvarjata z varnostjo države, Kopenhagenska, Velška in Pariška šola govorijo o posamezniku kot referenčnem objektu. Za koncept človekove varnosti je to zelo pomembno, saj je bistvo ravno v zagotavljanju dobrobiti ljudi, ne pa države. Res pa je tudi, da se nobena od treh šol eksplicitno ne ukvarja s človekovo varnostjo, ampak jo zgolj omenjajo ali celo zavračajo. Zato bom – preden predstavim ugotovitve mojega raziskovanja – na kratko opisal še nekatere zunajevropske pristope k človekovi varnosti.

²³ Strožji mejni nadzor in oteževanje vstopa v državo priseljencem - in tudi beguncem - sta sicer dela "strategije za ohranjanje distance med /domačo/ družbo in nevarnim zunanjim okoljem" (Huysmans 2006, 55).

3.4 Drugi alternativni pristopi

Do sedaj sem preučil pristope k varnosti, ki koncept človekove varnosti omenjajo zgolj posredno, ali pa sploh ne. Zraven tega so bili vsi trije predstavljeni alternativni pristopi evropskega izvora in bolj ali manj osredotočeni na varnost v Evropi. Vendar pa obstajajo tudi drugi pristopi, ki se ukvarjajo s človekovo varnostjo in niso nujno evropskega izvora, ali pa celo zavračajo pretirano 'evropocentričnost'. Predstavil bom tri takšne pristope: feminizem in njegovo afriško različico, pojmovanje človekove varnosti, ki se je razvilo v Južni Ameriki, ter avstralazijski pristop. Prvima dvema je skupno, da za razliko od evropskih teorij preučujeta človekovo varnost s stališča držav v razvoju in držav tretjega sveta, medtem ko tretji pristop sodi med najbolj celovite.

3.4.1 Feminizem

Feministični pristop k človekovi varnosti izhaja iz predpostavke, da veliko vlogo igra družbeni spol, ter se ukvarja z in poskuša spremeniti "neenaka razmerja moči med ženskami in moškimi" (Hudson 2005, 156). Feminizem zagovarja trditev, da bi novo, feministično pojmovanje moči v enaki meri pripomoglo k izboljšanju varnosti žensk in moških. Tradicionalno pojmovanje moči, ki je odvisno od družbenega spola, namreč škoduje obojim, novo pojmovanje pa poudarja, da je "preživetje ene/ga/ odvisno od blagostanja druge/ga/" (Hudson 2005, 156). Vendar pa feminizem ne izpostavlja zgolj razlik v potrebi po varnosti med ženskami in moškimi, ampak tudi razlike znotraj obeh skupin. Ženske v razvitem svetu so v drugačnem položaju kot ženske v državah tretjega sveta, zato imajo tudi drugačno potrebo po varnosti (Hudson 2005, 157).

Tako kot marksizem ni samo eden, obstaja tudi več feminizmov (Hudson 2005, 158). Rosemarie Tong govori o liberalnem, marksističnem, socialističnem, radikalnem, psihoanalitičnem in postmodernem feminizmu (Tong v Hudson 2005, 158), ki se razlikujejo glede na pristop k varnosti. Liberalni feminizem se na primer ukvarja s problemom nevidnosti žensk, marksistični, socialistični in radikalni feminizem pa vidijo patriarhalno ureditev kot vir njihovega zatiranja (Hudson 2005, 158–9). Ne glede na to pa vsi feministični pristopi trdijo, da je mogoče "celovito varnost doseči samo, če so odpravljeni odnosi nadvlade in podreditve v vseh življenjskih /situacijah/ in je dosežena pravičnost za vse družbene spole" (Hudson 2005, 162).

Heidi Hudson (2005, 164) opozarja, da zahodne teorije mednarodnih odnosov pri preučevanju varnosti in groženj varnosti ne upoštevajo razlik glede na družbeni razred, kulturo, raso in družbeni spol. Zraven tega ne upoštevajo družbenega spola, ko govorijo o političnih skupnostih, kar potem pomeni, da se družbeni spol nanaša zgolj na posameznike (Hudson 2005, 164). Tradicionalne varnostne študije tudi ohranjajo pogled na svet z vidika moških, enako velja za obravnavanje odnosov moči, na katerih temeljijo države. Tak pogled zavrača možnost, da so ljudje sami sposobni prepoznati nevarnosti, ali celo prispevati k varnosti. Pristop k varnosti, ki upošteva družbeni spol, pa zagovarja povezavo varnosti in možnosti posameznikov pri njenem določanju in omogočanju. Ta pristop 'od spodaj' (bottom up) pravi, da se varnost mora "začeti s posameznikom" (Hoogensen in Stuvøy 2006, 211).

Očitek neustreznosti se ne nanaša zgolj na tradicionalne teorije, kot sta realizem in liberalizem, ampak tudi na zahodno različico feminizma. Slednji namreč vse ženske tretjega sveta pojmuje kot zatirano skupino in v njenem imenu morajo govoriti "razsvetljene feministke" (Hudson 2005, 168; Hoogensen in Stuvøy 2006, 216). Ta "beli diskurz srednjega razreda", kot ga imenuje Hudson, je tarča kritik tako feminizma tretjega sveta kot tudi zahodnih feministk, ki se "zaradi vere, rase ali družbenega razreda počutijo izključene iz /tega/ diskurza" (Hudson 2005, 169). Swanee Hunt in Cristina Posa zato predlagata koncept 'vključujoče varnosti' (*inclusive security*), kjer v ospredju ni ranljivost žensk, ampak njihova aktivnost. Namesto pravičnosti glede na družbeni spol v ospredje stopa učinkovitost in ženske so v mirovnih pogajanjih bolj učinkovite, saj igrajo ključno vlogo v nevladnih organizacijah in drugih civilno-družbenih gibanjih (Hunt in Posa 2001, 38).

Podobno razmišlja afriški feminizem, ki se je razvil kot odgovor na zahodni feminizem. Družbeni spol obravnava kot element preučevanja, ki je drugim enakovreden, ne pa nujno nadrejen, saj so pri vprašanjih, kot sta rasizem in imperializem, prizadete tako ženske kot tudi moški. Afriški feminizem, ki se ukvarja z vsakodnevno "realnostjo življenj afriških žensk", poudarja tudi kulturni kontekst, osrednjo vlogo družine in pomen sodelovanja z moškimi (Hudson 2005, 170).

Tudi Hudson namesto zahodnega pogleda predlaga takšen koncept človekove varnosti, ki upošteva povezavo med političnimi procesi in strukturami na eni ter vsakodnevnimi izkušnjami žensk na drugi strani (Hudson 2005, 164). Človekova varnost zanjo pomeni dopolnilo državni varnosti, ki na dolgi rok omogoča, da država ni več cilj, ampak sredstvo za doseganje varnosti, saj je država trenutno še vedno bolj ali manj edina politična struktura, ki je zmožna in sposobna zagotavljati varnost posameznikov (Hudson 2005, 165).

Gunhild Hoogensen in Kirsti Stuvøy se s tem ne strinjata popolnoma. Države niso edine, ki ustvarjajo procese za doseganje in povečanje človekove varnosti, saj imajo to zmožnost in sposobnost tudi posamezniki sami. Države bolj ali manj zgolj posredujejo, kadar se pojavijo nasprotja in neravnovesja med dominantnimi in ne-dominantnimi skupinami. Feministični pristop se osredotoča ravno na te odnose med dominantnimi oziroma 'varnimi' in ne-dominantnimi oziroma 'ne-varnimi' delovalci, saj ponavadi dominantne države oziroma njihovi zastopniki določajo, kaj je človekova varnost in kdo je ogrožen, same pa nočejo priznati, da so tudi dovzetne za grožnje le-tej (Hoogensen in Stuvøy 2006, 219-20).

Feminizem poudarja pomen konteksta pri razumevanju varnosti. Koncepta 'svoboda pred strahom' in 'svoboda pred pomanjkanjem' tako nista smiselna sama po sebi, ampak je njun pomen odvisen tako od konteksta kot tudi od odnosa med dominantnimi in ne-dominantnimi skupinami (Hoogensen in Stuvøy 2006, 221). Z upoštevanjem teh dveh predpostavk je mogoče v razpravo o varnosti zraven tradicionalnih konfliktov, kot so vojne, vključiti tudi konflikte na osebni in predvsem zasebni ravni, kamor spadata tudi nasilje v družini in spolno nasilje (Hoogensen in Stuvøy 2006, 225).

3.4.2 Južnoameriški pristop k človekovi varnosti

Čilenec Jorge Nef v svojem pristopu k človekovi varnosti izhaja iz Wallersteinove teorije svetovnega sistema. Nef nasprotuje predpostavki, da so razviti deli sveta varni, medtem ko so nerazvite regije nevarne. Svet vidi kot medsebojno povezan sistem, v katerem slabosti periferije povzročajo nestabilnost celotnega sistema, torej tudi razvitega centra (Nef 1999, 1. poglavje). Koncepta centra in periferije se ne nanašata zgolj na razlikovanje med razvitim severom in nerazvitim jugom oziroma prvim in tretjim svetom, ampak se nasprotovanje med centrom in periferijo kaže tudi znotraj razvitih regij (Nef 1999, 1. poglavje).

Vsak sistem vključuje pet elementov: kontekst, kulturo, strukturo delovalcev, procese odnosov sodelovanja in nasprotovanja med delovalci ter namerne in nenamerne posledice njihovih dejanj. Svetovni sistem pa je sestavljen iz podsistemov, med katere sodijo okolje, ekonomija, družba, politika in kultura (Nef 1999, 1. poglavje), to pa so hkrati tudi dimenzije človekove varnosti, ki so definirane v smislu človekovih pravic (Nef 1999, 1. poglavje).²⁴ Prva dimenzija zraven okoljske varnosti vključuje še osebno in fizično varnost, nanaša se pa

²⁴ Podsisteme povezujejo določeni elementi oziroma 'mostovi': okolje in ekonomijo povezujejo naravna bogastva, politiko in kulturo povezuje ideologija (Nef 1999, 1. poglavje; Kermani 2006, 25).

na pravico tako posameznikov kot skupnosti do zdravja, življenja ter prebivanja v varnem okolju. Ekonomska varnost se nanaša na pravico do zaposlitve in uporabe naravnih dobrin z namenom preživljanja in odprave pomanjkanja. Družbena ali socialna varnost pomeni svobodo pred diskriminacijo zaradi starosti, spola, etnične pripadnosti ali družbenega položaja. Politična varnost obsega avtonomijo, participacijo, pravico do predstavnosti, dostop do institucij za varovanje pravičnosti ter zaščito pred zlorabo. Kulturna varnost pa je "vrsta psiholoških usmeritev družbe, ki omogočajo ohranjanje in izboljšanje sposobnosti za nadzor nad negotovostjo in strahom" (Nef in drugi v Nef 1999, 1. poglavje). Povezava med elementi sistema in dimenzijami človekove varnosti je prikazana v tabeli 3.1.

Tabela 3.1: Svetovni sistem

	Okolje	Ekonomija	Družba	Politika	Kultura
Kontekst	Naravno okolje	Ekonomski modeli	Družbena pričakovanja in tradicije	Zunanji in notranji konflikti	Podobe fizičnega in družbenega sveta
Kultura	Ekokultura	Ekonomske doktrine	Norme in vrednote	Ideologije	Filozofija
Struktura delovalcev	Količina in razporeditev naravnih bogastev	Proizvajalci in potrošniki, delo in kapital	Družbene strukture, skupine, razredi	Interesne skupine, politične stranke, vlade	Šole, univerze in druge izobraževalne ustanove
Procesi	Poraba in obnova ozračja, vode, zemlje, rastlinstva in živalstva	Proizvodnja in distribucija dobrin in uslug	Sodelovanje, konflikt, mobilizacija, demobilizacija	Reševanje konfliktov skozi konsenz, zatiranje in upor	Učenje
Posledice	Vzdržnost ali entropija	Blaginja ali revščina	Enakopravnost ali neenakopravnost	Vladanje ali nasilje	Razsvetljenje ali nevednost

Vir: Nef (1999, 1. poglavje).

Nef je varnost definiral kot zmanjšano ne-varnost (Nef in Varnderkop v Nef 1999, 1. poglavje). Njegov koncept namreč ni osredotočen na sredstva za odpravljanje posledic nevarnosti, ampak poudarja pomen preventivnega delovanja oziroma ukvarjanja z vzroki za nevarnost. Posebno pozornost namenja občutku ne-varnosti, ki ga doživljajo ljudje v tistih sektorjih, ki so bolj izpostavljeni in ranljivi, saj je varnost na višjih ravneh svetovnega sistema odvisna od varnosti na nižjih ravneh. Istočasno pa na varnost podsistemov vpliva varnost

svetovnega sistema kot celote, saj je "vsak sistem tako močan kot njegov najšibkejši člen" (Nef 1999, 1. poglavje).

Drugi Čilenec, Francisco Rojas Aravena, daje prednost globalnemu humanizmu pred realizmom in korporativnim globalizmom. Namesto realističnih vrednot, kot so hegemonija, sistem zavezništov in protekcijonizem, ter globalističnih vrednot, kot so kapitalizem, potrošnja in prosti trg, naj bi v ospredje stopilo poudarjanje enakih možnosti, zadovoljevanje osnovnih potreb in medsebojna odvisnost. Namesto ohranjanja starega sistema pa naj bi prišlo do preoblikovanja sistema, ki bi odpravil tako blokovske delitve kot liberalno ureditev in uvedel globalni red (Rojas Aravena 2002, 6).

3.4.3 Avstralazijski pristop

Alexander Lautensach je opozoril na pomanjkljivost konceptov 'svobode pred strahom' in 'svobode pred pomanjkanjem'. Pojme svoboda, pomanjkanje in strah vidi kot subjektivne in čustvene, zato jih je težko uporabiti v povezavi z dejanskimi političnimi cilji. Vsak posameznik te pojme zaznava drugače glede na kontekst in kulturno ozadje (Lautensach 2006, 3). Primernejša bi tako bila podrobnejša definicija, ki 'svobodo pred pomanjkanjem' skrči na nujno potrebne pogoje za preživetje, kot na primer na 'svobodo pred stradanjem'. Vendar pa je tudi ta definicija težavna, saj je težko določiti nujno potrebne pogoje, kadar gre za npr. osebni dohodek, in celo nemogoče, kadar gre za človekove pravice (Lautensach 2006, 4).

Za boljše razumevanje človekove varnosti Lautensach zato predlaga preučevanje virov nevarnosti, ki ogrožajo posameznike. Posamezniki morajo biti tudi vključeni v proces prepoznavanja teh virov, to pa je mogoče doseči z izvajanjem anket. Preučevanje virov nevarnosti pomeni odmik od subjektivnosti 'svobode pred pomanjkanjem' in 'svobode pred strahom', saj gre za osredotočenje na točno določene pojme, kot so kriminal, terorizem, lakota, poplave in druge naravne nesreče, zdravstvene težave (Lautensach 2006, 4–5; Lautensach in Hassenzahl 2007).

Jedro avstralazijskega pristopa k človekovi varnosti je 'model štirih stebrov'. Gre za štiri področja človekove varnosti, ki se ukvarjajo z vojaško-strateško varnostjo, ekonomsko varnostjo, zdravstveno varnostjo in okoljsko varnostjo (Lautensach 2006, 5). Vojaško-strateška varnost se ukvarja z notranjimi in zunanjimi odnosi različnih skupin z različnimi interesi (Lautensach in Hassenzahl 2007). Kot druge kritične teorije tudi model štirih stebrov priznava nove delovalce na tem področju: državam in skupinam držav so se pridružile nevladne organizacije in nadvladane korporacije. Poudarek vojaško-strateške varnosti tako

ni na vojnah in meddržavnih konfliktih, ampak na vplivu globalizacije in terorizma na državno varnost, redkosti naravnih bogastev na mednarodne odnose, begunskih krizah in trgovini z belim blagom. Državna varnost pa ni mogoča brez mednarodnega prava in mednarodnih sodišč na eni ter skrbi za človekove pravice na drugi strani (Lautensach 2006, 6).

Pri ekonomski varnosti gre za premik stran od nekdanj priljubljene trditve, da zadostna količina naravnih bogastev pomeni gospodarsko rast, ki vodi v večjo ekonomsko varnost državljanov. Novo pojmovanje upošteva predpostavko, da poraba naravnih bogastev, onesnaževanje, uničevanje ekosistema in prekomerna potrošnja pomenijo, da večanje potrošnje v smislu gospodarske rasti dejansko pomeni zmanjšanje ekonomske varnosti na dolgi rok (Lautensach 2006, 6). Potrebno je torej ponovno premisliti, kaj pomenita napredek in razvoj (Lautensach in Lautensach v Lautensach 2006, 6), ter preučiti posledice razvoja tehnologije (Hampson in Hay v Lautensach 2006, 6).

Zdravstvena varnost, ki se pogosto uvršča pri vrhu prej omenjenih anket (Lautensach 2006, 4), vključuje ukrepe za preprečevanje in odpravo posledic, ki jih ima okoljska kriza za zdravje prebivalstva. Med te posledice spadajo epidemije in pandemije, pa tudi večja dovzetnost posameznikov za bolezni zaradi podhranjenosti (Lautensach 2006, 6). Zdravstvena varnost se torej navezuje na četrti steber oziroma okoljsko varnost. Slednja se nanaša na zaščito in upravljanje z ekosistemi, ki delujejo kot vir naravnih bogastev in zaščita pred naravnimi nesrečami. Uspešna zaščita ekosistemov in s tem povečana okoljska varnost pa je možna zgolj s ponovno preučetvijo "kulturno pogojenega odnosa do naravnega okolja" (Lautensach 2006, 6–7).

Sklep

Kot smo videli se vsak od predstavljenih pristopov bolj ali manj ukvarja z zagotavljanjem človekove varnosti – nekateri posredno, nekateri neposredno. Zato človekova varnost tudi ni v izključni domeni samo ene teorije. Kljub vsemu pa lahko govorimo o večji ali manjši primernosti posameznih pristopov.

Že na prvi pogled je očitno, da klasični realizem ne sodi med pristope, ki so med uporabnejšimi za koncept človekove varnosti. To je razvidno iz realističnega trikotnika, ki vsebuje osredotočenost na državo, na preživetje države in na koncept samopomoči, ki se prav tako nanaša zgolj na države. Država tako ni zgolj glavni delovalec, ampak tudi referenčni objekt. Še več. Realizem se primarno sploh ne ukvarja z drugimi delovalci, kot so na primer mednarodne institucije ali celo posamezniki. O slednjih dejansko govori samo v primeru, ko državi priznava nadzor nad notranjo zakonodajo in sredstvi notranje prisile, ki njenim državljanom omogočajo notranjo varnost, medtem ko je zunanja varnost zaradi anarhičnosti mednarodnega sistema vedno ogrožena, zato je potrebno državo zaščititi. Težava realizma je, da se ne ukvarja z zunanjimi nevarnostmi, ki ne izhajajo iz mednarodnega sistema, ampak iz nedržavnega oziroma naravnega okolja (naravne nesreče, onesnaževanje, epi- in pandemije).

Podobno kot za realizem velja tudi za neorealizem in varnostne študije. Edina razlika je ta, da nikjer eksplicitno ne omenjata posameznikov, ampak venomer govorita zgolj o državah in njihovih interesih. Liberalni realizem angleške šole je pri tem drugačen. Že samo dejstvo, da se ukvarja s pravičnostjo, nakazuje možnost, da je v svetovnem smislu pomembno še kaj drugega kot le države. Zraven meddržavne sta definirani tudi človeška in svetovna pravičnost, obe pa lahko pomembno prispevata k preučevanju koncepta človekove varnosti. Prva zaradi poudarjanja človekovih pravic, druga pa zaradi poudarjanja dobrobiti sveta kot celote, kar nujno vpliva tudi na dobrobit ljudi kot sestavnih delov te celote.

Za liberalizem so vsaj na deklarativni ravni posamezniki in skupine posameznikov pomembnejši kot države, ki te posameznike in skupine zgolj predstavljajo. Kljub temu se mi zdi, da ima klasični liberalizem dve pomanjkljivosti. Prva je pretirano poudarjanje ekonomskega vidika delovanja posameznikov. Prizadevanje za materialno dobrobit se namreč ne prevede nujno kot zagotavljanje lastne finančne oziroma materialne neodvisnosti, ampak se lahko prevede tudi bolj negativno: kot želja po kopičenju vedno večjega bogastva in pretirana tekmovalnost med posamezniki. Na tak način je koncept človekove varnosti

definiral tudi UNDP, ko je v ospredje postavil tržne priložnosti, vseeno pa je njegova definicija še vedno merilo in izhodišče za nadaljnje preučevanje.

Druga pomanjkljivost liberalizma je pretirano ukvarjanje z državo, njenimi voditelji in meddržavnim delovanjem, kar je v nasprotju s samim temeljnim načelom liberalizma o primarnosti družbenih delovalcev. Res je sicer, da državni voditelji spadajo med družbene delovalce, vseeno pa bi bilo bolje, če bi teorija namenjala več pozornosti posameznikom kot živim bitjem, ne pa njihovim funkcijam.

Neoliberalizem je po drugi strani bolj uporaben, saj k preučevanju dodaja pomemben element: institucije. Če upoštevamo, da je država pogosto vir nevarnosti za ljudi, in tudi, da ljudje niso vedno v stanju se braniti sami oziroma zagotoviti lastne varnosti (npr. v primeru humanitarne katastrofe), je delovanje od držav sicer odvisnih, a nepristranskih institucij ključnega pomena za zagotavljanje pomoči (sem sodi tudi humanitarna intervencija). Zraven širitve koncepta varnosti z novimi delovalci neoliberalizem priznava tudi vedno večjo pomembnost t. i. nizke politike, ki vključuje tako ekonomska vprašanja, kot tudi vprašanja povezana s človekovimi pravicami, varstvom okolja in drugimi viri groženj človekovi varnosti. Večino teh vprašanj nizke politike tudi ni mogoče rešiti z vojaško silo, kar dejansko pomeni povečanje varnosti ljudi zaradi manjše možnosti oboroženih konfliktov. Vseeno pa velja, da se tudi neoliberalistična teorija preveč ukvarja s posameznimi državami in njihovim iskanjem koristi. Mednarodne institucije in organizacije tako v prvi vrsti delujejo kot nekakšen posrednik za sodelovanje med državami in posledično doseganje koristi zanje. Vsako izboljšanje blagostanja ljudi se zato bolj zdi kot stranski učinek, ne pa dejanski cilj delovanja.

Med tradicionalnimi teorijami je neoliberalistični pristop kozmopolitanskega multilateralizma še najbližje samemu konceptu človekove varnosti. Held se tako ukvarja s posamezniki in predlaga svetovljansko ureditev za zagotavljanje človekove dobrobiti. Vendar pa ima ta ureditev po mojem mnenju dve očitni pomanjkljivosti. Prva se nanaša na svetovni parlament. Held izrecno navaja, da bi bile v parlamentu zastopane demokratične države, vendar pa pri tem ni določil niti meril za demokratičnost, niti ni omenil 'nedemokratičnih' držav. Zato tudi ni jasno, ali bi bile v parlamentu zastopane države, katerih politični sistem ustreza demokratičnim zahtevam, ali države, ki so se same opredelile kot demokratične. V prvem primeru bi to pomenilo, da bi o demokratičnosti določal nek zunanji delovalec na podlagi prej določenih kriterijev, v drugem primeru pa, da bi lahko bile v parlamentu zastopane države, ki *de facto* niso demokratične, kljub temu, da imajo demokratičnost zapisano ali v imenu ali v ustavi (tak primer je Demokratična ljudska republika Koreja).

Ko bi razrešili problem definicije demokratičnih držav, bi bilo potrebno razrešiti vprašanje legitimnosti svetovnega parlamenta. Institucija, odgovorna za določanje pravil svetovljanskega sistema, bi morala za uspešen razvoj združevati vse državne delovalce, ne pa zgolj demokratične. Held sam govori o enakopravnosti ljudi, zato bi pričakovali, da bo zagovarjal enakopravnost na vseh področjih. Samovoljno izključevanje posameznih držav iz svetovne institucije daje slab zgled za doseganje enakopravnosti posameznikov in kaže na 'zahodnocentričnost' tega pristopa. Vrednote zahodnega sveta niso več vredne od vrednot ostalega sveta, ampak so zgolj drugačne. 'Nedemokratične' države, ki bi bile izključene iz tega parlamenta, morda tega parlamenta in njegovih odločitev sploh ne bi upoštevale in bi jim celo nasprotovale, kar bi lahko izzvalo posredovanje svetovne vojske.

Sam koncept svetovne vojske pa je druga pomanjkljivost Heldove svetovljanske ureditve. Trenutno obstaja več takšnih naddržavnih vojaških formacij (vojska zveze NATO, vojaške sile Evropske unije, mirovne sile OZN), vendar imajo bolj ali manj težave s pomanjkanjem denarja, opreme in osebja, saj države prostovoljno namenjajo sredstva za te sestave. Tudi meddržavna nasprotja se lahko kažejo znotraj takšne vojske, če je recimo poveljnik iz ene od držav v sporu, vojaki pa iz druge od držav v sporu. Tudi če si Heldovo rešitev vojakov prostovoljcev razlagamo tako, da se ti vojaki v svetovno vojsko javijo neodvisno od matične države, je dokaj utopično pričakovati, da bo takšna vojska številčno močna. Vojaki se nočejo več boriti niti v vojski lastne države, zato bi bilo še manj zanimanja za bojevanje v neki tuji vojski.

Zaščita človekove varnosti kot jo lahko razumemo v pristopu Kopenhagenske šole, poteka preko zaščite posameznih referenčnih objektov glede na sektor, ki ga obravnavamo. Če se ukvarjamo s političnim in vojaškimi vprašanji, bo ljudem varnost prinesla zaščita države. Ko so v ospredju ekonomske težave, bo zaščita podjetij pomenila ohranjanje delovnih mest in vira dohodka. Zaščita rastlinskih in živalskih vrst ter njihovega življenjskega prostora pomeni ohranjanje naravnega ravnovesja, ki je nujno za človeški obstoj. Znotraj družbe pa zagotavljanje človekove varnosti omogočimo z zaščito identitete posameznikov in skupnosti.

Ne smemo pa pozabiti, da gre v tem primeru zgolj za uporabo sektorjev in pripadajočih referenčnih objektov v povezavi s konceptom človekove varnosti in da to niso primeri, o katerih govori sama Kopenhagenska šola. Varnost in s tem tudi človekova varnost ni končni cilj, za katerega si ta šola prizadeva. Zanj to ni normalna politika, ki omogoča normalno življenje ljudi v zdravem okolju, ampak politika izjem, ki vodi v skrajne ukrepe, ti pa onemogočajo dostojno življenje vsaj delu svetovnega prebivalstva.

Kljub temu, da sodi med alternativne pristope k varnosti, teorija sekuritizacije ne sodi med tiste, ki odločilno prispevajo k preučevanju človekove varnosti. Njena glavna pomanjkljivost je, da se preveč ukvarja z državnimi delovalci, premalo pa s posamezniki in zagotavljanjem njihove dobrobiti. Kot smo izvedeli, je človekova varnost univerzalnega pomena, osredotočenost na ljudi pa ena njenih ključnih lastnosti. So pa uporabni določeni elementi pristopa Kopenhagenske šole, med katere sodi Buzanovo pojmovanje države kot orodja za zaščito posameznikov ter zagovarjanje širšega koncepta varnosti, ki kljub osredotočenosti na državo dopušča in celo zagovarja preučevanje novih referenčnih objektov.

Pariška šola je morda bližje Kopenhagenski, kot se zdi na prvi pogled. Obema je skupno dejstvo, da izhajata iz sekuritizacije, čeprav jo drugače definirata. Obe tudi poudarjata vidno vlogo državnih delovalcev, kar pomeni, da se obe v večji meri ukvarjata z njimi, ne pa s posamezniki in njihovo varnostjo. Medtem ko Kopenhagenska šola preučuje državnike in njihova govorna dejanja (torej dinamiko znotraj diskurza), Pariška šola preučuje migracije in odgovor držav in drugih delovalcev s področja varnosti nanje (torej dinamiko znotraj družbenih odnosov). Kljub temu pa je nekaj očitnih razlik med obema pristopoma. Medtem ko ima Kopenhagenska šola svoj izvor v konstruktivistični teoriji mednarodnih odnosov, je Pariška šola interdisciplinarni pristop, ki sicer izhaja iz kritične in poststrukturalistične sociologije.

Bistvena razlika med pristopoma je, da se Pariška šola ne ukvarja z mednarodno varnostjo, ampak z vprašanji varnosti znotraj držav. Preučuje ravnanje različnih delovalcev s področja varnosti v povezavi z migracijami. To sicer pomeni, da se v večji meri ukvarja s posamezniki, oziroma vsaj z učinki, ki jih imajo dejanja 'strokovnjakov za varnost' nanje, vendar pa je preučevanje zastavljeno preozko, da bi se lahko približalo celovitosti. Veliko njenih avtorjev se ukvarja s preučevanjem notranjih groženj, medtem ko so zunanje grožnje omejene na priseljevanje, ki pa se nujno povezuje z notranjimi grožnjami. Prav tako ni govora o varovanju okolja, kar pomeni, da se ne ukvarjajo z eno najresnejših groženj današnjega časa. Res pa je, da Pariška šola postavlja posameznike in skupnost za referenčni objekt, državo pa vidi kot tisto, ki zagotavlja varnost.

Že same bistvene razlike med Kopenhagensko in Pariško šolo so ovrgle tezo o relativni enakosti novih evropskih pristopov k preučevanju varnosti, svoje pa je dodala tudi analiza Velške šole oziroma Kritičnih varnostnih študij. Slednje so edine med tremi evropskimi šolami, ki se v prvi vrsti ukvarjajo z ljudmi. Referenčni objekt so tako posamezniki in skupine posameznikov, ne pa družbena dejstva, kot bi rekli konstruktivisti. Varnost tako definirajo širše, ne pa zgolj v smislu vojaške varnosti, kot to počnejo realisti in Kopenhagenska šola.

Hkrati je Velška šola edini med tremi pristopi, ki na nek način v preučevanje vključuje tudi varovanje okolja. To deloma izhaja iz Horkheimerjevega pojmovanja emancipacije, deloma pa iz načela enakopravnosti in s tem enakosti možnosti. Kljub vsemu pa je ideja o okoljski varnosti zgolj nakazana in ni podrobno razvita.

Glavni prispevek Velške šole je koncept emancipacije ljudi, ki je s svojim pojmovanjem osvoboditve ljudi od ovir oziroma groženj še najbliže osnovni definiciji človekove varnosti, razviti v UNDP. Vendar pa obstaja tudi težava s konceptom emancipacije. Kritične varnostne študije državo pojmujejo kot enega od virov človekove nevarnosti in zavračajo trditev, da je država tista, ki bi morala skrbeti za varnost ljudi. Vprašanje, ki se ob tem poraja, je: kdo pa bi naj skrbel za varnost ljudi? Ljudje sami? Mednarodne organizacije, ki so jih ustanovile države? Če nam je to všeč ali ne, je država zaenkrat še vedno tista, ki ima dovolj velik mobilizacijski potencial za zagotavljanje varnosti ljudi, saj lahko zagotovi finančna in materialna sredstva ter osebje za ta namen.

Kopenhagenska, Pariška in Velška šola se torej med seboj bistveno razlikujejo. Vsaka govori o drugem referenčnem objektu, vsaka drugače vidi vlogo države, nenazadnje pa si nasprotujejo tudi v pojmovanju same varnosti. Za Kopenhagensko šolo je varnost tako neuspeh, Pariška šola v varnosti vidi način vladanja znotraj države in jo povezuje z migracijami, Velška šola pa varnost povezuje s človeško emancipacijo. Vsem šolam pa je skupno, da jim do celovitosti manjka nek ključen element. Kopenhagenska šola se premalo ukvarja z ljudmi (če izvzamemo politične voditelje, ki v svetovnem merilu predstavljajo manjšino), Pariška šola pozablja na zunanje grožnje varnosti (tudi migracije so bolj notranja grožnja v tem pogledu), Velška šola pa ne ponuja prepričljivega odgovora, kdo naj bi ljudem pomagal pri emancipaciji.

Teorije, ki so se razvile zunaj Evrope, ponujajo drugačen pogled na problematiko varnosti ljudi. Južnoameriški teoretiki se tako ukvarjajo s preventivnim delovanjem za omogočanje varnosti, ne pa z odpravljanjem posledic. Ključ do uspeha vidijo v okoljski vzdržnosti, ekonomski blaginji in družbeni enakopravnosti, vendar pa po drugi strani večino ali pa kar vse te elemente v konceptu emancipacije združuje tudi Velška šola. Feminizem in še posebej afriški feminizem k temu dodajata, da je za učinkovito zagotavljanje človekove varnosti potrebno upoštevati, da po eni strani določene grožnje prizadenejo vse ljudi v enaki meri, po drugi strani pa obstaja veliko groženj, ki prizadenejo posamezne skupine ljudi v večji meri kot druge. Posebno pozornost namenjata družbenemu spolu, pa tudi razlikovanju glede na različne dele sveta, saj na primer za razliko od Evrope v državah tretjega sveta lakota predstavlja resno grožnjo. Tudi feminizem ugotavlja, da je država bolj ali manj tista, ki

zagotavlja varnost, s tem pa se ne strinja afriški feminizem, ki tudi v posameznikih vidi potencial za doseganje lastne varnosti.

Avstralazijski model človekove varnosti se zdi najbolj celovit. Ukvarja se tako s tradicionalnimi oziroma vojaškimi grožnjami varnosti, kot tudi z ekonomskimi, okoljskimi in zdravstvenimi grožnjami. Referenčni objekt so posamezniki, država pa sredstvo za zagotavljanje varnosti. Ta pristop celo predlaga neposredno udeležbo ljudi pri določanju varnosti. 'Svoboda pred strahom' in 'svoboda pred pomanjkanjem' sta namreč pojma, ki sta odvisni od zaznav posameznikov, kar pomeni, da sta sama pojma presplošna za učinkovito preučevanje človekove varnosti. Lautensach zato predlaga vključitev mnenj posameznikov z uporabo anket, izvedenih v več državah. Težava pa je v tem, da je v preučevanje nemogoče vključiti mnenja vseh posameznikov o tem, kaj jih najbolj ogroža. Po drugi strani pa vsakršna uporaba vzorca pomeni novo posploševanje, to pa lahko vodi do tega, da so pomembni elementi oziroma vidiki varnosti izpuščeni iz proučevanja.

Čeprav se morda ne zdi tako, pa je dejansko vsaka od obravnavanih teorij prispevala svoj delež k opredelitvi in preučevanju človekove varnosti. Tudi realizem, ki je s svojo prevlado med hladno vojno povzročil iskanje alternativ državni varnosti bolj ali manj nemudoma po koncu blokavske delitve. Da so tudi tradicionalne teorije zmožne premišljanja o ljudeh in njihovi dobrobiti, je pokazal kozmopolitanski multilateralizem, vseeno pa sta se celovitosti najbolj približala avstralazijski pristop in Velška šola. Vendar pa je pri vsem tem najpomembnejše, da koncept človekove varnosti ne postane muha enodnevnica in da se nadaljuje razprava, ki bo morda nekoč omogočila dejansko človeško politično, družbeno in varnostno emancipacijo.

Literatura

- Acharya, Amitav. 2004. A Holistic Paradigm. *Security Dialogue* 35 (3): 355–6.
- 2008. Človekova varnost. V *Globalizacija svetovne politike: mednarodni problemi*, ur. John Baylis, Steve Smith in Patricia Owens, 382–403. Ljubljana: FDV.
- Adorno, Theodor W. in Max Horkheimer. 2000. *Dialektik der Aufklärung*. Frankfurt am Main: Fischer.
- Alkire, Sabina. 2004. A Vital Core that Must Be Treated with the Same Gravitas as Traditional Security Threats. *Security Dialogue* 35 (3): 359–60.
- Amouyel, Alexandra. 2006. What is Human Security? *Human Security Journal* 1 (1): 10–23.
- Annan, Kofi A. 2000. *We the Peoples: The Role of the United Nations in the 21st century*. New York: United Nations. Dostopno prek: <http://www.un.org/millennium/sg/report/full.htm> (13. september 2009).
- 2005. *In larger freedom: towards development, security and human rights for all*. United Nations, Report of the Secretary-General, A/59/2005. Dostopno prek: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/59/2005 (13. september 2009).
- Aradau, Claudia. 2004. Security and the Democratic Scene: Desecuritization and Emancipation. *Journal of International Relations and Development* 7 (4): 386–413.
- Ashley, Richard K. 1984. The Poverty of Neorealism. *International Organization* 38(2): 225–86.
- Axwothy, Lloyd. 2004. A New Scientific Field and Policy Lens. *Security Dialogue* 35 (3): 348–9.
- Bajpai, Kanti. 2004. An Expression of Threats Versus Capabilities Across Time and Space. *Security Dialogue* 35 (3): 360–1.
- Barnett, Michael. 2007. Družbeni konstruktivizem. V *Globalizacija svetovne politike: uvod v mednarodne odnose*, ur. John Baylis in Steve Smith, 323–48. Ljubljana: FDV.
- Baylis, John. 2008. Mednarodna in globalna varnost. V *Globalizacija svetovne politike: mednarodni problemi*, ur. John Baylis, Steve Smith in Patricia Owens, 24–45. Ljubljana: FDV.
- Benko, Vladimir. 2000. *Sociologija mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Bigo, Didier. 2000. When Two Become One: Internal and External Securitisations in Europe. V *International Relations Theory and the Politics of European Integration, Power, Security and Community*, ur. Morten Kelstrup in Michael C. Williams, 171–205. London: Routledge.

--- 2002. Security and Immigration: Toward a Critique of the Governmentality of Unease. *Alternatives* 27 (Special Issue): 63–92.

Booth, Ken. 1991. Security in Anarchy: Utopian Realism in Theory and Practice. *International Affairs* 67 (3): 527–45.

--- 1997. Security and Self: Reflections of a Fallen Realist. V *Critical security studies: concepts and cases*, ur. Keith Krause in Michael Charles Williams, 83–119. London: UCL Press.

--- 2007. *Theory of World Security*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bull, Hedley. 1968 Strategic Studies and Its Critics. *World Politics* 20 (4): 593–605.

--- 1977. *The Anarchical Society: The Study of Order in World Politics*. London: Macmillan.

Buzan, Barry. 2004. A Reductionist, Idealistic Notion that Adds Little Analytical Value. *Security Dialogue* 35 (3): 369–70.

--- 1991/2007. *People, States & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-cold War Era*. Colchester: ECPR Press.

--- Ole Wæver in Jaap de Wilde. 1998. *Security – A New Framework for Analysis*. London in New York: Lynne Rienner Publishers.

C.A.S.E. Collective. 2006. Critical Approaches to Security in Europe: A Network Manifesto. *Security Dialogue* 37 (4): 443–87.

Ceyhan, Ayse in Anastassia Tsoukala. 2002. The Securitization of Migration in Western Societies: Ambivalent Discourses and Policies. *Alternatives* 27 (Special Issue): 21–39.

Commission on Human Security. 2003. *Human Security Now*. New York: Commission on Human Security.

Cox, Robert W. 1981/1996. Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory. V *Approaches to World Order*, ur. Robert W. Cox in Timothy J. Sinclair, 85–123. Cambridge: Cambridge University Press.

Dunne, Tim. 2007a. Liberalizem. V *Globalizacija svetovne politike: uvod v mednarodne odnose*, ur. John Baylis in Steve Smith, 237–62. Ljubljana: FDV.

--- 2007b. The English School. V *International Relations Theory: Discipline and Diversity*, ur. Tim Dunne, Milja Kurki in Steve Smith, 127–47. Oxford: Oxford University Press.

--- in Brian C. Schmidt. 2007. Realizem. V *Globalizacija svetovne politike: uvod v mednarodne odnose*, ur. John Baylis in Steve Smith, 205–36. Ljubljana: FDV.

Elman, Colin. 2007. Realism. V *International Relations Theory for the Twenty-First Century: An Introduction*, ur. Martin Griffiths, 11–20. London in New York: Routledge.

Eriksson, Johan. 1999. Observers or Advocates?: On the Political Role of Security Analysts. *Cooperation and Conflict* 34 (3): 311–30.

Galtung, Johan. 1969. Violence, Peace and Peace Research. *Journal of Peace Research* 6 (3): 167–91.

Glasius, Marlies. 2008. Human Security from Paradigm Shift to Operationalization: Job Description for a Human Security Worker. *Security Dialogue* 39 (1): 31–54.

Grizold, Anton. 2005. *Slovenija v spremenjenem varnostnem okolju*. Ljubljana: FDV.

Hampson, Fen Osler. 2004. A Concept in Need of a Global Policy Response. *Security Dialogue* 35 (3): 349–50.

Held, David. 2003. From Executive to Cosmopolitan Multilateralism. V *Taming Globalization: Frontiers of Governance*, ur. David Held in Mathias Koenig-Archibugi, 160–86. Cambridge: Polity.

Hobden, Stephen in Richard Wyn Jones. 2007. Marksistične teorije mednarodnih odnosov. V *Globalizacija svetovne politike: uvod v mednarodne odnose*, ur. John Baylis in Steve Smith, 291–322. Ljubljana: FDV.

Hoogensen, Gunhild in Kirsti Stuvøy. 2006. Gender, Resistance and Human Security. *Security Dialogue* 37 (2): 207–28.

Hough, Peter. 2008. *Understanding Global Security: Second Edition*. London in New York: Routledge.

Hubert, Don. 2004. An Idea that Works in Practice. *Security Dialogue* 35 (3): 351–2.

Hudson, Heidi. 2005. ‘Doing’ Security As Though Humans Matter: A Feminist Perspective on Gender and the Politics of Human Security. *Security Dialogue* 36 (2): 155–74.

Human Security Network. 1999. *A Perspective on Human Security: Chairman's Summary*.

Dostopno prek:
http://www.humansecuritynetwork.org/docs/Chairman_summaryMay99-e.php (24. avgust 2009).

- Hunt, Swanee in Cristina Posa. 2001. Women Waging Peace. *Foreign Policy* 124 (May-Jun): 38–47.
- Huysmans, Jef. 2006. *The Politics of Insecurity*. London in New York: Routledge.
- Keohane, Robert O. in Joseph S. Nye. 1989. *Power and Interdependence*. New York: HarperCollins.
- Kermani, Parinaz. 2006. The Human Security Paradigm Shift: From an “Expansion of Security” to an “Extension of Human Rights”. *Human Security Journal* 1 (1): 24–34.
- King, Gary in Cristopher J. L. Murray. 2001. Rethinking Human Security. *Political Science Quarterly* 116 (4): 585–610.
- Krause, Keith. 2004. The Key to a Powerful Agenda, if Properly Delimited. *Security Dialogue* 35 (3): 367–8.
- Krause, Keith in Michael C. Williams. 1996. Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods. *Mershon International Studies Review* 40 (2): 229–54.
- 1997. From Strategy to Security: Foundations of Critical Security Studies. V *Critical security studies: concepts and cases*, ur. Keith Krause in Michael Charles Williams, 33–59. London: UCL Press.
- Krause, Keith in Oliver Jütersonke. 2005. Peace, Security and Development in Post-Conflict Environments. *Security Dialogue* 36 (4): 447–62.
- Kubáľková, Vendulka. 2001. A Constructivist Primer. V *Foreign Policy in a Constructed World*, ur. Vendulka Kubáľková, 56–76. Armonk, NY: M. E. Sharpe.
- Lamy, Steven L. 2007. Sodobni večinski pristopi: neorealizem in neoliberalizem. V *Globalizacija svetovne politike: uvod v mednarodne odnose*, ur. John Baylis in Steve Smith, 263–90. Ljubljana: FDV.
- Lautensach, Alexander. 2006. *Expanding Human Security*. Besedilo pridobljeno od avtorja.
- in David Hassenzahl. 2007. Human security: a comprehensive perspective. V *Encyclopedia of Earth*, ur. Cutler J. Cleveland. Washington, D.C.: Environmental Information Coalition, National Council for Science and the Environment. Dostopno prek: http://www.eoearth.org/article/Human_security:_a_comprehensive_perspective (29. oktober 2008).
- Leaning, Jennifer. 2004. Psychosocial Well-Being over Time. *Security Dialogue* 35 (3): 354–5.

Lebow, Richard Ned. 2007. Classical Realism. V *International Relations Theory: Discipline and Diversity*, ur. Tim Dunne, Milja Kurki in Steve Smith, 52–70. Oxford: Oxford University Press.

Linklater, Andrew. 2007. Critical Theory. V *International Relations Theory for the Twenty-First Century: An Introduction*, ur. Martin Griffiths, 47–59. London in New York: Routledge.

Lodgaard, Sverre. 2000. *Human Security: Concept and Operationalization*. Norwegian Institute of International Affairs, Seminar Paper, Expert Seminar on Human Rights and Peace, Palais Wilson, od 8. do 9. decembra 2000 v Ženevi. Dostopno prek http://www.upeace.org/documents/resources/report_lodgaard.doc (5. november 2007).

Lyn-Jones, Sean M. 2008. Realism and Security Studies. V *Contemporary Security and Strategy*, ur. Craig A. Snyder, 14–33. Basingstoke in New York: Palgrave Macmillan.

MacFarlane, S. Neil. 2004. A Useful Concept that Risks Losing Its Political Salience. *Security Dialogue* 35 (3): 368–9.

Mack, Andrew. 2004. A Signifier of Shared Values. *Security Dialogue* 35 (3): 366–7.

Maclean, George. 2000. Instituting and Projecting Human Security: A Canadian Perspective. *Australian Journal of International Affairs* 54 (3): 269–76.

Marx, Karl. 1845/1973. Thesen über Feuerbach. V *Werke: Band 3*, ur. Ludwig Arnold, 5–7. Berlin: Dietz Verlag.

--- 1859. *Prispevek h kritiki politične ekonomije: predgovor*. Dostopno prek: <http://www.marxists.org/slovenian/marx-engels/1859/predgovor.htm> (25. avgust 2009).

--- 1952. *Kapital: Kritika politične ekonomije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

--- in Friedrich Engels. 1848. *Komunistični manifest*. Dostopno prek: <http://www.marxists.org/slovenian/marx-engels/1840s/manifesto/ch01.htm> (25. avgust 2009).

McDonald, Matt. 2008. Securitization and the Construction of Security. *European Journal of International Relations* 14 (4): 563–87.

Mearsheimer, John J. 2007. Structural Realism. V *International Relations Theory: Discipline and Diversity*, ur. Tim Dunne, Milja Kurki in Steve Smith, 73–88. Oxford: Oxford University Press.

Millenium Development Goals. Dostopno prek: <http://www.undp.org/mdg/> (13. september 2009).

Moravcsik, Andrew. 1997. Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics. *International Organization* 51 (4): 513–53.

Morgenthau, Hans J. 1948/1985. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: McGraw-Hill.

Nef, Jorge. 1999. *Human Security and Mutual Vulnerability – The Global Political Economy of Development and Underdevelopment*. Ottawa: International Development Research Centre. Dostopno prek: <http://www.idrc.ca/openebooks/288-0/> (21. junij 2009).

Newman, Edward. 2004. A Normatively Attractive but Analytically Weak Concept. *Security Dialogue* 35 (3): 358–9.

Nishikawa, Yukiko. 2009. Human Security in Southeast Asia: Viable Solution or Empty Slogan? *Security Dialogue* 40 (2): 213–36.

Nye, Joseph S. in Sean M. Lynn-Jones. 1988. International Security Studies: A Report of a Conference on the State of the Field. *International Security* 12 (4): 5–27.

Oberleitner, Gerd. 2005. Human Security: A Challenge to International Law? *Global Governance* 11 (2): 185–203.

Owen, Taylor. 2004. Human Security – Conflict, Critique and Consensus: Colloquium Remarks and a Proposal for a Threshold-Based Definition. *Security Dialogue* 35 (3): 373–87.

Paris, Roland. 2001. Human Security: Paradigm Shift or Hot Air? *International Security* 26 (2): 87–112.

--- 2004. Still an Inscrutable Concept. *Security Dialogue* 35 (3): 370–1.

Peterson, John. 2006. In Defence of Inelegance: IR Theory and Transatlantic Practice. *International Relations* 20 (1): 5–25.

Roberts, David. 2006. Review Essay: Human Security or Human Insecurity? Moving the Debate Forward. *Security Dialogue* 37 (2): 249–61.

Rojas Aravena, Francisco. 2002. Human security: emerging concept of security in the twenty-first century. *Disarmament Forum: Human Security in Latin America* (2): 5–14.

Rupert, Mark. 2007a. Marxism. V *International Relations Theory for the Twenty-First Century: An Introduction*, ur. Martin Griffiths, 35–46. London in New York: Routledge.

--- 2007b. Marxism and Critical Theory. V *International Relations Theory: Discipline and Diversity*, ur. Tim Dunne, Milja Kurki in Steve Smith, 148–65. Oxford: Oxford University Press.

Snyder, Craig A. 2008. Contemporary Security and Strategy. V *Contemporary Security and Strategy*, ur. Craig A. Snyder, 1–13. Basingstoke in New York: Palgrave Macmillan.

Stritzel, Holger. 2007. Towards a Theory of Securitization: Copenhagen and Beyond. *European Journal of International Relations* 13 (3): 357–83.

Suhrke, Astri. 1999. Human Security and the Interests of the State. *Security Dialogue* 30 (3): 265–76.

Svet Evropske unije. 2003. *Varna Evropa v boljšem svetu: Evropska varnostna strategija*. Dostopno prek: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/sl/03/st15/st15895.sl03.pdf> (13. september 2009).

Tadjbakhsh, Shahrbanou in Anuradha M. Chenoy. 2007. *Human Security: Concepts and implications*. London in New York: Routledge.

Thakur, Ramesh. 2004. A Political Worldview. *Security Dialogue* 35 (3): 347–8.

Thomas, Caroline. 2000. *Global Governance, Development and Human Security: The Challenge of Poverty and Inequality*. London in Sterling: Pluto Press.

--- 2004. A Bridge Between the Interconnected Challenges Confronting the World. *Security Dialogue* 35 (3): 353–4.

Thomas, Nicholas in William T. Tow. 2002. The Utility of Human Security: Sovereignty and Humanitarian Intervention. *Security Dialogue* 33 (2): 177–92.

UNDP (United Nations Development Programme). 1994. *Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security*. New York in Oxford: Oxford University Press.

United Nations. 2000. *United Nations Millennium Declaration – Milenijska deklaracija Združenih narodov*, A/RES/55/2, sprejeta 8. septembra 2000. Dostopno prek: <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm> (13. september 2009).

Uvin, Peter. 2004. A Field of Overlaps and Interactions. *Security Dialogue* 35 (3): 352–3.

Vaughn, Jocelyn. 2009. The Unlikely Securitizer: Humanitarian Organizations and the Securitization of Indistinctiveness. *Security Dialogue* 40 (3): 263–85.

Vogrin, Andreja, Iztok Prezelj in Bojko Bučar. 2008. *Človekova varnost v mednarodnih odnosih*. Ljubljana: FDV.

Walt, Stephen M. 1991. The Renaissance of Security Studies. *International Studies Quarterly* 35 (2): 211–39.

Waltz, Kenneth N. 1979. *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Wæver, Ole. 1999. Securitizing Sectors?: Reply to Eriksson. *Cooperation and Conflict* 34 (3): 334–40.

--- 2000. The EU as a security actor: reflections from a pessimistic constructivist on post-sovereign security orders. V *International Relations Theory and the Politics of European Integration*, ur. Morten Kelstrup in Michael C. Williams, 250–94. London: Routledge.

--- 2004. *Aberystwyth, Paris, Copenhagen – New 'Schools' in Security Theory and their Origins between Core and Periphery*. Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, Le Centre Sheraton Hotel, Montreal, Quebec, Canada.

Werthes, Sascha in Tobias Debiel. 2006. Human Security on Foreign Policy Agendas: Introduction to Changes, Concepts and Cases. V *Human Security on Foreign Policy Agendas: Changes, Concepts and Cases*, ur. Sascha Werthes in Tobias Debiel, 7–20. Duisburg: Institut für Entwicklung und Frieden.

Wilkinson, Claire. 2007. The Copenhagen School on Tour in Kyrgyzstan: Is Securitization Theory Useable Outside Europe? *Security Dialogue* 38 (1): 5–25.

Winslow, Donna in Thomas Hylland Eriksen. 2004. A Broad Concept that Encourages Interdisciplinary Thinking. *Security Dialogue* 35 (3): 361–2.

Wyn Jones, Richard. 1999. *Security, Strategy and Critical Theory*. Boulder in London: Lynne Rienner Publishers.